

Наталія Лисенко

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ**

**від давнини
до першої половини
XIX століття**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

Лисенко Наталія

**Історія української літератури:
від давнини до першої половини
XIX століття**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано до друку
на засіданні вченої ради
Донбаського державного
педагогічного університету
(протокол № 3/1 від 19.11.2020 р.)

Слов'янськ – 2020

УДК 821.161.2(091)(075.8)

Л 63

Лисенко Н. Історія української літератури: від давнини до першої половини ХІХ століття: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: ДДПУ, 2020. 123 с.

У посібнику подаються навчально-методичні матеріали до курсу „Історія української літератури” для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Розділи посібника містять плани лекцій, які відображають основний зміст курсу, орієнтовну тематику практичних занять зі списками літератури, планами, методичними рекомендаціями, завдання для самостійної роботи здобувачів, матеріали для перевірки набутих знань у формі тестування, а також тематику науково-дослідної роботи.

Пропонується філологам (здобувачам, аспірантам, викладачам), усім, хто цікавиться літературою.

Рецензенти:

Біличенко Ольга Леонідівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри української мови та літератури ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”;

Глуценко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”.

© Лисенко Наталія 2020

ПЕРЕДМОВА

Література – вид мистецтва. Вона має універсальну здатність одночасно впливати на розум, серця і душі читачів.

Курсові „Історія української літератури” належить одне з найважливіших місць серед предметів, що вивчаються на філологічному факультеті. Вивчення історії української літератури без спрямлень і спрощень в осмисленні головних і розмаїтих тенденцій розвитку, без застосування заздалегідь заготовлених схем для аналізу культурного процесу, особливо ж у контроверсійних точках, – завдання архіважливе. Тут не обійтися без інтерпретаційного вгляду в тонку матерію як окремих літературних фактів чи епізодів творчого прямування, так і їх системного осягнення.

Основу знань з історії української літератури закладає вивчення першого етапу її розвитку – давньої літератури. Давня українська література – особливий суспільний та естетичний феномен, який продовжує досліджуватися фахівцями, і без усвідомлення своєрідності якого неможливо скласти повну картину розвитку української літератури загалом. Важливим є визначення часових рамок поняття „давня українська література” та обширу пам’яток, які воно охоплює. Також вивчення періоду давньої літератури здобувачами-філологами включає не лише прочитання та інтерпретацію пам’яток давнього письменства, але й знайомство з історією їх віднаходження, публікації та дослідження, вивчення різних гіпотез сучасних учених щодо різних творів.

Першим десятиріччям ХІХ століття належить особлива роль у багатовіковій історії української літератури. Це період, упродовж якого здійснилося перебазування усього духовного й культурного життя нації на живу, потенційно потужну й багату мову, що доти як розмовна функціонувала в народному середовищі (у пісні, в думі, в казці й легенді, в усній оповіді, взагалі в людській розмові). Література, звана художньою, високо піднесла значення народного слова, розкрила в ньому незвідані ще глибини та смисли. Тому завданням є дати здобувачам систематизоване знання історії української літератури першої половини ХІХ століття на тлі та у зв’язках із процесами європейської (світової) естетичної свідомості, розкрити їм сутнісні ознаки української літератури, формувати в них уміння орієнтуватися у процесі творчих пошуків нашого письменства, в розмаїтті стильових тенденцій.

Ураховуючи багатоманітні освітні завдання, ми розробили навчально-методичний посібник, адресований як здобувачам, так і

викладачам, які читають курс „Історія української літератури”. Укладаючи цю книгу, спиралися на власну практику викладання на філологічному факультеті ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”.

Оглянемо стисло структуру посібника.

Навчально-методичний посібник складається з двох розділів: «Курс „Історія української література: від давнини до першої половини ХІХ століття”», «Словник літературознавчих термінів».

У першому розділі запропоновано варіанти аудиторної та самостійної роботи. У межах кожної навчальної теми подано перелік теоретичних питань, що їх потрібно опрацювати, список основної й додаткової літератури, рекомендованої здобувачам. Після лекцій розміщено питання, які допоможуть здобувачам систематизувати набуті знання. До практичних занять запропоновано завдання не тільки репродуктивного, але й дослідницького характеру. Щоб навчити здобувачів самостійно опрацьовувати важливі літературні джерела, аналізувати художній твір, у посібнику запропоновано завдання для самостійної роботи. Наведено також перелік текстів для прочитання та конспектування. Завершує розділ список контрольних питань до заліку.

У другому розділі розміщено стислий термінологічний словник, де можна знайти визначення ключових понять курсу, терміни літературознавства.

РОЗДІЛ І

КУРС „ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ВІД ДАВНИНИ ДО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ”

І.І. ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

РОЗДІЛ І. СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЇЇ ІСТОРІЇ

Тема 1.1: Теоретичні основи курсу «Історія української літератури»

Мета вивчення: пояснити предмет і завдання курсу «Історія української літератури», її роль в національній історії; розкрити принципи опрацювання художніх текстів.

План лекції:

1. Предмет і завдання курсу.
2. Роль української літератури в національній історії.
3. Значення історії української літератури для вивчення суміжних філологічних наук.
4. Принципи опрацювання художніх текстів. Досвід міфологічної, культурно-історичної, психологічної, філологічної та інших шкіл.
5. Обсяг, періодизація та особливості давньої української літератури.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.5-52.

2. Данькевич Ю.В., Курило Л.М. Давня українська література, нова українська література, новітня українська література: Навчальний посібник. Луганськ: «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 224 с.

Ключові поняття: періодизація, список, редакція, рукопис.

Питання для самостійної роботи:

1. Дослідити періодизацію давньої української літератури.
2. Опрацювати статтю Д. Чижевського «Культурно-історичні епохи».

Тема 1.2: Історичні корені української літератури

Мета вивчення: розглянути етноментальні джерела, міфологічну свідомість та специфіку праукраїнського періоду; познайомити з письменними пам'ятками – «Послання оріїв хозарам», «Велесова книга»

План лекції :

1. Етноментальні джерела, міфологічна свідомість та специфіка праукраїнського періоду.
2. Міфоцентрична основа цього періоду.
3. Перша гіпотетична писемна пам'ятка дайбожичів – «Послання оріїв хозарам».
4. «Велесова книга» – доля та проблеми цієї гіпотетичної язичницької пам'ятки, її естетичне значення, спроба національної та духовної ідентифікації.

Література:

1. Таранець В. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження): монографія. Одеса: Вид-во КП ОМД, 2015. 173 с.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: гіпотетична писемна пам'ятка, міфоцентричність.

Питання для самостійної роботи:

1. Розглянути версії противників та прихильників Велесової книги.
2. Проаналізувати історію дослідження «Рукопису Войничча».

Тема 1.3: Біблія – книга книг

Мета вивчення: розглянути місце Біблії в системі духовних цінностей людства, зупинившись на головних біблійних сюжетах та образах.

План лекції:

1. Біблія – високохудожня, філософська та релігійна книга.
2. Місце Біблії в системі духовних цінностей.
3. Біблійні сюжети, образи, символіка.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій

Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.117-131, 160-172.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: Біблія, Старий Заповіт, Новий Заповіт, біблійні переклади, притчі Ісуса, біблійні фразеологізми.

Питання для самостійної роботи:

1. Скласти невеличкий словничок біблійних фразеологізмів.
2. Прокоментувати 1-2 притчі Ісуса.

РОЗДІЛ II. ЛІТЕРАТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Тема 2.1: Літописання

Мета вивчення: розглянути історію зародження жанру літописання та його самостійність, зупинившись на особливостях літописів періоду Київської Русі.

План лекції :

1. Стиль письменства Києво-руської доби та його порівняння зі стилем романських літератур. Концепція «монументального історизму» Д.Ліхачова.

2. Літописання. Зародження жанру та його самобутність. Гіпотетичний літопис Аскольда.

3. «Повість минулих літ» (поч. XII ст.). Композиція твору.

4. Київський літопис (XII ст.), локальне зображення подій. Особливості стилю «монументального історизму» в літописі.

5. Галицько-Волинський літопис (XIII ст.). Жанрова самобутність твору, риси вояцької повісті в ньому. Зв'язок літопису з історичними хроніками. Використання фольклорного матеріалу (переказ про євшан-зілля).

6. Лаврентівський та Іпатівський кодекси, «Літопис Руський» – структура, час, місце їх появи.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С. 57-72, 89-116, 316-357, 573-598.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018.

450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.5-16.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: літопис, літопис Аскольда, «Повість минулих літ», Київський літопис, Галицько-Волинський літопис.

Питання для самостійної роботи:

1. Дослідити в «Повісті временних літ» розповіді про перших руських князів.

2. Написати есе «Мої роздуми над переказом про євшан-зілля».

Тема 2.2: Ораторсько-повчальні пам'ятки

Мета вивчення: розкрити особливості ораторського письменства та його типи; познайомити із стильовим багатством та композиціями ораторсько-повчальних пам'яток.

План лекції:

1. Ораторське письменство та його типи: простий (дидактичний) і урочистий.

2. Стильове багатство «Слова про Закон і Благодать» митрополита Іларіона (XI ст.).

3. «Поученіє» Володимира Мономаха (1117 р.). Композиція твору.

4. Ораторсько-проповідницькі твори Кирила Турівського (XII ст.).

5. «Послання до пресвітера Фоми» Климентія Смолятича (середина XII ст.). Зв'язок стилю Смолятича з поетикою античності.

Література

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.173-194, 357-428.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.5-16.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: ораторсько-провідницька (учительна) проза, проста проповідь, урочиста проповідь.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати образ князя Володимира у 2 частині «Слова про Закон і Благодать» Іларіона.

2. Законспектувати загальнолюдські обов'язки з «Поучення» В.Мономаха.

Тема 2.3: «Слово про Ігорів похід» – найвидатніша літературна пам'ятка Київської Русі

Мета вивчення: подати історію відкриття, видання і вивчення «Слова про Ігорів похід»; розглянути проблему авторства, зміст та основну ідею пам'ятки; переглянути художню вартість художніх перекладів та переспівів «Слова про Ігорів похід».

План лекції:

1. Історія відкриття, видання і вивчення «Слова про Ігорів похід». Боротьба навколо питання про його автентичність.

2. Автор «Слова про Ігорів похід» – проблема літературознавців.

3. Зміст і основна ідея «Слова про Ігорів похід».

4. Експресивність пам'ятки, її вплив на давню та на нову українську літературу. Художні переклади й переспівки «Слова про Ігорів похід».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.492-521, 599-604.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: автентичність, проблема авторства, патріотичність, «Золоте слово», «Плач Ярославни».

Питання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати 2-3 розшифровки «темних» місць у

«Слові про Ігорів похід».

2. Виписати із тексту «Слова про Ігорів похід» давньоруські слова. З'ясувати їхнє лексичне значення.

3. Дослідити образ князя Ігоря у «Слові про Ігорів похід».

Тема 2.4: Києво-Руська агіографія

Мета вивчення: ознайомити із життєписами людей, прилічених до ліку святих, класифікацією житій по типу сюжетів; розповісти про основу пам'ятки «Києво-Печерський патерик».

План лекції:

1. Читання про «Житіє Бориса і Гліба» Нестора-літописця. Наближення твору до канонічної агіографічної жанрової моделі.

2. Княжні житія. Містифікація житій Ольги, Володимира.

3. «Житіє Феодосія Печерського» Нестора-літописця. Вплив візантійської агіографії.

4. «Житіє Олександра Невського» (друга половина XIII ст). Спорідненість твору з жанром вояцьких повістей.

5. «Києво-Печерський патерик» (20-і рр. XIII ст.). Листування між ченцями Симоном і Полікарпом, Полікарпом і Акіндином як основа сюжету твору. Естетичні засади епістолярної форми komponування.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.195-208, 429-470, 672-700.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.5-16.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: житійні розповіді, житія-мартирія, стовпництво, мінеї, князівські житія, патерик.

Питання для самостійної роботи:

1. Дібрати приклади жіночих житій.

2. Розкрити елементи фантастики в оповіданнях Симона і Полікарпа.

Тема 2.5: Орнаментальні пам'ятки

Мета вивчення: розглянути різножанровість спадщини Кипріяна та характерні риси творчості Г. Цамблака.

План лекції:

1. Творчість Київського митрополита Кипріяна (помер у 1406р.). Різножанровість спадщини письменника.
2. Творчість Григорія Цамблака (1364 – близько 1420р.). Характерні риси творчого стилю («плетіння слів») та засоби впливу на почуття рецепієнта.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С. 605-644, 678-700.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: орнаментальна пам'ятка, «плетіння слів».

Питання для самостійної роботи:

1. Дослідити стиль «плетіння слів».
2. Скласти біографічну довідку про Григорія Цамблака.

РОЗДІЛ III. ЛІТЕРАТУРА РЕНЕСАНСУ ТА БАРОКО

Тема 3.1: Ренесанс та реформація в літературі

Мета вивчення: познайомити з особливостями Ренесансу в українській літературі; розкрити явище латиномовної поезії в історії української літератури.

План лекції:

1. Проблема Ренесансу в українській давній літературі.
2. Національна латиномовна поезія – ренесансне явище українського письменства:
 - а) творчість Юрія Котермака;
 - б) збірка «Пісні Павла Русина з Кросна» (1509);
 - в) поема «Пісня про зубра» (1523) Миколи Гусовського – гімн красі та мужності поліщуків, рідній природі;
 - г) «Роксоланія» (1584) Севастяна Фабіяна Кленовича – явище новолатинської поезії на Україні;

г) поема Яна Домбровського «Дніпрові камені» – художня інтерпретація героїчної і трагічної історії України.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.] ; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.709-728.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Шевченко-Савчинська Л. Латиномовна проза України кін. XVI – поч. XIX ст. як джерело історичних відомостей. Slavica Slovaca, 2013. 218 с.

5. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: ренесанс, «латинська Європа», патріотичність.

Питання для самостійної роботи:

1. Доведіть, що поема «Пісня про зубра» Миколи Гусовського – гімн красі рідної природи.

2. Розкрити інтерпретацію героїчної історії України в поемі Я. Домбровського «Дніпрові камені».

Тема 3.2: Українське віршування

Мета вивчення: окреслити початки українського віршування; визначити основні мотиви поезій XVI ст.; розказати про визначну рукописну пам'ятку староукраїнської мови та мистецтва XVI ст. «Пересопницьке Євангеліє», розвиток друкарської справи на Україні.

План лекції :

1. Початки українського віршування.

2. Біблійні мотиви у творчості Герасима Смотрицького, Лаврентія Зизанія, Андрія Римші, Леонтія Мамонича.

3. Духовна поезія Дем'яна Наливайка, Аврама Білобродського, Опанаса Селецького.

4. «Пересопницьке Євангеліє» – явище ренесансної культури в Україні.

5. Острозький гурток: його місце в розвитку національної освіти та літератури. Просвітницька, меценатська та літературна діяльність князя Костянтина-Василя Острозького.

6. Запровадження книгодрукування в Україні, діяльність братських шкіл.

Література.

1. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

2. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

3. Давня українська література: словник-довідник / авт.-уклад. Б. Білоус, П. Білоус, О. Савенко; за ред. П. Білоуса. Київ : Видавничий центр «Академія», 2015. 208 с.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: жанри раннього українського віршування, «Пересопницьке Євангеліє», книгодрукування.

Питання для самостійної роботи:

1. Дослідіть особливості мови «Пересопницьке Євангеліє».
2. Розкажіть про розвиток друкарської справи на Україні.

Тема 3.3: Явище бароко в давньоукраїнській літературі

Мета вивчення: розповісти про появу терміну «бароко», основні етапи його еволюції, стильові особливості; познайомити з творчістю представників групи «Атеней».

План лекції:

1. Поява терміну «бароко». Основні етапи еволюції. Стильові особливості.

2. Удосконалення художніх жанрів белетристики, поезії та драматургії.

3. Творчість представників науково-літературної групи «Атеней» (Захарія Копистенський, Павло Беринда, Іов Борецький, Тарасій Земка).

4. Значення діяльності братств, Києво-Могилянської колегії у кристалізації літературного процесу.

Література.

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.]; наук. ред.: Віра Сулима,

Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.35-97, 305-357, 619-663.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.25-104.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: бароко, віршована поезія, духовні вірші, епіграми, емблематичні вірші, віршові іграшки.

Питання для самостійної роботи:

1. Підготувати доповідь про творчість представників науково-літературної групи «Атеней».

2. Дослідити значення діяльності братств.

Тема 3.4: Полемічна література

Мета вивчення: розповісти про виникнення і розвиток полемічної літератури на Україні; познайомити з творчістю найяскравіших її представників.

План лекції :

1. Тридентський собор і початок контрреформації. Її особливості в Україні.

2. Засади світогляду та суспільних позицій Герасима Смотрицького в передмові «До народів руських» у творі «Ключ Царства Небесного».

3. Постать Петра Скарги (1536-1612).

4. Посилення православної ідеології в трактатах «Про єдину дійсну православну віру» Василя Суразького, «Казання святого Кирила» Стефана Зизанія, листах Клирика Острозького до Іпатія Потія та його ж «Історії листрикійський... Флоренський синод».

5. «Пересторога» (початок XVII ст.). Особливості жанру та композиції твору.

6. Творчість Мелетія Смотрицького і його «Граматика словенська» (1619). Художня майстерність письменника у творенні образної системи «Треносу» (1610). Оборона православної церкви та її права на розвиток у трактаті «Виправдання невинності» (1621).

7. Творчість Івана Вишенського. Роль філософії ісихазму в формуванні світогляду та суспільної позиції письменника.

8. Посилення художньої тенденції на засадах бароковості в трактаті «Апокрисис» Христофора Філалета. Близькість до протестантських засад.

9. Новий щабель розвитку полемічного письменства. Книжка Лева Кревзи «Оборона церковної єдності» як привід до появи трактату «Палінодія» Захарія Копистенського.

10. Полемічні твори Іоанікія Галятовського «Лебідь», «Магометів коран».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.98-153, 373-391.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.105-190.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: полеміка, Флорентійська унія, Реформація, Люблінська унія, Брестейська церковна унія.

Питання для самостійної роботи:

1. Підготувати доповідь про трактат Герасима Смотрицького «Ключ Царства Небесного».

2. Дослідити версії авторства найпомітнішого твору української полемічної літератури початку XVII ст. – «Пересторога».

3. Скласти хронологічну таблицю щодо життя та творчості М. Смотрицького.

Тема 3.5: Україномовна книжна поезія XVI-XVIII століть

Мета вивчення: розповісти про розвиток віршової літератури, її представників та провідну роль у її розвитку Києво-Могилянської колегії.

План лекції:

1. «Просфонима» – етап у розвитку версифікації України. Геральдична та епіграматична поезія «Діотра» Віталія.

2. Формування барокової панегіричної поезії «Візерунок цнот Єлисея Плетенецького» Олександра Митури.
3. «Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного» Касіяна Саковича – явище ранньої національної барокової поезії панегірико-декламаційного спрямування.
4. «Перло многоцінне» Кирила Транквіліона-Ставровецького – збірка прозових і поетичних творів.
5. Бароковий концептизм збірки «Аполонова лютня» Лазара Барановича.
6. Використання барокових засобів у збірках «Зегар цілий і полузегарок», «Млеко від вівці пастиру належне» Івана Величковського.
7. Філософсько-релігійна лірика та соціально-побутові вірші Климентія Зіновієва.
8. Вірші про Визвольну війну 1648-1654 років. Барокова антитеза як засіб увиразнення героїчного духу українства.
9. Образ України в «Думі», «Пісні», «Псалмі» Івана Мазепи. Листи до Мотрі Кочубеївни як зразок любовної лірики у прозі.
10. Героїко-патріотична тематика в батальних поезіях «Дії турецькі і змагання козацькі» Івана Домбровського, «Пам'ять війни турецької» Бартоломея Зиморовича.
11. «Поезія мандрованих дяків» – прояв сміхової культури. Вірші-овації, вірші-травестії та інші жанри «низового бароко».
12. Художньо-поетична модель козацтва у творах «Розмова Великоросії з Малоросією» (1762) Семена Дівовича. Близькість до фольклору та народномовної основи Івана Некрашевича.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.212-295, 467-499, 553-600, 664-703.
2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.191-222, 345-469.
3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.34-43.
4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: поетика, риторика, історичні вірші, шкільна поезія, курйозні вірші.

Питання для самостійної роботи:

1. Розкрити особливості віршової поезици І. Величковського.
2. Розкажіть про жанри низового бароко.
3. Вивчити один вірш із збірки І.Величковського «Зегар із полузегарком».

Тема 3.6: Драматургія XVII-XVIII століття

Мета вивчення: окреслити шляхи розвитку драматургії XVII – XVIII ст.; познайомити із жанровою різноманітністю драматургії та найвідомішими її представниками.

План лекції :

1. Розвиток драматургії у творчості Андрія Скульського («Вірші з трагедії Христос пасхон», 1630) та Іоанікія Волковича («Роздуми про муки Христа Спасителя», 1631).

2. «Слово про збурення пекла» (друга половина XVIII ст.) – драма великоднього циклу.

3. Розвиток жанру драми-міраклія. «Комедія на Успіння Богородиці» Дмитрія Туптала. «Декламація про житіє св.Катерини». Драма-міракліє «Олексій, чоловік Божий» (1673-1674).

4. Зародження жанру історичної драми на національному ґрунті. Трагікомедія «Володимир» Феофана Прокоповича (1708) та її місце в розвитку жанру.

5. Трагікомедія Лаврентія Горки «Йосип Патріарха» (1708).

6. Барокові драми Митрофана Довгалевського: великодня «Власнотворний образ» (1737) і різдвяна «Комічна дія» (1736).

7. Драма «Милість Божа» (1728) Інокентія Неруновича – вершинний твір драматургії тогочасного періоду.

8. Розвиток вертепної драми, поєднання в ній традицій шкільної драми та інтермедії.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.500-552, 704-711.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.470-540.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: шкільна драма, драма-міраклъ, історична драма, трагікомедія, драма великоднього циклу, вертепна драма, інтермедія, мораліте, містерія.

Питання для самостійної роботи:

1. Розіграти за ролями уривок із драми чи інтермедії.
2. Дослідити композицію шкільної драми.

Тема 3.7: Проза XVI – XVII століть

Мета вивчення: розповісти про становлення прози у XVI – XVII ст. в Україні та її представників.

План лекції:

1. Дві школи проповідників на Україні в другій половині XVII ст. Естетизація релігійних ідеалів у бароковій ораторській прозі.

2. «Дзеркало богослів'я» (1618), «Євангеліє учительне» (1619) Кирила Транквіліона-Ставровецького – явище проповідницького письменства, зразки перехідної від «греко-слов'янської» школи до барокової.

3. Вставні новели у проповідях Антонія Радивиловського. Книги «Огородок Марії Богородиці» (1676) і «Вінець Христа» (1688).

4. «Автобіографія» Іллі Турчиновського – бароковий твір «мандрованих дяків». Антитеза як основний акцент у зображенні прагнень і дійсності в житті Турчиновського.

5. Збірки легендарних оповідань, новел про чудеса Богородиці та її іконічних образів: «Небо нове» (1685), «Скарбниця потрібна» (1676) Іоанікія Галятовського; «Руно орошене» (1680) Дмитрія Туптала; про чудеса над аріанами – «Софія-мудрість» (1686) Іоанікія Галятовського.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.154-192, 358-421.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.223-344.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: морально-навчальна проза, книжкові запозичення, легенди-чуда, оповідання, богословський твір, збірка проповідей.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати дійових осіб притчі «Варлаам та Іоасаф».
2. Визначити особливості чуд, описаних у «Скарбниці потрібній».

Тема 3.8: Козацькі літописи

Мета вивчення: розповісти про передумови виникнення козацьких літописів, особливості їхнього художнього рівня, спосіб відображення минулого; познайомити з вершиною українського літописання XVII – XVIII ст. – творами Самовидця, Г. Граб'янки, С. Величка.

План лекції :

1. Густинський літопис (друга половина XVIII ст.) як спроба відтворення історії України від сивої минувшини до кінця XVII ст.
2. «Літопис Самовидця» – перший твір із козакофільськими ідейно-естетичними настановами.
3. «Дії презильної битви Богдана Хмельницького, гетьмана Запорізького, з поляками» Григорія Граб'янки – маніфест козацько-українського автономізму.
4. «Сказання про війну козацьку з поляками» Самійла Величка – монументальний твір, спроба аналізу та узагальнення національного життя України в XVII – на початку XVIII ст. Просвітницьке спрямування літопису.
5. «Історія Русів» – вершинний твір барокової історіографії. Гіпотези про авторство. Ідеї автономізму та республіканізму.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.429-466, 712-751.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.46-57.
4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Ключові поняття: літопис, патріотизм.

Питання для самостійної роботи:

1. Дослідити образ Б. Хмельницького у літописі Г. Граб'янки.
2. Розкрити художні особливості зображення військових подій у козацьких літописах (на вибір).

Тема 3.9: Григорій Сковорода і світ

Мета вивчення: розкрити дивовижний світ художньої, філософської та педагогічної діяльності Г. Сковороди.

План лекції:

1. Г.С. Сковорода – видатний український письменник, байкар, прогресивний філософ-гуманіст, педагог, просвітитель.
2. Художня творчість Сковороди – дивовижний скарб української духовної культури.
3. Поезія Г.Сковороди – одна з визначних сторінок в історії української літератури XVIII ст. Новаторство Сковороди як поета.
4. Майстерність Сковороди-байкаря.
5. Мова творів Г.Сковороди, його місце в давній українській літературі.
6. Філософський світ Г.С.Сковороди.
7. Педагогічні погляди Г.Сковороди.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.752-799.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.60-67.

Ключові поняття: «мандрівний філософ», «сродна праця», вчення про дві натури, теорія про три світи, Біблія як окремий світ.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати на конкретних прикладах своєрідність байок Г. Сковороди.
2. Виписати основні аспекти розуміння і тлумачення Біблії та біблійних образів Г. Сковородою у трактаті «Кільце».

РОЗДІЛ IV. ЛІТЕРАТУРА ПЕРШИХ ДЕСЯТИРІЧ XIX СТ.

Тема 4.1: Особливості української нової літератури на ранньому етапі її розвитку

Мета вивчення: дати уявлення про добу, коли виникла нова українська література; оглядово познайомити з найталановитішими письменниками цього часу; прищеплювати любов і цікавість до літератури доби Котляревського – Шевченка, розкрити її роль; закріпити вивчене про літературний процес.

План лекції:

1. Поняття «Українська нова література»
2. Історичні, суспільні та культурні умови становлення української нової літератури, її народоцентрична основа та національна самобутність.
3. Формування стильових напрямків у літературному процесі XIX ст., ідейно-теоретичне співіснування їх.
4. Специфіка нової української літератури першої половини XIX ст., її маньєристичні ознаки.
5. Роль університетів як своєрідних осередків культури в Україні.
6. Судження про літературу в листах, публіцистичних і художніх творах як своєрідне відображення розвитку літературно-художньої думки.
7. Зародки української фольклористики.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Калантаєвська Г. Українська література XIX століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. С.8-29.
3. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
4. Данькевич Ю.В., Курило Л.М. Давня українська література, нова українська література, новітня українська література: Навчальний посібник. Луганськ: «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 224 с.
5. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.12-63, 88-126.

Ключові поняття: нова українська література, бароко, народна й літературна мова, фольклор

Питання для самостійної роботи:

1. Започаткування й напрями нової української літератури.
2. Історичні умови, за яких було створено нову українську літературу.
3. Спільне й відмінне в розвитку літератури Східної та Західної України.

Тема 4.2: І.Котляревський – перший класик нової української літератури

Мета вивчення: познайомити з біографією І.Котляревського, проаналізувати твори письменника, закріпити вивчене про поему та драму, виховувати риси патріотизму й національної гідності.

План лекцій:

1. Джерела світогляду і творчості І.Котляревського, інтерес до побуту і фольклору.
2. «Енеїда» – перший твір нової української літератури. Історична основа поеми. Художня майстерність І.Котляревського. Значення мови і вірша «Енеїди» у критиці.
3. Вірші І.Котляревського.
4. Жанр «Наталки Полтавки», тематика, конфлікт, фольклорна основа, народність. Роль народної пісні, особливості мови твору.
5. Водевіль І.Котляревського «Москаль-чарівник»: побутовий сюжет, використання пісень, танців, комічні ситуації, дидактична розв'язка. Зв'язок із фольклором.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Класик нової української літератури (до 250-річчя з дня народження Котляревського І.П.) [Текст] : рекомендаційний список літератури / укладач: Победаш Г.А. Краматорськ: ЦМПБ, 2019. 16 с.
4. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.64-87.

Ключові поняття: бурлеск, трагедія, епічна поема, драма, ода, панегірик, водевіль

Питання для самостійної роботи:

1. У чому полягає національний колорит поеми «Енеїда»? А історичний?
2. Порівняйте принципи і засоби образотворення в «Енеїді» та «Наталці Полтавці»
3. Яке значення в п'єсах мають пісенні партії?

Тема 4.3: Творчість П.Гулака-Артемовського: байки та балади, вихід на нові обрії в літературі

Мета вивчення: познайомити з життям і творчістю П.Гулака-Артемовського; закріпити вивчене про основні ознаки байки; виховувати в душі народної моралі.

План лекції:

1. «Котляревщина» як спроба віднаходження альтернативного шляху російській літературі, її класицизму.
2. Специфіка «котляревщини», стильове огрублення мовного дискурсу.
3. Відгомін «котляревщини» у байках та «писульках» П.Гулака-Артемовського.
4. «Пан та Собака» – зразок української класичної байки. Поєднання в байках П.Гулака-Артемовського критичного начала з побутово-етнографічним, творче осмислення традиції жанру.
5. Романтична балада П.Гулака-Артемовського – перша опозиція «котляревщини» («Рибалка», «Твардовський»).

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред. акад. М.Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С. 127-141.

Ключові поняття: «котляревщина», байка, балада, приказка.

Питання для самостійної роботи:

1. Історія жанру байки, його розвиток в Україні, визначення байки.
2. Своєрідність байок П.Гулака-Артемовського. Художні риси.

3. Підгрунття приказок письменника.

Тема 4.4: Є.Гребінка – один із засновників петербурзького осередку українства

Мета вивчення: познайомити з біографією письменника; поглибити вивчене про балади; виховувати любов до славного історичного минулого

План лекції:

1. Є.Гребінка – організатор українського літературного руху.
2. Є.Гребінка – байкар. Збірка «Малороссийские приказки». Художні особливості байок.
3. Є.Гребінка – поет-романтик. Введення ним в українську літературу таких романтичних жанрів, як романс, пісня, поетична медитація.
4. Проза Є.Гребінки. Українська історична тематика в російських прозових творах («Чайковский», «Нежинский полковник Иван Золотаренко»). Показ життя «маленької людини» в повістях «Записки студента», «Доктор», «Приключения синей ассигнации».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.179-203.

Ключові поняття: романс, пісня, поетична медитація, балада

Питання для самостійної роботи:

1. Кого висміював Є.Гребінка в байках? Засоби гумору.
2. Прообрази історичних романів письменника.
3. Громадська діяльність Є.Гребінки.

Тема 4.5: Г.Квітка-Основ'яненко – перший класик української прози на народномовній основі

Мета вивчення: познайомити з біографією письменника; зацікавити його творчістю; закріпити вивчене про жанри епосу;

прищеплювати повагу до рідного слова, до мови, до важкого, але славного шляху нашої літератури.

План лекції:

1. Г.Квітка-Основ'яненко – представник просвітницького реалізму.
2. Літературна діяльність. Участь у громадсько-культурному житті Харкова.
3. Жанрове розмаїття спадщини Г.Квітки (поезія, проза, драматургія, публіцистика).
4. Гумористичні оповідання і повісті: «Салдацький патрет», «Мертвецький великдень», «От тобі й скарб», «Конотопська відьма»
5. Сатиричне зображення побуту в романі «Пан Халявський».
6. Сентиментально-реалістичні твори Г.Квітки-Основ'яненка («Маруся», «Козир-дівка», «Щира любов», «Сердешна Оксана»).
7. Комедії Г.Квітки з елементами соціальної сатири – діалогія «Шельменко – волосной писарь» і «Шельменко-денщик».
8. Етнографічно-побутова п'єса українською мовою – «Сватання на Гончарівці».
9. Моделювання народних анекдотів «Пархімове снідання», «Підбрехач».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Ушкалов Л. Григорій Квітка-Основ'яненко. Харків : Фоліо, 2016. 119 с.
4. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С. 142-178, 204-229.

Ключові поняття: сентименталізм, бурлескно-реалістичні твори, діалогія, просвітницький дидактизм, етнографічний реалізм

Питання для самостійної роботи:

1. Риси індивідуального стилю письменника.
2. Доведіть, що «Маруся» – це повість-теза, розроблена на основі першого абзацу художнього тексту.
3. Значення творчості Г.Квітки-Основ'яненка для розвитку нової української літератури.

Тема 4.6: Романтизм як іманентне явище в українській літературі

Мета вивчення: познайомити з даним літературним напрямом; дати уявлення про мотиви творчості поетів-романтиків; закріпити вивчене про баладу, романс; прищеплювати любов до поетичного слова.

План лекції:

1. Естетичні принципи романтизму.
2. Романтизм в українській поезії першої половини ХІХ ст., його основні риси.
3. Усна народнопоетична творчість, історія народу – основне джерело тем, образів і художньо-зображувальних засобів українських поетів-романтиків: від стилізації до нової якості. Поява нових поетичних жанрів.
4. «Харківська школа романтиків», гурток І.Срезневського, його роль у розвитку українського романтизму, історично зумовлена спроба містифікації дум.
5. Літературна діяльність Л.Боровиковського як першого поета-романтика кінця 20-х – початку 30-х рр. Тематика балад. Морально-етичні проблеми в байках.
6. Віршовані збірки М.Костомарова: «Українські балади» (1839) та «Вітка» (1840). Риси індивідуального стилю поета. Драматичні твори («Сава Чалий», «Переяславська ніч») – перша спроба в новій українській драматургії змалювати історичні події. Діяльність М.Костомарова як фольклориста, літературознавця та етнолога.
7. А.Метлинський – представник романтизму. Мотиви поезій. Переклади Метлинського, їх значення.
8. В.Забіла – «співець власного горя». Основні теми поезій.
9. «Слов'янський сокіл» – Михайло Петренко. Новаторський внесок у розвиток української поезії, зроблений поетом-романтиком.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література ХІХ століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Калантаєвська Г. Українська література ХІХ століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. С.8-29, 52-56.
3. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини ХІХ століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
4. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. Кн. 1. :

Підручник / За ред. акад. М.Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.230-354, 525-542.

Ключові поняття: романтизм, балада, романс, елегія, дума.

Питання для самостійної роботи:

1. Основні засади українського романтизму.
2. Спільні і відмінні риси в сентименталізмі та романтизмі.
3. Тематично-стильові течії в українському романтизмі.

Тема 4.7: Нова література в Західній Україні

Мета вивчення: познайомити з представниками «Руської трійці»; розповісти про становище в XIX ст. певного періоду; розкрити роль і місце в літературному процесі; закріпити вивчене про літературні угруповання, художню збірку; прищеплювати любов до рідного народу, що переніс усі труднощі, але зберіг високу духовність.

План лекції:

1. Передумови для національно-культурного відродження й становлення нової, народної літератури в Західній Україні.
2. Літературне угруповання «Руська Трійця». Діяльність М.Шашкевича, І.Вагилевича, Я.Головацького.
3. Фольклорно-літературний альманах «Русалка Дністровая».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Калантаєвська Г. Українська література XIX століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. С. 8-29.
3. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
4. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред. акад. М.Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.355-396.

Ключові поняття: альманах, літературне угруповання

Питання для самостійної роботи:

1. Риса романтизму в творах письменників.
2. Опришківська тематика.
3. Громадська діяльність письменників.

Тема 4.8: «Українські школи» в польській та російській літературах

Мета вивчення: ознайомити із творчістю представників «українських шкіл», виділити риси індивідуального стилю; виховувати в душі народної моралі та національних ідеалів.

План лекції:

1. Інтерпретація українських мотивів у зарубіжній літературі («Мазепа» Дж. Байрона, «Мазепа» В. Гюго, «Мазепа» Ю. Словацького, «Думи» К. Рилєєва, «Полтава» О. Пушкіна).

2. «Українська школа» в польській поезії. Творчість Г. Падури, Я. Комарніцького, А. Шашкевича, С. Остишевського, Б. Ю. Залеського, П. Свенціцького.

3. «Українська школа» в російській літературі. Трагічна постать М. Гоголя – українського письменника в російській літературі, його український дискурс у російській мовній формі.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М. Бондар, Ю. Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.

2. Віннічук А. П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д. Ю., 2012. 140 с.

3. Україна у світовому літературному просторі : навчальний посібник / уклад. Лисенко Наталія, Щербатюк Вікторія. Донецьк : Донбас, 2014. С. 30-44, 58-74.

Ключові поняття: українські мотиви, літературні школи.

Питання для самостійної роботи:

1. Образ Мазепи в українській та зарубіжній літературах.
2. Рисиндивідуального стилю М. Гоголя.

І.І. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

РОЗДІЛ І. СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЇЇ ІСТОРІЇ

Тема 1. Специфіка української літератури та її історії.

Мета вивчення: представити українську літературу як мистецтво та з'ясувати її роль у формуванні націоналістичної концепції українства; розкрити своєрідність періодизації історії української літератури.

План заняття:

1. Українська література як мистецтво та її роль у формуванні націоналістичної концепції українства.
2. Поліфункціональний статус українського письменства як історично зумовлена необхідність.
3. Сміслові наповнення «Історії української літератури».
4. Своєрідність періодизації історії української літератури.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.5-52.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. 71 с.

4. Давня українська література: словник-довідник / авт.-уклад. Б. Білоус, П. Білоус, О. Савенко; за ред. П. Білоуса. Київ : Видавничий центр «Академія», 2015. 208 с.

5. Данькевич Ю.В., Курило Л.М. Давня українська література, нова українська література, новітня українська література: Навчальний посібник. Луганськ: «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 224 с.

6. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Спроби систематизації та періодизації давньої літератури. Ідейний зміст поняття «давньоруська література».

2. І.Франко – дослідник давньої української літератури.
3. Періодизація давньої української словесності та її дослідники.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної

роботи:

1. Хто вперше репрезентував масштабну картину становлення і розвитку давньої української літератури у Х – XVIII ст.?
2. Який період охоплює давня українська література?
3. Назвіть особливості давньої української літератури.
4. Розкрийте досвід міфологічної та філологічної шкіл.
5. Яка роль давньої української літератури в національній історії?
6. У чому полягає складність питання мови творів Х – XVIII ст.?

Тема 2. Історичні корені української літератури

Мета вивчення: познайомити з гіпотетичними пам'ятками писемності праукраїнського періоду.

План заняття:

1. Міфо-літературні пам'ятки, не зафіксовані в національних писемних текстах, відомі за фольклорними джерелами та літературою інших народів.
2. Гіпотетичні пам'ятки писемності праукраїнського періоду («Манускрипт Войнич», «Велесова книга»), їхня історична доля.
3. «Послання оріїв хозарам» («Манускрипт Войнич») – перший гіпотетичний твір полемічної літератури в історії українського письменства.
4. «Велесова книга» – писемний гіпотетичний документ етноментальної сутності українства з найдавніших часів.

Література:

1. Таранець В. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження): монографія. Одеса: Вид-во КП ОМД, 2015. 173 с.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с. .

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Контroversійні питання і невирішені проблеми («Велесова книга», «Послання оріїв хозарам»)
2. С.Єфремов про давню українську літературу.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Назвіть найдавнішу праукраїнську літературно-публіцистичну пам'ятку.

2. Опишіть «Астрономічний» розділ «Рукопису Войновича».

3. Який період охоплюють події, описані у «Велесовій книзі»?

4. Розкажіть про наукові експертизи «Велесової книги».

5. У чому полягає специфіка праукраїнського періоду?

Напам'ять: уривок із «Велесової книги» (від слів «Даремно згадали доблесні наші старі час ...» до «І ті світять зорями нам од Іру...»)

Тема 3. Література Стародавнього Сходу. Біблія

Мета вивчення: визначити роль і місце Біблії у людській цивілізації.

План заняття:

1. Роль і місце Біблії у людській цивілізації.

2. Біблійні притчі із Старого Завіту.

3. Біблійні притчі із Нового Завіту.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.117-131, 160-172.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Біблійні притчі. Біблійні афоризми та фразеологізми.

2. Образи-символи в Біблії

3. Типи образної предикативності в Біблії

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. З кількох основних частин складається «Біблія»?

2. Скільки книг налічує у своєму складі іудейська «Біблія»?

3. Про що розповідається у Старому Заповіті?

4. Яка головна ідея Нового Заповіту?

5. Охарактеризуйте останню книгу Нового Заповіту.
6. Що ви знаєте про переклади «Біблії» українською мовою?
7. У якому році вийшло повне видання «Біблії» українською мовою?

Напам'ять: «Отче наш»

Методичні поради з викладання розділу I:

Готуючись до практичних занять № 1, 2, 3 здобувачі повинні законспектувати різноманітні спроби періодизації «давньої літератури»; опрацювати додаткову літературу; вивчити напам'ять уривок із «Велесової книги» та «Отче наш»; вміти тлумачити біблійні притчі та простежувати використання українськими письменниками притчових тем і сюжетів у своїй творчості.

Під час розгляду 1 теми варто було б з'ясувати, перш за все, значення таких понять, як «історія літератури» та «давня українська література». Адже усвідомлення цих ключових понять є передумовою до розуміння усього курсу «Історія української літератури». Наводимо зразок:

Історія літератури – галузь науки про літературу, яка досліджує її розвиток у зв'язку з розвитком суспільства та його культури, прагнучи виявити внутрішні закономірності літературного процесу.

Вона включає в себе численні історії окремих національних літератур, як старих, що мають багатовікову традицію, так і новітніх, розвиток яких обмежується десятками років. Спираючись на здобутки філософії, естетики, теорії літератури, ретельно простежуючи всю сукупність художніх творів, їх сприймання читачами і критичні оцінки, історики літератури описують динаміку літературно-мистецького життя, літературних напрямів і течій, виявляють значення творчості письменників, їх окремих творів для читачів епохи, в яку ці твори постали, і для наступних поколінь. Серед видатних істориків української літератури, які створили концептуальні праці за власним поглядом на особливості й закономірності її розвитку, – М.Петров, М.Дашкевич, І.Франко, С.Єфремов, Б.Лепкий, М.Грушевський, Л.Білецький, М.Зеров, М.Возняк, Дм.Чижевський.

Давня українська література – література українського народу XI – XVII ст. Належить до особливого типу літератур, так званих середньовічних. Вона, постійно розвиваючись, змінювалася, виробляла свою жанрову систему, обумовлену характером середньовічного мислення як авторів, так і читачів, а також нерозривним зв'язком її з історією, релігією, філософією, великою залежністю стилю твору від жанру. Тільки давній українській літературі властиві жанри: житія, літописи, повчання, слова, хождения, трактати, послання, містерії,

міраклі, мораліте, інтермедія та ін. Переважна частина творів XI – XVIII ст. анонімна. Вони, як правило, побутували в рукописній формі.

Тому можна подискутувати зі здобувачами: які терміни краще вживати «давньоруська література» чи «давньосхідно-слов'янська»?

Розкриваючи власні думки щодо фальсифікації «Велесової книги» та «Манускрипту Войновича», варто було б розвинути думку одного із запропонованих дослідників:

1. Комнацький П., Влес-Книга. Скрижалі буття оріїв-русів-українців од XX тис. до н.д. до 878 року. Київ: «Бібліотека українця», 2002. 198 с.

2. Піддубний С. В., Ілар Хоругин Влескнига. Умань: УВПП, 2007. 204 с.

3. Рудницький Ю. «Початок кінця «велесовщини». *«Главред»*, № 18, 2008. С. 16-23.

4. Сушинський Б., «Велесова книга» предків. Роздуми над сторінками вічності. «Велесова книга» у перекладі та літературній інтерпретації Богдана Сушинського. Київ-Одеса: «Видавничий дім ЯВФ». 2004. 256 с.

5. Шпоть О. С., «Велесова книга» як фрагмент з історії демократії. К.: ПП «Коронатор», 2006. 62 с.

Працюючи з Біблією, радимо детальніше розглянути питання щодо історії її українських перекладів. На допомогу радимо скористатися такими джерелами:

1. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. Київ: УБТ, 2003. 177 с.

2. Тимошик М. Книги Святого Письма українською мовою: до історії перекладу й видання. *Український богослов*, 2003. № 3. С.16-23.

Подальші дослідження здобувачів над Біблією доцільно скерувати за груповим методом:

- 1 група працює над біблійними притчами зі Старого Завіту;
- 2 група – над біблійними притчами Нового Завіту;
- 3 група – над біблійними афоризмами;
- 4 група простежує використання українськими письменниками притчових тем і сюжетів у своїй творчості.

Подаємо опорний конспект для роботи 4 групи.

Із часів середньовіччя і до наших днів література черпає з Біблії теми, сюжети і мотиви, переосмислюючи їх відповідно до вимог та ідей свого часу. Найбільшою популярністю серед українських письменників користувалася притча про сіяча, що пояснюється просвітительською функцією літератури, прагненням відкривати народові очі на його життя. До неї не раз звертався Т. Шевченко («Чигирине, Чигирине...»), поеми

«Сон» і «Кавказ», «Саул», «Не нарікаю я на Бога») і П. Куліш («Дума», «Старець», «Неньчина пісня»). Цю притчу в демократично просвітительському дусі перетлумачують Ю. Федькович («Нива», «Дикі думи», «Думи мої, діти мої»), М. Старицький («На новий рік», «Нива»).

Молоде покоління українських письменників, розквіт творчості яких припадає на цей період, під впливом соціально-культурної ситуації в Україні і нового досвіду європейських літератур дедалі більше усвідомлює обмеженість критичного реалізму, необхідність змін, відходу від традиційних проблем і форм їх зображення. Визрівали протест проти натуралізму, вузького просвітянства, «грубого реалізму», бажання якось наблизитися до новітніх течій європейської літератури, зруйнувати стереотипи і нормативи реалістичного побутописання.

Своєрідність літературного розвитку кінця ХІХ – початку ХХ ст. розуміли вже сучасники. У 1901 р. І.Франко пише про традицію й новаторство творчості молодих українських письменників у статті «З останніх десятиліть ХІХ віку»: «Засвоївши літературні традиції своїх учителів, молода генерація письменників, до яких належать О. Кобилянська, В. Стефаник, Л. Мартович, Антін Крушельницький, Михайло Яцків і Марко Черемшина, прагне відобразити своєрідність українського життя у зовсім новій європейській манері». У цій статті І. Франко велику увагу приділяв дослідженню нових особливостей літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., правдиво висвітлив ті риси, що відрізняли «нову школу» літератури від «старої», а у статтях «Старе й нове в сучасній українській літературі», «Принципи й безпринципність» продовжив розмову на цю тему.

Академік О. І. Білецький зауважував, що література кінця ХІХ – початку ХХ ст. – це час народження нової формації реалізму, для якої не знайшли ще вдалої назви, хоч для кожного зрозуміло, що реалізм М. Коцюбинського, В. Стефаника, С. Васильченка та ін. відрізняється від реалізму їхніх попередників: «Це в усякому разі народження нової реалістичної літератури, що жила ідеалами наукового соціалізму і вела боротьбу проти просвітянства, що вироджувалося, проти декадентства і «чистого мистецтва»».

Сучасні літературознавці, зокрема В. Мельник, М. Наєнко, вважають, що «антинауково було б трактувати її (літературу кінця ХІХ – початку ХХ ст.) як органічне продовження класичного реалізму», що «то був ніякий не реалізм, а те, що пізніше назване модернізмом». Сьогодні літературознавці намагаються осмислити процес зміни художніх методів, стилів та напрямів у літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. і трактують його або як продовження критичного (чи, як його ще називають, класичного) реалізму, або як початок модернізму («ранній» модернізм). Проблема хронологічних рамок українського модернізму і

критичного реалізму, а також письменників, яких називають модерністами чи реалістами, залишається дискусійною.

Значну популярність в українських письменників мали притчі про таланти, блудного сина, любов, багача і бідного Лазаря, про терен. Наприклад, Т. Шевченко («Притча про блудного сина»), І. Франко («Дума про Наума Везумовича», «Притча про терен»), Леся Українка («У пущі»), П. Грабовський («До сестри»).

Крім притчових сюжетів і мотивів та використання оповідей про діяння пророків-праведників, апостольських проповідей, українська література осмислює морально-етичний зміст християнського вчення в цілому, звертається до образу Христа, Богоматері, їх загальнолюдського подвигу. «Марія» Т. Шевченка, де син Божий виступає як син людський, сонети ХХХVІ – ХХХVІІІ І. Франка, які порушують проблему відповідальності людини за свої вчинки, «На полі крові» Лесі Українки. Загалом творів у Лесі Українки, в яких переосмислюються біблійні сюжети, більше п'ятнадцяти.

Вершинами художнього переосмислення євангельських сюжетів в українській поезії є «Марія», «Давидові псалми», «Пророк», «Неофіти», «Саул» Т. Шевченка, «Мойсей» у І. Франка, «Вавілонський полон» Лесі Українки.

Використовували біблійні сюжети в українській поезії і письменники ХХ століття. Павло Тичина в поезії «Весна» використовує сюжет із біблійної легенди про всесвітній потоп, переосмислюючи його, як катастрофу, стихійне лихо. Максим Рильський у вірші «Рукам трудящим слава» використовує біблійний міф про маслинову гілку, що в переносному значенні означає емблему миру і спокою

У Миколи Сингаївського зустрічаємо поезії, написані за біблійними переказами:

Переможцям щедро-любо
Пахнуть солодом тростини..
Хто з мечем іде на Кубу –
Від меча і сам загине.
(«Мечі та струни»).

РОЗДІЛ II. ЛІТЕРАТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Тема 4. Особливості Києво-Руського періоду української літератури на початковому етапі

Мета вивчення: поглибити знання здобувачів щодо особливостей літератури Київської Русі; розглянути питання про вплив християнства на розвиток культури, мистецтва та літератури; окреслити жанрову структуру перекладної та вітчизняної літератури Київської Русі.

План заняття:

1. Доля українського менталітету під впливом тотальної християнізації, зафіксована в літературних текстах Києво-руського періоду.
2. Традиції літописання. Жанрово-самобутні ознаки «Повісті минулих літ», Київського та Галицько-Волинського літописів.
3. Функціональне призначення «Літопису Руського», його зв'язок з історичною та літературною дійсністю.
4. Зіставлення різних зведень «Повісті минулих літ».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.] ; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.57-72, 89-116, 316-357, 573-598.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.5-16.
4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Вплив прийняття християнства на Русі на розвиток її освіти, літератури, культури.
2. Початки літописання.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. У чому полягає суть розв'язання питання про генезис літописання?
2. Ким був реконструйований і введений у науковий обсяг як окрема пам'ятка «Літопис Аскольда»?
3. Скільки редакцій має «Повість временних літ»? Що ви можете сказати про їхніх авторів?
4. Який літопис є продовженням «Повісті»?
5. На чому зосереджено основну увагу в Київському літописі?
6. Чим істотно відрізняється Галицько-Волинський літопис від попередніх?

Тема 5. Жанрова структура перекладної та вітчизняної літератури Київської Русі

Мета вивчення: окреслити жанрову структуру перекладної та вітчизняної літератури Київської Русі.

План заняття:

1. Місце та значення апокрифів (старозаповітні, новозаповітні, есхатологічні) та агіографії (життя Олексія, чоловіка Божого; Георгія Змієборця), а також «Сказання про Бориса і Гліба», «Житіє Феодосія Печерського».

2. Зразки повчально-ораторської прози Київської Русі («Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, екзегетика Клима Смолятича, проповіді Кирила Турівського), переосмислення традиції візантійської патристики.

3. «Житіє і ходіння Данила, руської землі ігумена» – пам'ятка паломницької літератури. «Моління Данила Заточника» – пам'ятка «сміхової культури».

4. Повістева література («Олександрія», «Повість про Акіма Премудрого», «Повість про Варлаама та Йоасафа»), її вплив на творчість української літератури.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С. 132-159, 281-315, 480-491, 522-530.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.5-16.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Жанрова своєрідність перекладної та вітчизняної літератури Київської Русі.

2. Література Київської Русі в рецепції Д. Чижевського.

3. Агіографічна спадщина Нестора.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Чому з прийняттям християнства інтенсивно розвивалася

ораторсько-проповідницька проза?

2. Назвіть основні риси простої та урочистої проповідей.
3. З кількох частин складається «Слово про Закон і Благодать»?
4. Чим закінчив Іларіон «Слово про Закон і Благодать»?
5. Що ви знаєте про митрополита Іларіона?
6. Доведіть, що «Поучення» В. Мономаха є поєднанням дидактичних і автобіографічних елементів.
7. За яким планом написане «Поучення» В. Мономаха?

Напам'ять: Уривок із «Повчання Володимира Мономаха» (від слів «А найголовніше – убогих не забувайте ...» до «... порушивши [клятву] не погубили душі своєї»)

Тема 6. «Слово про Ігорів похід» – зразок героїко-лицарського епосу Києво-руської літератури

Мета вивчення: поглибити знання здобувачів щодо особливостей літератури Київської Русі; окреслити жанрову структуру «Слова про Ігорів похід».

План заняття:

1. Принцип сюжетотворення образної системи «Слова про Ігорів похід»: Руська земля – Великий Степ.
2. Герменевтичні прийоми аналізу міфічно-літературного тексту «Слова про Ігорів похід».
3. Особливості композиції «Слова про Ігорів похід».
4. Проблема авторства «Слова про Ігорів похід».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.492-521, 599-604.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Ремінісценції «Слова про Ігорів похід» у численних творах української літератури
2. Поетична мова «Слова про Ігорів похід»

3. «Слово про Ігорів похід» – пам'ятка оригінальна чи наслідувальна?

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Ким було знайдено оригінал «Слова про Ігорів похід»?
2. Хто є автором «Слова про Ігорів похід»?
3. З кількох частин складається «Слово про Ігорів похід»?
4. Що є ідейно–композиційним центром «Слова про Ігорів похід»?
5. Назвіть основні образи «Слова про Ігорів похід».
6. У чому полягає художньо-естетична вартість «Плачу Ярославна»?

Напам'ять: Уривок із «Слова...» (від слів «На Дунаї Ярославнин голос чути ...» до «... щоб я не слала йому сліз на море рано»).

Тема 7. Давньоруська література пізнього Середньовіччя

Мета вивчення: поглибити знання здобувачів щодо особливостей давньоруської літератури пізнього Середньовіччя; окреслити жанрову структуру.

План заняття:

1. «Києво-Печерський патерик» – новаторське поєднання церковно-легендарного змісту із самотутністю літературної форми на національному ґрунті.
2. Зразки ораторсько-публіцистичної прози XIII – XV ст. («Слово про Лазарево Воскресіння», твори Серапіона, Кипріяна).
3. Творчість Григорія Цамблака (1364 – бл.1420) – характерні риси стилю («плетіння слівес»), освоєння панегіричного жанру.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С. 605-644, 678-700.
2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.
3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Зв'язок літератури з особливостями життя народу.
2. Традиції письменства Київської Русі: самобутність і значення для подальшого розвитку української літератури.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Які основні принципи житій як жанру?
2. Хто може бути героями житій?
3. Що лежить в основі житійних розповідей про подвижників-ченців?
4. Про що розповідається у житіях-мартиріях?
5. Розкажіть про стовпництво як вид християнського подвижництва.
6. Перерахуйте руські житія, групуючи їх за характерами героїв.
7. Назвіть основні джерела писань Симона і Полікарпа.
8. Яке основне завдання ставили перед собою Симон і Полікарп?
9. Розкажіть про книжну реформу патріарха Євтимія у II половині XIV ст.
10. Які твори Г. Цамблак написав на Україні?
11. У чому полягає стиль «плетення словес»?
12. Розкрийте різножанровість творчості Кипріяна.
13. Чим зумовлена публіцистичність творів Кипріяна?

Методичні поради з викладання розділу II:

Розглядаючи запропоновані до практичних занять № 4-7 питання слід чітко усвідомити такі терміни: літопис, список, редакція, автор, апокриф, агіографія, повчання, патерик. Користуючись хрестоматією М. Сулими, прочитати основні тексти до практичних занять. А також законспектувати на кожне заняття по 1-2 джерела із вказаного списку додаткової літератури. Вивчення напам'ять уривків із «Повчання Володимира Мономаха» та «Слова о полку Ігоревім» дозволить наочно підтвердити окремі вислови чи трактування.

Розглядаючи практичне заняття № 4, варто закріпити значення терміну «літопис» та окреслити початки літописання. Пропонуємо такий план відповіді:

Літопис – історико-літературний твір у Київській Русі, пізніше в Україні, Росії та Білорусі, в якому оповідь велася за роками. В інших країнах подібні давні твори мають назву «хроніки». Назва «літопис» походить від структури літопису, де твори починались словами «в літо». Літописи – важливі пам'ятки літератури, цінні джерела для дослідження слов'янської історії з давніх часів до XVIII століття включно. У них розповідається про походження східних слов'ян, зародження в них

державної влади, про політичні, економічні та культурні взаємини між собою та з іншими народами тощо. Велике значення літописи мають для вивчення історії української літературної мови. Мова більшості літописів книжна, близька до церковнослов'янської, а у період XV–XVIII ст. частина пишеться латинською.

Зародженню літописної творчості сприяв ряд чинників: діяльність могутньої Київської держави, відносно високий рівень матеріальної і духовної культури в давньокиївській період, заснування Київської митрополії, спорудження Софійського собору тощо. Літописання почалося в Києві. Вважають, що найдавніше зведення літописних матеріалів різного характеру і походження (короткі порічні записи, княжі літописи, народні перекази) належить до кін. X ст. Його склала, мабуть, група світських і духовних осіб з оточення Великого князя Володимира Святославича.

У XI ст. були складені Літописне зведення 1037, Києво-Печерське літописне зведення 1072–73 (автор книжник Никон), Новгородське зведення 1079, Початкове зведення 1093–95, складене ігуменом Печерського монастиря Іоанном. Останнє стало основою для складання першої редакції «Повісті временних літ». Безпосереднім продовженням її в Іпатіївському списку був Київський літопис, складений у Видубицькому монастирі на підставі літописних зведень, які до нас не дійшли. Є відомості про чернігівський, переяславський, галицький літописи XII ст., однак вони не збереглися, уривки з них ввійшли до інших літописних зведень.

З 2-ї пол. XIII ст. у зв'язку із занепадом Києва літописання зосереджується в Галицько-Волинському князівстві. Видатною пам'яткою XIII ст., головним джерелом для вивчення історії України цієї доби є Галицько-Волинський літопис, що охоплює події 1201–92 рр.

Від XIV ст. літописання увійшло в нову добу – складання зведень і списків. До нашого часу дійшло декілька сотень списків. Так виникли Лаврентіївський літопис (1377), Іпатський (Іпатіївський) літопис (поч. XV ст.), Радзивілівський список (кін. XV ст.), Хлебниківський список (XVI ст.), Погодінський список (кін. XVI ст.) та ряд інших, що переважно були опубліковані в «Повному зібранні руських літописів». Деякі літописи збереглися лише в одному списку, деякі мають десятків копій.

Бажано було б щоб в аудиторії пролунало й «живе слово». Тому варто кожному здобувачу (на вибір) підготувати й виразно зачитати невеличкі уривки із запропонованих до практичного заняття літописів. А також розповісти легенди із «Повісті минулих літ». Працюючи над літописами, пропонуємо дотримуватися такого плану відповіді:

1. Автор літопису. Рік написання.

2. Анотація відомих редакцій та списків.

3. Жанрово-самобутні ознаки літопису. Образна характеристика.

Під час практичного заняття № 5 пропонуємо закріпити значення термінів «апокриф», «агіографія», «повчально-ораторська проза», «повістева література», «повчання».

Розглядаючи питання про апокрифи, бажано було б простежити їхній слід в українському фольклорі (із збірок українських казок підготувати і розповісти легенди про створення світу, про Адама, про всесвітній потоп, про царя Давида, про Соломона, про персонажів новозавітних переказів).

А також схематично окреслити традиційний поділ апокрифів. Пропонуємо зразок:

Апокрифи (грец. *αποκρυφος* – таємний, прихований) – релігійно-легендарні твори, які не визнавались церквою канонічними й заборонялися, виникли на рубежі нашої ери в елліністичному давньоєврейському і давньосирійському середовищі, а також на християнському Сході. Твори про персонажів і події Священної історії, що не ввійшли до офіційних іудейських і християнських церковних канонів.

Ця релігійно-легендарна література спочатку призначалася для посвячених, знаючих книжників. Згодом апокрифи одержали назву «зречених» і вносилися до спеціальних переліків-індексів «зречених книг», що не дозволялися церковною владою до читання і поширення в середовищі правовірних іудеїв і християн. Пізніше в число цих творів проникли критичні вчення опозиційних антицерковних груп. За часів Середньовіччя апокрифи були досить поширені в європейських країнах, зокрема на території України.

Старозавітні апокрифи. У залежності від змісту й імен біблійних і євангельських персонажів апокрифи традиційно поділяють на старозавітні і новозавітні (за аналогією з текстами канонічної Біблії). Старозавітні апокрифи поділяються, у свою чергу, на дві групи. До першої групи належать апокрифи, що з'явилися в дохристиянську епоху, але не включені до іудейського канону старозавітних текстів. При перекладі Біблії з давньоєврейської на грецьку мову вони ввійшли до її тексту (так звану Септуагінту), а потім до латинського перекладу Біблії (так звана Вульгата). У XVI столітті католицька церква визнала ці тексти, і вони одержали назву «девтороканонічних» або «вторинно-канонічних». До слов'янського тексту Біблії ці апокрифи були включені наприкінці XV століття при складанні її першого повного перекладу (1499 рік) при новгородському архієпископі Генадії (це Книга Премудрості Соломона, Книга Ісуса, сина Сирахова, Книга Товита, Книга Юдити та інші).

Друга група апокрифічних старозавітних текстів залишилася за межами біблійного канону (апокрифи про Адама й Єву, Еноха, Мелхіседека, Авраама та ін.). Для вивчення питання про час і обставини виникнення апокрифів, про їх зв'язок із релігійно-моральними і суспільними течіями пізнього іудейства, про особливості раннього християнства неоціненну роль зіграли знахідки в середині ХХ століття давніх рукописів у печерах Хірбет-Кумрана на березі Мертвого моря, особливо тексти з печери Наг-Хаммаді (Верхній Єгипет). Рукописи Мертвого моря зберегли майже повністю оригінали апокрифів, відомих доти тільки в пізніших перекладах на інші мови. Установлено, що для більшості старозавітних творів мовою оригіналу була давньоєврейська або арамейська, а для новозавітних – переважно грецька.

Новозавітні апокрифи виникли вже в перші століття нашої ери, доповнюючи канонічний євангельський текст подробицями про земний і хресний шлях Ісуса Христа, апостолів, про Богоматір та інші євангельські персонажі. Саме в апокрифах розроблялася тема Страстей Господніх, Зішестя до Пекла, Страшного суду. Давньокиївський живопис нерідко звертався до цих апокрифічних сюжетів. Слов'янські переклади апокрифів з'явилися, очевидно, разом із перекладами текстів Священного писання в Кирило-Мефодіївський період розвитку перекладної писемності на Русі, не раніше другої половини IX століття, а на Русь потрапили з прийняттям християнства. Походження деяких слов'янських апокрифів зв'язують із виникненням у Болгарії у X столітті так званої «богомільської ересі» (по імені попа Богомила). Південнослов'янська література, зокрема давньоболгарська, у процесі передачі апокрифів на руський ґрунт виконувала роль «літератури-посередниці».

Розглядаючи житія, окрім запропонованих, доцільно було б додатково зупинитися на жіночих житіях, адже вони являють собою не менший інтерес, аніж чоловічі (Ганни Кашинської, Єфросинії Полоцької, Єфросинії Суздальської, Іуліянії В'яземської, Іуліянії Осор'їної, княгині Ольги).

Відомо, що візантійська література знала три типи житій: риторичні, літургійні та народні. Найбільшої популярності в Київській Русі набули житія останнього типу, названими народними, звичайно не тому, що вони виникли в народі, а тому, що вони розраховані були на широкого читача. Так, виникнення монастирів викликало інтерес до житій засновників східних монастирів.

Як додаткове питання можна розглянути склад житій із «Четьх-Міней».

Говорячи про «Повчання Володимира Мономаха», цікаво було б заслухати власні думки здобувачів щодо актуальності й популярності повчань великого князя.

З деякими апокрифами руський читач знайомився через Толкову Палею і хронографи. Найдавніші з відомих слов'янських списків апокрифів датуються XII століттям («Ходіння Богородиці по муках») і помежів'я XII – XIII століть («Параліпомен Іеремії», «Сказання про батька нашого Агапія», «Слово Євсевія Олександрійського про зішестя Іоанна Предтечі до пекла»). У жанровому відношенні слов'янські апокрифи в основному наслідують розмаїтість форм текстів Священного писання, що складалося протягом декількох століть із різних письмових і усних джерел. Так, відомі апокрифічні євангелія: «Євангеліє Нікодима», таємного учня Христа, що прийшов після його страти зняти з хреста тіло Ісуса і поховати, «Євангеліє Фоми», «Першоевангеліє Якова» (про дитинство діви Марії), апокрифічне «Одкровення Іоанна Богослова», «Апокаліпсис Авраама», «Видіння апостола Павла», «Видіння пророка Данила». Ці тексти носять есхатологічний характер, вони оповідають про очікуваний «кінець світу». Сюди належить і відоме «Ходіння Богородиці по муках». Існують апокрифічні діяння («Діяння апостолів Андрія, Петра, Матвія»), апокрифічні житія («Житіє Андрія Юродивого», «Житіє Василя Нового»), апокрифічні завіти («Завіти дванадцяти патріархів», «Завіти Авраама»). Апокрифи поширювалися й у формі питань-відповідей («Бесіда трьох святих», «Питання Іоанна Богослова Господу на горі Фаворській», «Єрусалимська Бесіда» та інші). Різні жанрові форми могли змішуватися.

Церковно-слов'янські апокрифи. Найбільш давнє свідчення знайомства давньокиївських книжників із таким індексом знаходиться в «Ізборнику» Святослава 1073 року. У давньокиївській літературі апокрифи, незважаючи на заборони їх поширення, активно читалися і переписувалися до збірників, нерідко поруч із цілком канонічними текстами. Питання про ступінь «апокрифічності» цих творів і їхньої функції в давньослов'янській книжності досить складне. Найбільш ґрунтовна робота про це належить польському славістові Ал. Наумову, що дав докладне і вичерпне визначення апокрифу:

«Церковнослов'янським апокрифом ми називаємо середньовічний літературний твір церковнослов'янською мовою, що розвиває діахронічно або синхронічно план біблійного оповідання в якості його неправомочної конкретизації або вносячи семантичні акценти, що входять у протиріччя з офіційно визнаними».

Крім книжного, на Русі існував і усний шлях поширення апокрифів. Їх розповідали, повертаючись із подорожей до Святої Землі, прочани – «каліки перехожі». У знаменитому «Ходінні ігумена Данила»

міститься чимала кількість апокрифічних сюжетів, зв'язаних із біблійними святинами і чутих Данилом у Палестині.

Апокрифи привертали увагу читачів насамперед тим, що конкретизували і доповнювали скупе на подробиці біблійне оповідання, причому доповнювали в живій, цікавій формі, часто зі значним елементом середньовічної фантастики. Вони піднімали найважливіші світоглядні питання про зміст буття, про початок і кінець світу, про Пекло й Рай із докладним описом як райського блаженства, так і пекельних мук. В апокрифах із разючою деталізацією зображувалася доля людської душі після смерті, «митарства», яким піддавалися душі грішників. Апокрифи перетворювалися у свого роду «народну Біблію», що займає проміжне положення між книжковою й усною традиціями. Апокрифічні сюжети знайшли відображення й у духовних віршах (Вірш про Голубину книгу, Сон Богородиці тощо.).

На практичному занятті № 6 окрім відповідей на запитання пропонуємо виконати невеличку науково-дослідну роботу по групах за різними рівнями складності. Питання для дослідження можуть носити наступний характер:

1. Образ Ярославни в перекладах і переспівах.
2. Вибрати із тексту «Слово про Ігорів похід» давньоруські слова і пояснити їхнє значення.
3. Тлумачення деяких «темних місць» «Слова про Ігорів похід».

Заняття № 7 пропонуємо провести у формі діалогу (питання №1). Після короткої характеристики патерика як жанру та перерахування особливостей Синайського, Єгипетського, Скитського, Азбучного, Єрусалимського та Римського патериків, розглядаючи «Києво-Печерський патерик», доцільно було б подати його у формі діалогу між двома групами здобувачів. Від імені Симона і Полікарпа – відповідно.

РОЗДІЛ III. ЛІТЕРАТУРА РЕНЕСАНСУ ТА БАРОКО

Тема 8. Література Ренесансу

Мета вивчення: розглянути риси Ренесансу в українській давній літературі, а також явище латиномовної поезії в історії української літературі; з'ясувати передумови появи «Острозької Біблії» та «Пересопницького Євангелія» та їхнє значення та подальший культурний та духовний розвиток українського народу; визначити роль появи книгодрукування на українських землях.

План заняття:

1. Проблема Ренесансу в українській давній літературі.

2. Латиномовна поезія в Україні – синтез вітчизняної та європейської літератур (Юрій Котермак, Павло Русин, Григорій Чуй-Русин, Микола Гусовський).

3. «Роксоланія» Севастяна Кленовича – художня рецепція України з погляду античної та ренесанської естетики.

4. «Дніпрові камені» Яна Домбровського – художня інтерпретація історії України-Русі.

5. Розвиток жанру епіграми.

6. «Острозька Біблія» (1581). «Пересопницького Євангеліє».

7. Книгодрукування в Україні.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 1 : Давня література (X – перша половина XVI ст.) / [Юрій Пелешенко та ін.]; наук. ред. : Юрій Пелешенко, Микола Сулима; передм. Миколи Жулинського. Київ : Наукова думка, 2013. С.709-728.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Шевченко-Савчинська Л. Латиномовна проза України кін. XVI – поч. XIX ст. як джерело історичних відомостей. Slavica Slovaca, 2013. 218 с.

5. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Античні й біблійні мотиви в ренесансній поезії.

2. Філософські основи Ренесансу.

3. Основні специфічні риси літературного процесу IX – XVI ст..

4. Мистецтво книгописання і книгодрукування.

5. Українські першодрукарі.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Назвіть основні риси літератури періоду Ренесансу.

2. Хто вводить в обіг визначення «українська латиномовна література».

3. Коли і хто переклав «Роксоланію» українською мовою.

4. Назвіть теми віршів Ю. Дрогобича.

5. Яка головна думка твору І. Домбровського «Дніпрові камені»?
 6. Які особливості збірки «Пісні Павла Русина з Кросна»?
 7. Назвіть найраніший зразок українського книжного віршування.
 8. Які жанри в ранньому українському віршуванні були найпліднішими?
 9. Окресліть основні мотиви у творчості Герасима Смотрицького.
 10. Місце Острозького гуртка в розвитку національної освіти та літератури.
 11. Розкажіть про діяльність князя К. Острозького.
 12. Хто був замовником написання «Пересопницького Євангелія»?
 13. У чому полягають аспекти цінності «Пересопницького Євангелія»?
- Напам'ять:** Кленович Севастьян «Роксоланія» уривок (від слів «Не лише рідних братів...» до «... в тому вбачають і честь»).

Тема 9. Явище бароко в давньоукраїнській літературі

Мета вивчення: розглянути основні риси літератури бароко – процеси, явища, історичні та соціальні передумови виникнення; охарактеризувати жанрове різноманіття та найяскравіших представників.

План заняття:

1. Українське літературне бароко в контексті європейського.
2. Відповідність естетики бароко етноментальним характеристикам українства.
3. Перші прояви бароко в середовищі київського науково-літературного гуртка «Атеней».
4. Розвиток естетики бароко в поетиках та на практиці Києво-Могилянської колегії (з 1701р. – академії).

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.35-97, 305-357, 619-663.
2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.25-104.
3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня

література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Українське бароко в контексті європейського: спільні і відмінні риси.

2. Особливості рецепції давньої української літератури у творчості Валерія Шевчука.

3. Основні тенденції становлення українського бароко.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Чому бароко у сфері пластичних мистецтв іноді називали «козацьким бароко»?

2. Що ви можете сказати про проблему мови в барокові українській літературі?

3. Назвіть особливості та приклади силабічних віршів періоду бароко.

4. Перерахуйте жанрові особливості духовних пісень.

5. Назвіть тематики світської віршованої поезії бароко.

6. Охарактеризуйте творчість представників групи «Атеней».

7. Яке значення мала діяльність братств у суспільно-політичному та культурному русі на Україні?

8. Розкажіть про заснування та діяльність Києво-Могилянської колегії.

Тема 10. Полемічна література в Україні на межі XVI – XVII ст.

Мета вивчення: розглянути основні риси полемічної літератури – процеси, явища, історичні та соціальні передумови виникнення; охарактеризувати жанрове різноманіття та найяскравіших представників.

План заняття:

1. Історичне зумовлення та призначення полемічної літератури, її жанрові особливості.

2. Полемічна література до Берестейської унії (Герасим Смотрицький, Василь Суразький).

3. Перебіг полеміки з приводу Берестейської унії у творчості Петра Скарги, Філарета Христофора, Мелетія Смотрицького.

4. Памфлети Івана Вишенського в соціокультурному середовищі конфесійного протистояння.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.98-153, 373-391.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.105-190.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.19-30.

4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Діяльність І.Вишенського-ченця: закономірна чи суперечлива?
2. Мова творів полемічної літератури.
3. Художні засоби як головні ознаки стилю полемічної літератури.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Коли і у зв'язку з чим загострюється полеміка?
2. Хто був творцями православної полемічної літератури на Україні?
3. Назвіть перший друкований український полемічний твір ще до проголошення унії та його автора.
4. У чому полягає важливість полемічного твору «Книжиця» Василя Суразького?
5. Чому поява «Апокрисиса» стала визначною подією всієї української полемічно-публіцистичної літератури кінця XVI – початку XVII ст.?
6. Проаналізуйте «Граматику словенську» М.Смотрицького.
7. Що вам відомо про творчість І. Вишенського?
8. Назвіть ключові проблеми полемічних творів Іоанікія Галятовського.

Тема 11. Версифікація української давньої літератури періоду бароко

Мета вивчення: розглянути основні риси поезії періоду бароко; охарактеризувати жанрове різноманіття та найяскравіших представників.

План заняття:

1. Особливості силабічного віршування.
2. Жанрово-стильові особливості барокового віршування (Андрій Римша, Касіян Сакович, Памво Беринда, Климентій Зіновійв).
3. Своєрідність курйозної поезії Лазара Барановича, Симеона Полоцького. Концептуалізація її у доробку Іова Величковського.
4. Роль поетик у віршувальній практиці періоду бароко.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.212-295, 467-499, 553-600, 664-703.
2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.191-222, 345-469.
3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.34-43.
4. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Основні мотиви давньої української інтимної лірики.
2. Школярські вірші як явище популярної літератури доби бароко.
3. Типи вираження авторської свідомості в бароковій поезії.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Що ви знаєте про геральдичну поезію? Наведіть приклади.
2. Назвіть твори героїчно-патріотичної тематики у творчості Івана Домбровського.
3. У чому полягають особливості збірки Л. Барановича «Аполонова лютня»?
4. Охарактеризуйте філософсько-релігійну лірику К. Зіновієва.
5. Яка особливість віршів про Визвольну війну 1648-1654 років?
6. Кому приписують авторство знаменитої пісні «Про Чайку-небогу»?
7. Які жанри «низового бароко» вам відомі?
8. Окресліть художньо-поетичну модель козацтва у творах С. Дівовича.

Напам'ять: Зіновій Кліментій «Про нерівності людські, як один високий зростом, а другий низький і як неоднаково Бог дає: тому так, а тому – в усьому інакше»; Лазар Баранович «Про час для всього – доброго, злого».

Тема 12. Барокова (шкільна) драма

Мета вивчення: розглянути основні риси драми періоду бароко; охарактеризувати жанрове різноманіття та найяскравіших представників.

План заняття:

1. Особливості та призначення шкільної драми, інтермедії.
2. Роль поетик у формуванні драматургійного мислення та жанрів драматургії.
3. «Слово про збурення пекла» – драма великоднього циклу.
4. Народження трагікомедії історичного спрямування («Володимир» Феофана Прокоповича), її розвиток у творчості Лаврентія Горки («Йосип Патріарха»).

Література:

1. Історія української літератури: у 12 т. / редкол.: Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2: Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.]; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ: Наукова думка, 2014. С.500-552, 704-711.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.470-540.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т; Ін-т філології. Київ: Центр учб. літ., 2016. 224 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Монолог та діалог як засоби вираження духовності у вертепній драмі XVIII століття.
2. Жанрово-тематична своєрідність творчості Ф.Прокоповича.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. На яке століття припадає утвердження в українській літературі драматичних жанрів?
2. Яке призначення спочатку мала шкільна драма?
3. Що лежить в основі різдвяної та великодньої містерії?
4. На честь кого була поставлена драма «Олексій, чоловік божий»?

5. Назвіть найдавніші українські інтермедії.
6. У чому полягає цінність інтермедій М. Довгалевського?
7. Доведіть, що «Слово про збурення пекла» – драма великодняго циклу.
8. Окресліть структуру драми Ф. Прокоповича «Володимир».

Тема 13. Барокова проза

Мета вивчення: розглянути основні риси прози доби бароко – процеси, явища, історичні та соціальні передумови виникнення; охарактеризувати жанрове різноманіття та найяскравіших представників.

План заняття:

1. Христоцентрична проза барокової прози XVII – XVIII ст. (Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іоанікій Галятовський, Ілля Турчиновський, Дмитро Туптало).

2. Історична свідомість українства у козацьких літописах, їхні жанрові особливості:

- «Літопис Самовидця»;
- «Дії презильної битви Богдана Хмельницького» Григорія Граб'янки;
- «Сказання про війну козацьку з поляками» Самійла Величка;
- «Історія Русів».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.] ; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.] ; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.154-192, 358-421, 429-466, 712-751.

2. Ісіченко Ю.А., Архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Святогорець, 2011. С.223-344.

3. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Бердян. держ. пед. ун-т ; Ін-т філології. Київ : Центр учб. літ., 2016. 224 с.

4. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.46-57.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Жіночі образи в козацьких літописах.
2. Ознаки класицизму в літописній прозі.
3. Специфіка інтерпретації біблійних текстів в українській

бароковій прозі.

4. Українська ораторсько-учительна проза кінця XVI – першої половини XVII ст..

5. Українська оригінальна прозова новела XVII – XVIII століть у її світському та агіографічному варіантах.

6. Козацькі літописи як джерела історичної прози.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Назвіть твори Антонія Радивиловського.

2. У чому полягають особливості вставних новел у проповідях

А. Радивиловського?

3. Які дві школи проповідників існували на Україні у другій половині XVII ст.?

4. Проповідницьке письменство К. Транквіліона-Ставровецького.

5. Хто є автором збірки оповідань «Руно орошене»?

6. Особливості «Автобіографії» Іллі Турчиновського.

7. З кількох частин складається книга «Дзеркало богослов'я»?

8. Про що розповідається у 2 частині книги К. Транквіліона-Ставровецького «Перло многоцінне»?

9. Чому назва твору «Літопис Самовидця» умовна?

10. Назвіть можливих авторів «Літопису Самовидця».

11. Вкажіть повну назву літопису Григорія Граб'янки.

12. Хто виступає головною фігурою у літописі Граб'янки?

13. З кількох томів складається літопис С. Величка?

14. Назвіть основні джерела літопису С. Величка.

15. У якому році вперше зустрічаємо згадку про «Історію Русів»?

16. З кількох частин складається «Історія Русів»?

Тема 14. Постать Г.Сковороди – феномен в українській літературі та філософії

Мета вивчення: розглянути основні риси художнього стилю письменника; охарактеризувати жанрове різноманіття.

План заняття:

1. Обґрунтування концепції «філософії серця» у творах Г.Сковороди.

2. Притчі-діалоги Г.Сковороди («Наркісс», «Вдячний Еродій») як втілення філософської ідеї про антологічні та моральні основи людського буття.

3. «Байки Харківські» – оновлення традиційного жанру.

4. Лірика Г.Сковороди «Сад божественних пісень».

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / [М. Сулима та ін.]; наук. ред.: Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наукова думка, 2014. С.752-799.

2. Давня українська література. Київ : Центр учб. літератури, 2018. 450 с.

3. Давня література: курс лекцій із дисципліни «Фольклор і давня література» / укладач Г. П. Калантаєвська. Суми : Сумський державний університет, 2015. С.60-67.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Проблема природи та людини у творчості Г.Сковороди.

2. Художнє осмислення образу Г.Сковороди в поетичних творах.

3. Творчість Г.Сковороди у критиці.

4. Морально-етичні християнські засади белетристики Г.Сковороди.

5. Діалоги із Г.Сковородою про смисл і цінності життя.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Чому Г. Сковорода покинув придворну капелу?

2. У чому полягає майстерність Г. Сковороди як байкаря?

3. Які пісні зі збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісень» вважають народними?

4. Назвіть відомі філософські трактати, діалоги та притчі Г. Сковороди.

5. Які чинники вплинули на оригінальне філософське вчення Г.Сковороди? Чому його називали мандрівним філософом?

6. Яким було ставлення Г. Сковороди до Біблії?

7. Які питання стоять у центрі філософії Г. Сковороди? У якому трактаті вони опрацьовані?

8. Розкрийте основну суть педагогічних поглядів Г. Сковороди.

Напам'ять: «Всякому городу...», «De libertate», «Сова та Дрозд».

Методичні поради з викладання розділу III:

Методичні поради з викладання теми 8: здобувачі мають з'ясувати особливості Ренесансу на Україні; спростувати думку про нежиттєвість і незрозумілість тогочасної літератури латинською мовою; зрозуміти роль і значення появи таких літературних шедеврів, як «Острозька Біблія» та «Пересопницьке Євангеліє»; усвідомити роль тогочасного книгодрукування.

На першому етапі заняття варто з'ясувати притчу звернення українських поетів до латинської мови. Слушним буде й аналіз статті Людмили Шевченко – «Явище латиномовної поезії в історії української літератури».

Аналізуючи латиномовну поезію Ю. Котермака, Григорія Чай-Русина, варто було б і виразно зачитати переклади їхніх творів українською мовою у хрестоматії М. Сулими.

Говорячи про «Роксоланію» С. Кленовича, важливо не пропустити наступних моментів: У поемі багато загадкового. Навряд чи довідаємося, як виникав її задум, скільки часу писалася, хто сприяв її надрукуванню; чи було це діло однієї людини, її автора Себастьяна Фабіяна Кленовича, чи, може, хтось був його натхненником? Але знаємо, кому вона призначалася, адже присвячено її «найщедрішому і найяскравішому сенатові преславної громади львівської», тобто твір цей для України; а слово «найщедрішому» в посвяті могло визначити подяку за кошти, вкладені у видання цієї книги, бо видати на той час книгу такому міщанинові, яким був С. Кленович, річ була далеко не легка. Отож навряд чи помилимося, коли скажемо, що окрім самого бажання поета оспівувати землю, з якою відчував споріднення, існували люди з числа «преславної львівської громади», що його підтримували; це була, здається, не одна людина, а якась громада, адже у звичаях того часу було присвячувати книгу й навіть ставити на ній герб людей, котрі фінансували видання.

З іншого боку, це була книга не тільки Русі (України), але й для тих, хто нічого не знав про цю дивовижну країну. Невипадково тож епіграфом до поеми автор узяв вислів із «Буколік» Вергілія: «Як про ліси співаємо, хай ліс буде консула гідний», – образ Роксоланії у творі алегорично подається як великий, повний пташиного співу ліс. Блискуче написана, поема ця стала чи не найяскравішою пам'яткою української латиномовної літератури XVI ст., і недаремно вона викликає до себе незамінний інтерес.

Українська земля захоплює С. Кленовича – вона була йому не чужа. Він хоче оспівати її лани, ліси, міста, передусім «святий город Лева», давню столицю її Київ, Замостя, яке ставало в той час новим культурним осередком і де в місцевій школі поет учителював, – для того й закликає сюди муз. Для поета це «наша», «своя» земля, і не даремно він її так урочисто прославляє.

Варто було б і проілюструвати цитатами із тексту описи українських земель. У творі І. Домбровського цікаво розглянути думку автора щодо визначення меж стародавньої Русі та історії походження українців, його бажання повернути державну пам'ять свого народу. І хоча він був представником «католицької русі» однак вважав, що

належність до римо-католицької віри – зовсім не перепона, щоб служити своїй землі.

А також охарактеризувати манеру викладу в творі; музу історії Клію; традиційну передмову з численними античними уподібненнями; головне завдання твору, елементи бароко та композицію.

Говорячи про «Острозьку Біблію» пропонуємо довести, що цей твір є видатною пам'яткою української культури, досконалим зразком друкарського мистецтва України кінця XVI століття.

Характеристику українського книгодрукування варто зосередити на діяльності Ф. Швайпольта, окремих друкарень та видавничої діяльності І. Федорова, кн. Острозького, І. Плетенецького, Т. Вербицького, С. Соболя, А. Скольського, М. Сльозки. А також підвести здобувачів до висновку про значення розвитку книгодрукарства на Україні.

Методичні поради з викладання теми 9 – розглядаючи явище бароко в давньоукраїнській літературі, дуже важливо не тільки розібратися в особливостях цього періоду, але й простежити риси бароко в запропонованих до теми творах.

Практичне заняття № 9 доцільно присвятити вивченню явища бароко. Здобувачі мають розрізняти види бароко на Україні – козацьке та західне, аристократичне та народне. А також усвідомити, що бароко стало опорою для формування національних культур та локалізації національних мистецьких шкіл. Воно стало найнапруженішою, найекстатичнішою та найбільш сповненою емоціями епохою.

На занятті № 10 ключовим постає таке поняття як «полеміка». Лише міцно усвідомивши її історичне зумовлення, призначення та жанрові особливості, слід починати мову про найкращих полемістів того часу. Адже українська полемічна література виникла як засіб захисту православ'я від католицько-шляхетської експансії. Але вийшла за межі не тільки церковних суперечок, а й широких конфесійних тем. Вона широко охоплює суспільну тематику і, виступаючи на захист трудящих верств, починає трактувати питання власне гуманізму.

Характеризуючи жанрово-стильові особливості барокового віршування А. Римші, К. Саковича, П. Беринди, К. Зіновіва, Л. Барановича, С. Полоцького (тема 11), варто не тільки зачитувати окремі зразки з хрестоматії М. Сулими, але й зачитувати вірші напам'ять (К. Зіновій «Про нерівності людські», Л. Баранович «Про час для всього – доброго і злого»). А також записати деякі зразки курйозних поезій І. Величковського на дошці. Адже для їхнього розуміння важливий не тільки зміст, але й форма.

Під кінець практичного заняття здобувачі мають самостійно зробити висновок про те, що в україномовній бароковій поезії середини

XVII ст. тривають процеси, які намітилися ще наприкінці попереднього віку, – переживаються середньовічні узвичаєння і дедалі інтенсивніше нарастають тенденції, характерні для Нового часу. Поряд із метафізичними – релігійно-філософськими, молитовно-медитаційними, церковно-обрядовими й релігійно-звичаєвими віршами енергійно виявляють свою життєздатність вірші світські. Визначається специфічно художня поетична тематика, яка відбиває загострення інтересу до життя індивідуальної людини. Винаходяться форми і способи поетичного відображення явищ, спостережених у реальності. Віршотворство, як і інші галузі літератури, не обмежується виконанням прикладних позамистецьких функцій, а його висліди емансипуються як естетичні цінності. Кристалізуються як самостійні поетичні роди лірика й епос. Набуває популярності гумор, зокрема у бурлескних формах. Найулюбленішими стають епіграматичні жанри, а також елегії й пісні соціально-політичного та індивідуально-побутового змісту. Україномовні віршотворці, синтезувавши досвід європейської ренесансної та барокової літератури і автохтонної народної пісенності, формують ґрунт, у якому розростаються пагони новочасного українського письменства.

Процеси ці тривають і в наступні десятиліття. Доробок і досвід книжних україномовних поетів середини XVII віку не забувається. Їхні твори переписуються, читаються, співаються, переробляються; відлуння їхніх віршів і пісень чується не тільки у Івана Котляревського та інших українських письменників початку XIX ст., а й у Т. Шевченка.

Заняття №12 спрямовує на розгляд особливостей та призначення шкільної драми, інтермедії. А тому, перш за все, слід наголосити, що виникнення і розвиток української драматичної літератури тісно пов'язані з початком книжного віршування та шкільної освіти, звідки вийшла «шкільна драма».

Розглядаючи драматичні твори не слід забувати про джерела для їх написання, сюжети, героїв, тематику, коротеньку характеристику авторів та сценічну популярність того часу.

Працюючи над інтермедіями, проаналізувати Дернівські інтермедії, інтермедії до п'єс М. Довгалевського «Комическое действие» і «Властотворний образ» та п'ять інтермедій до драми Г. Кониського «Воскресеніє мертвих».

Робота над інтермедіями має привести здобувачів до самостійного підсумку – літературна вартість українських інтермедій, як загалом інтермедій інших народів, в тому числі польських і російських, була не однакою. Деяка частина їх стояла на посередньому художньому і ідейному рівні.

Але існувало, як ми бачили, багато таких інтермедій, у яких автори зуміли передати реальні побутові риси життя, головним чином українського селянства; деякі з них пройняті гострою сатирою і здоровим гумором. У двох інтермедіях до драм М. Довгалевського найбільш голосно звучить тема соціального і національного гноблення українського народу з боку польської шляхти і боротьби народних мас проти цього гніту. Реалістичні і соціальні мотиви кращих українських інтермедій відобразилися в українському вертепі і у творах українських письменників ХІХ ст.

Якщо дозволять аудиторні години, варто було б розіграти і деякі сценки із перелічених інтермедій. Це дасть змогу не тільки перевірити знання здобувачами тексту, але й розвивати творчі здібності, методику роботи над драматичним твором майбутніх вчителів-філологів.

На занятті № 13 радимо спершу розглянути прозові твори К. Транквіліона-Ставровецького, І. Галятовського, І. Турчиновського, Д. Туптала.

Але спершу розглянути типи прозової літератури українського бароко, їхню стилістичну обробку та значення для подальшого розвитку літератури.

Варто було б дати здобувачам і невеличкі самостійні завдання – простежити дослідників творчості зазначених авторів чи підібрати цікаві факти про творчість з Інтернету.

Говорячи про козацькі літописи, доцільно було б пригадати значення цього слова та детальніше проаналізувати літописи другої половини ХVІІ – поч. ХVІІІ століття. Крім найвизначніших козацьких літописів побіжно звернути увагу на «Короткий опис Малоросії» невідомого автора; «Краткое описание о козацком народе» П. Симоновського; «Летописца или описания краткого знатнейших действий и случаев» імовірно Я. Лизогуба; «Зібрання історичне» С. Лукомського; щоденники-діаріуші Анастасія Филиповича, Миколи Хаєнка, Я. Марковича.

Як висновок, можна запропонувати підтвердити чи спростувати твердження про те, що в усіх козацьких літописах автори відтворювали дійсність не такою, якою вона була, а такою, якою мала бути за їх уявленням.

Заняття № 14 повністю присвячене постаті Г.Сковороди. Серед багатогранної творчої діяльності цього митця належне місце відвести його біографії, поглядам на Біблію, філософським концепціям, а також – притчам-діалогам, збіркам «Байки Харківські» та «Сад божественних пісень».

РОЗДІЛ IV. ЛІТЕРАТУРА ПЕРШИХ ДЕСЯТИРІЧ XIX СТ.

Тема 15. Специфіка української нової літератури

Мета вивчення: дати уявлення про добу, коли виникла нова українська література; оглядово познайомити з найталановитішими письменниками цього часу; прищепити любов і цікавість до літератури доби Котляревського – Шевченка; розкрити її роль; закріпити вивчене про літературний процес.

План заняття:

1. Українська нова література у порівнянні із давньою (специфіка, ознаки).
2. Культурний контекст та передумови виникнення української нової літератури.
3. Стильові тенденції раннього етапу української нової літератури.
4. Рух нової української літератури та народництва крізь осередки перманентних відроджень: 1) полтавсько-харківський; 2) київський; 3) петербурзький; 4) другий київський; 5) львівський.
5. Українські журнали першої половини XIX ст. та участь у них письменників.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Калантаєвська Г. Українська література XIX століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. С.8-29.
3. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
4. Данькевич Ю.В., Курило Л.М. Давня українська література, нова українська література, новітня українська література: Навчальний посібник. Луганськ: «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 224 с.
5. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред. акад. М.Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.12-63, 88-126.
6. Жулинський М. Слово і доля. [Українські письменники XIX – XX ст.]: Навч. посібник. Київ: Видавництво АСК, 2002. 640 с.
7. Лімборський Ігор. Контroversійність просвітницького реалізму: ревізія ідеологічного міфу і спроба парадигматичного аналізу. *Слово і Час*. 2005. № 7. С. 37 – 44.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та

поточного контролю:

1. Сентименталізм і становлення української літератури.
2. Мова нової літератури (її база, евфонічні якості, лексичний склад, синтаксичні особливості, становлення правопису, боротьба за право стати мовою національного письменства).
3. Періодичні видання першої половини ХІХ ст. в Україні.
4. Від бароко до романтизму (з історії української драматургії кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.).

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Історія виникнення журналів у Західній Європі й в Україні (ХІХ ст.).
2. Основні особливості просвітницького реалізму (на прикладі творів української літератури першої половини ХІХ ст.).
3. Літературна критика: її зародження у світі й Україні.
4. Найважливіші особливості перекладу, його мистецьке та громадське значення, основні якості таланту перекладу.
5. Народний вірш (його основа, ритмотворча ознака, розміри, порядок римування, строфіка).
6. Зародження газетних видань у світі й Україні (ХІХ ст.).

Тема 16. Творчість І.Котляревського – засновника української нової літератури

Мета вивчення: познайомити з біографією І.Котляревського, проаналізувати твори письменника; закріпити вивчене про поему та драму; виховувати риси патріотизму й національної гідності.

План заняття:

1. Роль І.Котляревського у формуванні української нової літератури.
2. Джерела античної та барокової традиції у поемі І.Котляревського «Енеїда». Віднадходження перспективного напрямку в українській літературі.
3. Заснування українського театру нового типу: «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» І.Котляревського.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література ХІХ століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини ХІХ століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.

3. Класик нової української літератури (до 250-річчя з дня народження Котляревського І.П.) [Текст] : рекомендаційний список літератури / укладач: Победаш Г.А. Краматорськ: ЦМПБ, 2019. 16 с.

4. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.64-87.

5. Наєнко М.К. Художня література України: Програма – мінімум. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2005. Ч.1.: Від міфів до реальності. С. 275-311.

6. Зборовська Н.В. Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ: Академвидав, 2006. С.58-77.

7. Жулинський М. Слово і доля. [Українські письменники ХІХ – ХХ ст.]: Навч. посібник. Київ: Видавництво АСК, 2002. 640 с.

8. Віта Сарапин. Римська «Енеїда» в українському прочитанні: рецепція вергілієвої поеми у письменстві ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. *Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб. наук. праць.* Вип. 26. / Редкол. : М.Х.Гуменний (від.ред.) та ін. Київ : Акцент, 2007. С. 438-448.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Реалізм і народність творів І.Котляревського.
2. «Енеїда» І.Котляревського – енциклопедія українознавства.
3. П'єси І.Котляревського на сцені.
4. «Літопис Самовидця», вірші К.Зіновієва, І.Некрасевича та поеми І.Котляревського: подібне й відмінне.
5. Значення творів І.Котляревського для національного відродження.
6. Постать І.П.Котляревського крізь призму етико-антропологічної концепції І.Я.Франка.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Роль пісні в п'єсах І.Котляревського.
2. Мова творів І.Котляревського.
3. Пісня 10-та Г.Сковороди і арія возного (І.Котляревський «Наталка Полтавка»): спільне та відмінне.
4. Національний колорит «Наталки Полтавки».

Напам'ять: 4 уривки з «Енеїди» (від слів «Еней був парубок...» до «к чортам і щоб і дух не пах», від «Тут їли рознії potravи...» до «Кутивсь для духу яловець», від «Се вдови бідні, безпомощні...» до слів «Хто чим багат, то тим і рад», від слів «Смола там в пеклі клекотіла...» до «Коли який з них приставав»)

Тема 17. «Котляревщина» та її подолання

Мета вивчення: закріпити термін «котляревщина» на прикладі художніх творів; познайомити з життям і творчістю П.Гулака-Артемовського; закріпити вивчене про основні ознаки байки; виховувати в душі народної моралі.

План заняття:

1. Специфіка «котляревщини».
2. Переборення «котляревщини» у творчості І.Котляревського та його епігонів – Я.Кухаренка, П.Білецького-Носенка, К.Думитрашка, С.Александрова, П.Кореницького, С.Писаревського.
3. Творчість П.Гулака-Артемовського.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.

2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.

3. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С. 127-141.

4. Жулинський М. Слово і доля. [Українські письменники XIX – XX ст.]: Навч. посібник. Київ: Видавництво АСК, 2002. 640 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Жанрово-стильова своєрідність байок.
2. Способи зображення людей і ситуацій у байках П.Гулака-Артемовського.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Види комічного та засоби його творення в байках П.Гулака-Артемовського.
2. Поєднання критичного начала з побутово-етнографічним – типова ознака байок.

Тема 18. Пошуки нових шляхів в українській літературі

Мета вивчення: познайомити з біографією письменників; зацікавити творчістю; закріпити вивчене про жанри епосу;

прищеплювати повагу до рідного слова, до мови, до важкого, але славного шляху нашої літератури.

План заняття:

1. Організаторська діяльність Є.Гребінки та Г.Квітки-Основ'яненка для розширення можливостей нової української літератури.
2. Новаторські відкриття Є.Гребінки-байкаря («Малороссийские приказки») та лірика.
3. Білінгвність Г.Квітки-Основ'яненка та Є.Гребінки: пошуки іманентних основ таланту в російськомовному варіанті літератури.
4. Просвітницько-реалістичні принципи «Малороссийских повестей» Г.Квітки-Основ'яненка. Гумористичні оповідання і повісті: «Салдацький патрет», «Мертвецький великдень», «От тобі й скарб», «Конотопська відьма» – поєднання в них реалізму та фантастики.
5. Повість «Маруся», поєднання в ній ознак просвітницького дидактизму, етнографічного реалізму та сентименталізму, іконографічна ідеалізація образів.
6. Ознаки реалізму у творі «Козир-дівка», обстоювання людської гідності.
7. Проблеми пошуку людського щастя в повісті «Щира любов», ілюзійні настанови автора.
8. Повість «Сердешна Оксана».
9. Риси індивідуального стилю Г.Квітки-прозаїка.
10. Інтерпретація в п'єсі «Сватання на Гончарівці» високих моральних якостей народу.
11. «Пархімове снідання», «Підбрехач» як модель народних анекдотів.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Ушкалов Л. Григорій Квітка-Основ'яненко. Харків : Фоліо, 2016. 119 с.
4. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С. 142-229.
5. Наєнко М.К. Художня література України: Програма – мінімум.

Київ: Вид. центр «Просвіта», 2005. Ч.1.: Від міфів до реальності. С.311-331.

6. Жулинський М. Слово і доля. [Українські письменники ХІХ – ХХ ст.]: Навч. посібник. Київ: Видавництво АСК, 2002. 640 с.

7. Зінченко Н. І. Романтичне зображення національного характеру у романі «Чайковський» Є.Гребінки. *Актуальні філології та перекладознавства : Збірник наукових праць*. Ч. 16 Вип. 3 / Ред. кол. В.В.Левицький, Л.І.Белехова та інш. Хмельницький: ХНУ, 2007. С. 233-235.

8. Богачевська Лілія. Спільні мотиви романів Г.Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» та Ч.Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 9: Українська література в загальноєвропейському контексті. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. С.37-42.

9. Борзенко Олександр. Сентименталізм і становлення нової української літератури. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 9: Українська література в загальноєвропейському контексті. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. С.57-61.

10. Людмила Розанова. Походження контактнотипологічних зв'язків творів Г.Ф.Квітки-Основ'яненка і М.В.Гоголя. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць* / Упоряд. М.Х.Гуменний. Київ : «Твім інтер», 2004 Вип. 17. С. 357-362.

11. Денис Чик. Пародіювання сентименталістських романів як вид літературної критики : Г.Квітка-Основ'яненко, Л.Стерн. *Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб. наук. праць*. Вип. 26. / Редкол. : М.Х.Гуменний (від.ред.) та ін. Київ : Акцент, 2007. С. 407-412.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. «Маленький світ»: політопічна структура простору сентименталістського твору (на матеріалі творчості Г.Квітки-Основ'яненка).

2. Народні вірування та етнографічні аспекти у творах Є.Гребінки та Г.Квітки-Основ'яненка.

3. Стилістичні прийоми та художньо-поетичні засоби у творах Є.Гребінки та Г.Квітки-Основ'яненка.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Романи Г.Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» та Ч.Діккенса

«Посмертні записки Піквікського клубу»: спільні мотиви.

2. Наталка Полтавка та Маруся, Петро і Василь: подібне й відмінне (І.Котляревський «Наталка Полтавка», Г.Квітка-Основ'яненко «Маруся»).

3. Російськомовна творчість Є.Гребінки: стиль романтичний чи «натуральної школи».

4. Літературознавець І.Франко про значущість «Сватання на Гончарівці».

Тема 19. Романтизм в українській літературі

Мета вивчення: познайомити з даним літературним напрямом; дати уявлення про мотиви творчості поетів-романтиків; закріпити вивчене про баладу, романс; прищеплювати любов до поетичного слова.

План заняття:

1. Порівняння своєрідності українського романтизму із європейським (англійським, німецьким, польським, російським).

2. Характеристика естетичної платформи Харківської школи романтиків (І.Срезневський, Л.Боровиковський, А.Метлинський, М.Костомаров, М.Петренко, В.Забіла). Аналіз поезій.

3. Значення діяльності «Руської Трійці» в українській літературі та культурі I пол. XIX ст. (М.Шашкевич, Я.Головацький, І.Вагилевич).

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.

2. Калантаєвська Г. Українська література XIX століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. С.8-29, 52-56.

3. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.

4. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. Кн. 1. : Підручник / За ред.акад. М.Г.Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С.230-396, 525-542.

5. Наєнко М.К. Художня література України: Програма – мінімум. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2005. Ч.1.: Від міфів до реальності. С. 334-381.

6. Барабанова О.А. Естетизація християнства в українському романтизмі. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии:*

Научно-методический сборник. Вып. XI. Ч.2. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Славянск: СГПУ, 2003. С.150-156.

7. Барабанова О.А. Вплив світових романтичних тенденцій на діалектику творчої особистості Михайла Петренка. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : Научно-методический сборник. Вып. XII. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Славянск: СГПУ, 2004. С.215-218.*

8. Барабанова О.А. Семантика мовного простору в творчості Михайла Петренка: Крок до сучасного філософського поетичного мислення. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методический сборник. Вып. XIII. Часть 2. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Славянск: СГПУ, 2005. С.134-139.*

9. Барабанова О.А. Лінгвопсихологічна спрямованість просторових реалій поезики М.Петренка. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методический сборник. Вып. XIV: Памяти профессора О.Е.Ольшанского. Часть 2. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Славянск: СГПУ, 2006. С.103-107.*

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Байки Г.Сковороди і Л.Боровиковського: спільне й відмінне.
2. М.Петренко і Слов`янськ.
3. Гурток «Руська трійця»: заснування, мета, діяльність.
4. Псевдоісторизм творів Л.Боровиковського та М.Костомарова.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Літературні концепції «Руської трійці».
2. Два романтики: Л.Боровиковський і А.Метлинський.
3. Зміст і значення альманаху «Русалка Дністрова».
4. Афористичні вислови в баладах Л.Боровиковського та М.Костомарова.

Напам`ять: М.Петренко «Небо», В.Забіла (на вибір), Л.Боровиковський (на вибір)

Тема 20. «Українські школи» в польській та російській літературах

Мета вивчення: познайомити із творчістю представників «українських шкіл»; виділити риси індивідуального стилю; виховувати в душі народної моралі та національних ідеалів.

План заняття:

1. Інтерпретація українських мотивів у польській поезії, особливості «української школи»: Т.Падура, Я.Комарніцький, А.Шашкевич, Б.-Ю. Залеський.

2. Вплив української словесності на російську літературу (К.Рилєєв, О.Пушкін), репрезентація української ментальності у творах О.Сомова, В.Наріжного та інших представників «української школи», окреслення її доробком М.Гоголя.
3. Романтичний колорит та особливості стилю «Вечорів на хуторі коло Диканьки» М.Гоголя. Завершення традиції українського бароко.
4. Національний колорит збірок «Арабески» та «Миргород» М.Гоголя, його вплив на українських письменників та на російських («натуральна школа»).
5. Драматичні твори М.Гоголя як ознака розквіту і зрілості його таланту.
6. Поєма-роман «Мертві душі» – нещадне викриття з погляду українства поміщицької дійсності, бюрократичного апарату царської Росії.

Література:

1. Історія української літератури : у 12 т. / редкол. : Віталій Дончик (голова) [та ін.]; Нац. акад наук України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 3: Література XIX століття (1800 – 1830) / наук. ред.: М.Бондар, Ю.Кузнецов. Київ : Наукова думка, 2016. 750 с.
2. Віннічук А.П. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. 140 с.
3. Україна у світовому літературному просторі: навчальний посібник / уклад. Лисенко Наталія, Щербатюк Вікторія. Донецьк : Донбас, 2014. С.30-44, 58-74.
4. Александрова Галина «Портрет» Миколи Гоголя і «Художник» Тараса Шевченка: загадка таланту і світу мистецтва. *Дивослово*. 2006. № 3. С.55-58.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. «Українська школа» в польському романтизмі.
2. Мотиви, жанрові особливості дум і поем К.Рилєєва, присвячених українській темі.
3. Українська тема в поетичній спадщині О.Пушкіна.
4. Проблематика повісті М.Гоголя «Тарас Бульба».

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Трансформація українських фольклорних образів і мотивів у польській поезії.
2. «Українська тема» й романтичний місцевий колорит творів М.Гоголя.
3. Особливості художнього осмислення постаті Мазепи в поемі

О.Пушкіна «Полтава».

Методичні поради з викладання розділу IV:

Методичні поради з викладання теми 15: здобувачі мають з'ясувати особливості нової української літератури в порівнянні з давньою; зрозуміти роль і значення появи таких літературних шедеврів, як «Енеїда» та «Наталка Полтавка»; усвідомити роль тогочасного літературознавства в осередках національних відроджень.

Говорячи про «Енеїду» (тема 16) пропонуємо довести, що цей твір є видатною пам'яткою нової української літератури, досконалим зразком перспективного напрямку в культурі, джерелом античної та барокової традиції, а «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник» – основою українського театру нового типу. Аналізуючи твори, виділити риси класицизму.

Практичне заняття № 17 доцільно присвятити вивченню явища «котляревщина». Здобувачі мають з'ясувати: «котляревщина» – це епігонство чи наукова школа.

На занятті № 18 радимо розглянути прозові твори Є. Гребінки та Г. Квітки-Основ'яненка, їхню стилістичну обробку та значення для подальшого розвитку літератури.

Під час розгляду 19 теми варто було б з'ясувати, перш за все, жанрову специфіку романтичних творів; простежити, що покладено в основу романтичного наративу; висвітлити суспільні та культурно-історичні умови бурхливого розвитку української літератури.

На практичному занятті № 20 здобувачі повинні визначити спільне та відмінне в естетичних засадах «українських шкіл» у польській та російській літературах, дослідити особливості відтворення «національного образу» України у творчості зарубіжних письменників.

І.ІІІ. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ НАБУТИХ ЗНАНЬ

ФОРМА КОНТРОЛЮ: залік

Питання до заліку:

1. Література Київської Русі як початковий період розвитку української літератури, її специфіка.
2. «Біблія» як Святе письмо, як пам'ятка культури і літератури, як історичний документ.
3. Місце і роль апокрифів в історії української літератури.
4. Основний зміст «Повісті временних літ», біблійні і легендарні оповіді про початки нашого народу, зразки дружинної і фольклорної поезії.
5. Питання складання і авторства «Галицько-Волинського літопису», перша спроба історичної повісті в українській літературі.
6. Загальна характеристика «Поученія» Володимира Мономаха.
7. Патріотизм «Слова про Закон і Благодать» Іларіона.
8. «Слова» Кирила Туровського, його виступ проти спроб порушити державну і церковну єдність Київської Русі.
9. Історія відкриття і публікації «Слова про Ігорів похід».
10. Проблема автентичності «Слова про Ігорів похід».
11. Питання часу, місця написання та авторства «Слова про Ігорів похід».
12. Літописні повісті про похід князя Ігоря і «Слово про Ігорів похід» (спільне і відмінне між ними).
13. Проблема жанру «Слова про Ігорів похід».
14. Образ Руської землі – основний образ «Слова про Ігорів похід».
15. Персонажі «Слова про Ігорів похід» (образ Бояна, порівняльна характеристика князів Ігоря і Всеволода, образ Святослава (пояснити його «віщий сон» і «золоте слово»), образ Ярославни).
16. Зображення природи у «Слові про Ігорів похід».
17. «Пересопницьке Євангеліє» – пам'ятка української літератури, мови, перекладу і мистецтва XVI ст.
18. Українські письменники XIV – XVI ст. Творчість Григорія Цамбалака.
19. Загальна характеристика полемічної літератури як публіцистики, її основні проблеми, жанрові різновиди (трактат, повчання, послання).

20. Роль Острозької академії у літературному житті українського народу.

21. Історія виникнення книгодрукування в Україні, поява перших друкованих книг українських авторів у Італії (Юрія Дрогобича та Іпатія Потія), українське книгодрукування у Празі і Кракові.

22. Місце братств у культурно-літературному процесі України.

23. Українська література як мистецтво та її роль у формуванні націоналістичної концепції українства.

24. Своєрідність періодизації історії української літератури.

25. «Послання оріїв хозарам» («Манускрипт Войнич») – перший гіпотетичний твір полемічної літератури в історії українського письменства.

26. «Велесова книга» – писемний гіпотетичний документ етноментальної сутності українства з найдавніших часів.

27. Традиції літописання. Жанрово-самобутні ознаки «Повісті минулих літ», Київського та Галицько-Волинського літописів.

28. Місце та значення апокрифів (старозаповітні, новозаповітні, есхатологічні) та агіографії (життя Олексія, чоловіка Божого; Георгія Змієборця), а також «Сказання про Бориса і Гліба», «Житіє Феодосія Печерського».

29. Зразки повчально-ораторської прози Київської Русі («Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, екзегетика Кліма Смолятича, проповіді Кирила Турівського), переосмислення традиції візантійської патристики.

30. «Києво-Печерський патерик» – новаторське поєднання церковно-легендарного змісту із самобутністю літературної форми на національному ґрунті.

31. Зразки ораторсько-публіцистичної прози XIII – XV ст.

32. Латиномовна поезія в Україні – синтез вітчизняної та європейської літератур (Юрій Котермак, Павло Русин, Григорій Чуй-Русин, Микола Гусовський).

33. «Роксоланія» Севастьяна Кленовича – художня рецепція України з погляду античної та ренесанської естетики.

34. Основні тенденції творчості Івана Вишенського.

35. Творчість поетів XVII ст.

36. Історико-патріотичні вірші другої половини XVII ст.

37. Види і роди літератури XVII ст.

38. Основні мотиви «Слова о збуренню пекла».

39. Зразок шкільної драми «Олексій, чоловік Божий».

40. Загальна характеристика історичної прози XVII ст.

41. Життєвий і творчий шлях Івана Вишенського.

42. Козацький літопис Самовидця.

44. Літопис Самійла Величка.
45. «Історія Русів» – один із найцікавіших козацьких літописів.
46. Байки Григорія Сковороди.
47. Поетична спадщина Г.Сковороди. Філософські трактати мислителя.
48. Літопис Григорія Граб'янки.
49. Становлення нової української літератури: історичні обставини, шляхи розвитку, головні напрями.
50. «Енеїда» І.Котляревського як енциклопедія духовного й матеріального буття українців.
51. П'єса І.Котляревського «Наталка Полтавка» як твір просвітницького реалізму. Соціальне й особисте в людському житті та його показ у творі.
52. Ідейне спрямування гумористично-сатиричної повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».
53. Байка – як жанр. Байка в античній, європейській, російській та українській літературах. Самобутність байок П.Гулака-Артемовського і Є.Гребінки.
54. Тематика, проблематика, типи головних героїв у водевілі І.Котляревського на 1 дію «Москаль-чарівник».
55. Характеристика сентиментально-реалістичних повістей Г.Квітки-Основ'яненка.
56. Бурлескно-реалістичні оповідання Г.Квітки-Основ'яненка. Тематика, проблематика, принципи змалювання головних героїв.
57. Повість Г.Квітки-Основ'яненка «Маруся» – перша ластівка української серйозної прози. Риси сентименталізму в цьому творі.
58. Повість Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма». Засоби сміху у творі. Сатиричні образи-персонажі.
59. Літературний хист І.Вагилевича.
60. Повість Г.Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» – перший епічний твір у нашій літературі про долю жінки-покритки.
61. І.П.Котляревський – зачинатель нової української літератури.
62. Ознаки реалізму в творі Г.Квітки-Основ'яненка «Козир-дівка», обстоювання людської гідності.
63. Проблеми пошуку людського щастя в повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Щира любов», ілюзійні настанови автора.
64. Ідейно-художні особливості українського романтизму.
65. Поетична спадщина М.Петренка.
66. Загальна характеристика творчості В.Забіли.

67. Становлення нової української літератури на західно-українських землях. Виникнення гуртка «Руська трійця», його розвиток.
68. Літературний хист М.Шашкевича.
69. Літературна спадщина Я.Головацького.
70. Філософська лірика М.Костомарова. Новаторство драматургії.
71. Балади Л.Боровиковського.
72. Романтична поезія А.Метлинського.

I.IV. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Завдання для самостійної роботи

I. Творчі письмові завдання

1. Як вплинуло прийняття християнства на Русі на розвиток її освіти, літератури, культури?
2. Чи можемо від «Слова о полку Ігоревім» виводити родовід української літератури?
3. «Слово о полку Ігоревім» – пам'ятка оригінальна чи наслідувальна?
4. Який з епізодів «Слова о полку Ігоревім» є його ідейно-композиційним центром?
5. Чим відрізняється редакція літопису від списку?
6. Пояснити трактування подій із «Повісті минулих літ», зроблене Ліною Костенко у «Древлянському триптиху».
7. Чого вчить моя улюблена притча з Біблії?
8. Чому й Олександр Олесь (поема «Половці і Отрок»), й Микола Вороний («Євшан-зілля») вважають, що проблема, поставлена в легенді про євшан-зілля («Повість минулих літ»), актуальна й для України у часи написання поем цих авторів?
9. Український вчений минулого століття М.Максимович підкреслював, що «Слово про Ігорів похід» – найдавніший зразок української думи, а «Плач Ярославни» нагадує українські жіночі пісні. Чи погоджуєтеся ви з таким твердженням? Чому? Відповідь обґрунтуйте.
10. Як можете ви пояснити таку фразу професора В.Полека про Всеволода: «Ми захоплюємося його мужністю (він забув «отня злата стола, і своя милої хоти красної Глібівни»), але з часом починаємо розуміти, що він забув, що він не просто хоробрий воїн, а полководець, керівник на полі битви, знавець тактики і стратегії»?
11. Ідеї про національний характер у творчій спадщині Г.Сковороди.
12. З'ясуйте культурно-філософську спадщину Г.Сковороди.
13. Життєвий та творчий конфлікт Г.Сковороди зі світом.
14. У чому полягає філософія самоорганізації особистості Г.Сковороди?
15. Розкрийте суть сучасної психолого-педагогічної проблеми формування моральних цінностей у світлі спадщини Г.Сковороди.
16. Намалюйте штрихи до портрета Г.Сковороди.

17. До питання про інтерпретації спадщини Г.Сковороди.
18. Г.Сковороди – людина епохи бароко.
19. Прокоментуйте перші видання творів Г.Сковороди.
20. Розкрийте біблійну символіку в творах Г.Сковороди.
21. Україна періоду Великої Руїни в літописах Самовидця та Граб'янки.
22. Літописи Самовидця і Григорія Граб'янки: спільне і відмінне.
23. Гіпотези про авторів «Історії Русів».
24. Ознаки класицизму в літописній прозі.
25. Мотиви, тематика й художні особливості «Плачу» Мелетія Смотрицького. Образ України.
26. Місце «Треноса» в українській полемічній літературі XVII – XX століть.
27. Біографічно-художні твори про І.Вишенського.
28. «Низове» бароко.
29. Київські поети XVII – XVIII століть.
30. Український поетичний героїчний епос.
31. Гуманістичний вимір філософії Г.Сковороди у світі відродження української культури.
32. С.Єфремов про Сковороду.
33. Педагогічні настанови Г.Сковороди.
34. Новаторство Г.Сковороди-байкаря.
35. Феномен духовного відродження України і філософія Г.Сковороди.
36. У яких суспільно-політичних умовах виникла полемічна література і якими найвідомішими постатями вона була представлена?
37. Як вплинули суперечності світогляду І.Вишенського на ідейно-художній зміст його полемічної прози?
38. У чому виявилася своєрідність відображення народних ідеалів у творчості Г.Сковороди?
39. «Щаслива людина», «сродна праця» – основні поняття філософії і творчості Г.Сковороди. Як їх розуміти і як вони співвідносяться з народними уявленнями?
40. Г.Сковорода про виховання доброти.
41. Чи правомірно говорити про національну свідомість автора «Енеїди»?
42. У перші десятиліття XIX ст. найбільш плідно розвивалася повчальна література, зокрема жанр байки. Чому?
43. Яку роль у становленні нової української літератури відіграла постать М.Максимовича і його збірка «Малороссийские песни»?
44. Хто був читачем української книги в часи І.Котляревського?

45. Опишіть портрет та особливості характеру Енея, персонажа поеми І.Котляревського «Енеїда», як синтез ментальності народу, козацької звичаї, вольності й цілковитої залежності від своїх покровителів.

46. Охарактеризуйте за текстом поеми «Енеїда» поширені у тогочасній Україні звичаї та розваги українців (танці, ігри, обряди тощо), їхні страви та напої.

47. Поясніть, як слова персонажа п'єси І.Котляревського «Наталка Полтавка» розкривають суть соціального устрою: «Я [возний] признаюсь, що от рождения моего расположен к добрым ділам: но, за недосужностію по должности і за другими клопотами, доселі ні одного не зділал».

48. Систематизуйте за жанрами пісні із п'єси І.Котляревського «Наталка Полтавка».

49. Наведіть приклади байок П.Гулака-Артемівського, які містили б типову ознаку його творів – поєднання критичного начала з побутово-етнографічним.

50. Доведіть на прикладах, що в байках П.Гулака-Артемівського, попри властивий жанру алегоризм, персонажі життєво конкретні (звертайте увагу на способи зображення людей і ситуацій).

51. Наведіть приклади приказок і прислів'їв, використаних П.Гулаком-Артемівським у байках, з'ясуйте їх роль у контексті жанрово-стильової своєрідності байки.

52. Поміркуйте, які стилістичні прийоми та художньо-поетичні засоби передають настрій Марусі в монологі з однойменної повісті Г.Квітки-Основ'яненка.

53. Розкрийте сюжетно-композиційну двошаровість (міфологічно-фантастичний сюжет з елементами бурлеску та реалістично-побутовий із сатиричним спрямуванням) бурлескно-реалістичної повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

54. Визначте засоби поезики, за допомогою яких досягнуто сатиричного ефекту (образи сотника Забрюхи, писаря Пістряка) в «Конотопській відьмі».

55. Аргументуйте прикладами з п'єси Г.Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» міркування літературознавця І.Франка про значущість покладених в основу твору спостережень над реальним життям (зокрема, над правдою почуттів і людськими взаєминами).

56. Як зображено в «Енеїді» минуле України й сучасну Котляревському дійсність? Проаналізуйте стильові особливості цих двох планів.

57. У яких темах російськомовної творчості Є.Гребінки превалює стиль романтичний, а в яких – стиль «натуральної школи»? Чи існують свідчення взаємодії між ними?

58. Порівняйте тип жанру байки в Л.Боровиковського та, відповідно, в Є.Гребінки. Які переваги того й іншого типу? Який, на вашу думку, виявився перспективнішим у розвитку української байки?

59. Чи можна стверджувати, що весь поетичний набуток А.Метлинського цілком вкладається у романтичний напрям української поезії? Елементи яких художніх систем наявні в окремих зразках його творчості?

60. Які ідеї та риси художнього зображення вносила історична проза М.Костомарова (російською мовою) у принципи відтворення історичного минулого України?

61. Схарактеризуйте стан періодики та видавничої справи на теренах Західної України. Яке вони мали значення для становлення загальноукраїнського літературного процесу?

62. У чому полягає реформаторська роль Шашкевича-письменника?

63. Назвіть найпомітніші явища творчості західноукраїнських:
а) поетів; б) прозаїків; в) драматургів.

II. Опрацювання наукової літератури

1. Конспект вступної статті Валерія Шевчука до першого тому літопису С.Величка та «Історії русів» (Київ, 1991) **або**

Конспект статті В.Шевчука «Самійло Величко та його літопис» у книзі «Дорога в тисячу років» (Київ, 1990)

2. Стаття І.Франка «Іван Вишенський: Поема» (Франко І. Твори в трьох томах. Київ: Наук. думка, 1991. Т.1. С.495-524).

3. Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського // *Збір. творів: У 50 т.* Київ: Наук. думка, 1983. Т.40. С.7-370. **(на вибір 1 розділ) або**

Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // *Збір. творів: У 50 т.* Київ: Наук. думка, 1984. Т.41. С. 197-470. **(на вибір 1 розділ)**

4. Франко І. Дещо про «Марусю» Л.Боровиковського та її основу // *Зібрання творів: У 50 т.* Київ, 1982. Т.33 **або**

Франко І. Поезії Віктора Забіли // *Зібрання творів: У 50 т.* Київ, 1982. Т. 37 **або**

Франко І. До біографії та характеристики В.Забіли // *Зібрання творів: У 50 т.* Київ, 1982. Т. 37.

III. Тестові завдання

1. Біблія складається із:
а) 81; б) 66; в) 39 окремих книг.
2. Новий Завіт вважається священною книгою:
а) у християнстві і в іудаїзмі; б) в іудаїзмі;
в) лише у християнстві.
3. Про кого писав І.Франко: «непризнаний пророк, що через 40 років вів свій народ по пустині і не міг із ним перейти невеликого простору від Єгипту до Палестини»?
а) Павло; б) Мойсей; в) Лука.
4. Який найдавніший літопис у СРСР вважали фальшивкою і не друкували?
а) «Послання оріян хозарам»
б) «Повість минулих літ»; в) «Велесова книга».
5. Скільки редакцій має «Повість минулих літ»
а) дві; б) три; в) чотири.
6. Якому князю жреці наврочили смерть від коня.
а) Ігор; б) Святослав; в) Олег.
7. Скільки разів Ольга помстилася над древлянами.
а) два; б) три; в) чотири.
8. Який літопис складається з двох.
а) «Київський літопис»;
б) «Повість минулих літ»;
в) «Галицько-Волинський літопис».
9. У якому творі зображується пророче затемнення сонця.
а) «Повість минулих літ»;
б) «Слово о полку Ігоревім»; в) «Велесова книга».
10. Як звали Ярославну:
а) Ольга; б) Катерина; в) Єфросинія.
11. Де народився Г.Сковорода?
а) Чорнухи; б) Харсіки; в) Київ.
12. Мотиви якого давньоруського поета звучать у збірці Г.Сковороди «Сад божественних пісень»?
а) Вергілія; б) Горація; в) Овідія.
13. Як називали Г.Сковороду?
а) своїм Піфагором; б) Сократом;
в) степовим Ломоносовим.
14. Із скількох частин складаються байки Г.Сковороди:
а) трьох; б) двох; в) чотирьох.
15. Хто вчив Г.Сковороду в стінах Києво-Могилянської академії?
а) М.Довгалевський; б) Г.Кониський;
в) Д.Туптало.

16. Назвіть улюблений музичний інструмент Г.Сковороди.
а) флейта; б) сопілка; в) скрипка.
17. Після подорожі по Європі, коли Г.Сковорода повернувся на Україну?
а) 1750 р; б) 1751р; в) 1753 р.
18. Скільки років вчився Г.Сковорода у Києво-Могилянській академії?
а) 10 років; б) більше 10 років; в) менше 10 років.
19. Хто з байкарів став продовжувачем предтечі Г.Сковороди?
а) Гребінка; б) Глібов;
в) Гулак-Артемівський.
20. Яке було ставлення Г.Сковороди до Біблії?
а) цінував; б) не розумів; в) насміхався.
21. Хто в художній літературі звертався до образу Г.Сковороди?
а) Т.Шевченко; б) Є.Гребінка; в) П.Тичина.
22. Хто писав про Сковороду: «Сковорода – поява вельми помітна в історії розвою українського народу»?
а) С.Руданський; б) І.Франко; в) Л.Костенко.
23. Які мови Г.Сковорода вивчив самостійно?
а) латинську; б) старослов'янську;
в) грецьку.
24. Коли Г.Сковорода викладав поезику у Харківському колегіумі?
а) 1761р.; б) 1760р.; в) 1759 р.
25. Яким віршем відкривається збірка Г.Сковороди «Сад божественних пісень»?
а) «Ах поля, поля зелені»;
б) «Ой ти, птичко, жолтобоко»; в) «De libertate».
26. Як називають поетичну збірку Г.Сковороди «Сад божественних пісень»?
а) ліричний щоденник; б) збірка;
в) поетичні роздуми.
27. Назвіть байки Г.Сковороди, в яких порушена проблема «сродної праці».
а) «Сова і Дрізд»; б) «Пчела і Шершень»;
в) «Голова і Тулуб».
28. Кому належать ці рядки «Байки Сковороди писані гарною, деколи навіть граціозною прозою»?
а) М.Жовтобрюх; б) І.Франко; в) Т.Шевченко.
29. Назвіть улюблене місце Г.Сковороди для написання творів.
а) дуб; б) цвинтар; в) стіл.

30. Коли Г.Сковорода потрапив до придворної хорової капели цариці Єлизавети?

а) 1739 р.; б) 1740 р. в) 1741 р.

31. Дата, з якої починається відлік нового українського письменства:

а) 1799;
б) 1798;
в) 1797.

32. В якому році народився І.П.Котляревський:

а) 1770;
б) 1769;
в) 1771.

33. Кого з героїв поеми І.Котляревського «Енеїда» охарактеризовано такими словами:

Прямий як сосна, величавий,
Бувалий, здатний, тертий, жвавий...

а) Низа;
б) Турна;
в) Енея.

34. Який твір І.Карпенко-Карий назвав «праматір`ю українського народного театру»:

а) «Енеїду» І.Котляревського;
б) «Сватання на Гончарівці» Г.Квітки-Основ`яненка;
в) «Наталку Полтавку» І.Котляревського.

35. Під яким псевдонімом виступив Г.Квітка-Основ`яненко в «Украинском вестнике» з «Письмами к издателю»:

а) Фалалей Повинухін;
б) Філарет Сумирний;
в) Іларіон Мурмило.

36. Кого Г.Квітка-Основ`яненко називав своїм першим критиком і «собственным цензором»:

а) С.Єфремова;
б) дружину;
в) матір.

37. У якому році повністю вийшла друком повість Г.Квітки-Основ`яненка «Маруся»:

а) 1834;
б) 1833;
в) 1832.

38. Для якого літературного напрямку 2 пол. XVIII – поч. XX ст. обов`язковим був етнографізм:

- а) романтизм;
 - б) просвітницький реалізм;
 - в) сентименталізм.
39. Визначте конфлікт драми Г.Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці»:
- а) любовний;
 - б) соціально-побутовий;
 - в) любовний з домішками соціально-побутового.
40. Який вірш П.Гулака-Артемівського став відомою народною піснею:
- а) «Тече річка невеличка»;
 - б) «Налой»;
 - в) «Рибалка».
41. Яка балада П.Гулака-Артемівського постала однією з перших ластівок романтичної поезії в українській літературі:
- а) «Русалка»;
 - б) «Рибалка»;
 - в) «Твардовський».
42. У чому полягав громадянський подвиг Є.Гребінки:
- а) у клопотанні до видавництва додатку українською мовою «Литературных прибавлений» до «Отечественных записок»;
 - б) у видавництві у 1841 році альманаху «Ластівка»;
 - в) у роботі чиновником у комісії духовних училищ.
43. Назвіть перші твори Л.Боровиковського:
- а) «Ледащо», «Бандурист»;
 - б) «Пир Владимира Великого», «Молодиця»;
 - в) «Козак», «Чарівниця».
44. Хто придумав мелодію до вірша В.Забіли «Човник»:
- а) І.Котляревський;
 - б) Є.Гребінка;
 - в) Т.Шевченко.
45. З ім'ям якого поета-романтика пов'язане м.Слов'янськ:
- а) Л.Боровиковського;
 - б) В.Забіли;
 - в) М.Петренка.
46. Назвіть псевдоніми членів «Руської трійці»:
- а) Руслан, Далібор, Ярослав;
 - б) Мстислав, Ярослав, Володимир;
 - в) Руслан, Ярослав, Мстислав.

47. Скільки віршів ввійшло до рукописної збірки «Син Русі» М.Шашкевича, Я.Головацького та І.Вагилевича:

- а) 16;
- б) 15;
- в) 17.

48. Як називалась перша книжка Галичини, написана живою українською мовою:

- а) «Ластівка»;
- б) «Зоря»;
- в) «Русалка Дністровая».

49. Який образ у повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма» відіграє сюжетно-організуючу роль:

- а) Забрьохи;
- б) Пістряка;
- в) Явдохи Зубихи.

50. Які художні засоби відіграють найбільшу роль у «Конотопській відьмі»:

- а) епітети;
- б) анафори;
- в) порівняння.

51. Яка вартість монети, яку дав офіцер Оксані в повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана»:

- а) карбованець;
- б) гривеник;
- в) п'ятак.

52. Яка дійова особа, крім традиційних персонажів, що уособлюють людські якості у байці, характерна для творчості Є.Гребінки:

- а) оповідач;
- б) розповідач;
- в) слухач.

53. Яке прислів'я лягло в основу байки Є.Гребінки «Школяр Денис»:

- а) «Гуляй дитино, покіль твоя година»;
- б) «Пани б'ються, а в мужиків чуби тріщать»;
- в) «Дурний, дурний, а в школі вчився».

54. Хто автор цього висловлювання: «Як байкопис, Є.Гребінка займає перше місце в нашій письменстві»:

- а) С.Єфремов;
- б) І.Франко;
- в) Г.Квітка-Основ'яненко.

55. Визначте за наведеним фрагментом

На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон що-небудь пирхне,

Хоч в око стрель тобі, так темно надворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
І ледве крадькома, яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо, і земля – усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.

назву твору та його автора:

- а) «Перемовки», С.Руданський;
- б) «Вовк та Ягня», Л.Глібов;
- в) «Ведмежий суд», Є.Гребінка;
- г) «Пан та Собака», П.Гулак-Артемівський.

56. Вкажіть з якого твору наведено слова

Понеже Віл признався попеластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласті,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні часті,
Лисичці ж ратиці оддать.

та хто його автор:

- а) «Енеїда», І.Котляревський;
- б) «Вовк та Ягня», Л.Глібов;
- в) «Ведмежий суд», Є.Гребінка;
- г) «Пан та Собака», П.Гулак-Артемівський.

57. За наведеним фрагментом

Любов к отчизні де героїть,
Там вража сила не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат,
Там жизнь – алтин, а смерть – копійка,
Там лицар – всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

вкажіть назву твору та його автора:

- а) «Енеїда», І.Котляревський;
- б) «Кавказ», Т.Шевченко;
- в) «І ти колись боролась, мов Ізраїль...», Леся Українка;
- г) «Бояриня», Леся Українка

IV. Твори напам'ять

1. Уривок із «Велесової книги» (від слів «Даремно згадали доблесні наші старі час ...» до «І ті світять зорями нам од Іру...»)

2. Молитва «Отче наш»

3. Уривок із «Повчання Володимира Мономаха» (від слів «А найголовніше – убогих не забувайте ...» до «... порушивши [клятву] не погубили душі своєї»)

4. Уривок із «Слова...» (від слів «На Дунаї Ярославнин голос чути ...» до «... щоб я не слала йому сліз на море рано»).

5. Кленович Севастьян «Роксоланія» уривок (від слів «Не лише рідних братів...» до «... в тому вбачають і честь»).

6. Зіновійв Климентій «Про нерівності людські, як один високий зростом, а другий низький і як неоднаково Бог дає: тому так, а тому – в усьому інакше».

7. Лазар Баранович «Про час для всього – доброго,злого».

8. Григорій Сковорода «Всякому городу...», «De libertate», «Сова та Дрозд»

9. Іван Котляревський – 4 уривки з «Енеїди» (від слів «Еней був парубок...» до «к чортам і щоб і дух не пах», від «Тут їли рознії потрави...» до «Куривсь для духу яловець», від «Се вдови бідні, безпомощні...» до слів «Хто чим багат, то тим і рад», від слів «Смола там в пеклі клетотіла...» до «Коли який з них приставав»)

10. Михайло Петренко «Небо»

11. Віктор Забіла (на вибір)

12. Левко Боровиковський (на вибір)

V. Підготувати реферат на запропоновані теми

1. Вимоги до написання реферату

РЕФЕРАТ (від лат. *Referre*, що означає повідомляти, доповідати) – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи низки праць, що вивчав здобувач, з аналізом запропонованих шляхів розв'язання певної проблеми, а також висловленням власних міркувань автора щодо цієї проблеми. Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій.

Підготовлений реферат може бути використаний для виголошення доповіді, підготовки наукового звіту, написання статті, а також накопичення інформації для подальшої дослідницької роботи.

Робота над рефератом зорієнтована на:

- розвиток мислення здобувачів (уміння аналізувати, зіставляти та узагальнювати різні погляди, уміння характеризувати конкретний матеріал, формулювати висновки);

- розширення світоглядної парадигми здобувачів та поглиблення їхніх фахових знань із навчальної дисципліни;

- формування вмінь реферування;

- розвиток базисних умінь наукової роботи (уміння постійно знаходити необхідний науковий матеріал, користуватися довідковою літературою, складати список використаної літератури, формулювати висновки);

- оволодіння основами наукового писемного мовлення;
- формування гностичних умінь, необхідних для оволодіння певною дисципліною;
- розвиток умінь установлювати зв'язки наукової дисципліни з іншими науками та визначати характер цих зв'язків;
- розвиток умінь самостійно знаходити й вивчати наукову літературу, використовуючи цей матеріал для підготовки огляду наукової літератури, пов'язаної з історією вивчення певних теоретичних питань.

Основні вимоги до написання реферату:

1. Реферат виконують як додаткову форму рубіжного контролю чи одну із форм самостійної роботи здобувача на певну тему,
 - ✓ запропоновану викладачем;
 - ✓ за власним вибором здобувача із зазначених у переліку, затвердженому в руслі навчальної програми відповідної дисципліни.
2. Реферат виконують українською мовою.
3. Обсяг реферату – 10-15 сторінок друкованого тексту (комп'ютерного набору).
4. Реферат виконують за відповідною структурою із дотриманням правил виділення абзаців, нумерації сторінок, правильного оформлення покликань, виносок, цитат, висновків, списку використаної літератури (не менше 10 джерел).
5. Оформлення реферату має відповідати естетичним та орфографічним нормам і чинним вимогам до оформлення робіт такого типу.

Структура реферату

1. **Титульна сторінка**
2. **План**
3. **ВСТУП** – обґрунтовують актуальність обраної теми, характеризують її практичне значення, формулюють мету реферування матеріалу з обраної проблеми, визначаються конкретні завдання роботи.
4. **Основна частина** складається з декількох розділів, кожен розділ нумерується і має назву; подається виклад наявних поглядів з обраної теми, представлених у сучасній науковій літературі, а також самостійний аналіз опрацьованого матеріалу; пропонується авторський варіант розв'язання проблеми.
5. **ВИСНОВКИ** – стисло характеризуються основні результати виконаної роботи, формулюються узагальнювальні тези відповідно до завдань, визначених у вступі.
6. **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ** – включаються всі літературні джерела, подані в алфавітному порядку й оформлені з урахуванням усіх сучасних вимог до бібліографічного опису.

У процесі роботи над рефератом здобувач має продемонструвати вміння аналізувати використану літературу, розкривати своє ставлення до прочитаного, робити обґрунтовані висновки на основі опрацювання теоретичних положень.

Реферат здобувач повинен подати у визначений викладачем (керівником) термін, перевіряє роботу викладач (керівник).

Реферат оцінюють за 10-бальною системою.

10-6 балів. Робота відповідає основним вимогам до навчально-наукових робіт такого типу: тема розкрита повно чи оптимально; проаналізовані літературні джерела; одержані результати систематизовані й узагальнені; узагальнення є правомірними; оформлення реферату відповідає вимогам до робіт такого типу.

5-1 балів. Тема роботи розкрита поверхово, є такі недоліки: зміст реферату не відповідає темі; відсутній аналіз літературних джерел; тема висвітлена поверхово; відсутня системність; є зауваження щодо оформлення роботи.

Реферат не підлягає оцінюванню, якщо: текст подано викладачеві (керівникові) на поточну перевірку чи на будь-який подальший етап підготовки остаточного варіанту реферату з порушенням термінів, установлених графіком навчального процесу; реферат написаний на тему, своєчасно не затверджену в установленому порядку; реферат виконаний несамотійно; структура реферату не відповідає вимогам; зміст реферату не розкриває його тему; реферат украй недбало чи неправильно оформлений.

2. Теми рефератів

1. Літописання Київської Русі: жанр, тематично-образний масив.
2. Місце і значення „Києво-Печерського патерика” в історії давньої літератури.
3. Жанрове багатство давньої української літератури
4. „Слово о полку Ігоревім”: сучасні концепції авторства.
5. І.Франко – дослідник давньої української літератури.
6. Періодизація давньої української словесності та її дослідники.
7. Крилаті вислови з Біблії.
8. Образи-символи в Біблії.
9. „Велесова книга” – найдавніший літопис чи містифікація?
10. Традиція руського літописання і „Повість минулих літ”.
11. Літературні осередки киеворуських книжників (книжники кола Ярослава Мудрого, книжники Києво-Печерського і Видубицького монастирів).
12. Мойсей і Київський літопис.

13. „Слово о полку Ігоревім” – пам’ятка оригінальна чи наслідувальна?
14. Ренесанс – епоха гармонії, злагоди і краси.
15. Античні й біблійні мотиви в ренесансній поезії.
16. Філософські основи Ренесансу.
17. „Слово про Ігорів похід” у живописі й музиці.
18. „Слово про Ігорів похід” і „Пісня про Роланда”: спільне й відмінне.
19. Традиції письменства Київської Русі: самобутність і значення для дальшого розвитку української літератури.
20. Українські першодрукарі.
21. Мистецтво книгописання і книгодрукування (XI – XVI ст.).
22. Основні специфічні риси літературного процесу IX – XVI ст., їх христоцентрична основа.
23. Зв’язок літератури з особливостями життя народу.
24. Найдавніші рукописні пам’ятки Київської Русі (Остромирове євангеліє, Ізборники Святослава).
25. Ремінісценції „Слова про Ігорів похід” у численних творах сучасної літератури.
26. Жанрово-тематична своєрідність творчості Ф.Прокоповича.
27. Синтез етики і естетики у поетичній творчості Г.Сковороди.
28. Українська полемічна література.
29. Козацькі літописи: авторство, тематика, хронотоп.
30. Творчість Івана Вишенського.
31. І.Франко – дослідник давньої української літератури.
32. Ідея народної свободи у творчості Сковороди.
33. Проблема природи та людини у творчості Сковороди.
34. Художнє осмислення образу Г.Сковороди в поетичних творах XX ст.
35. Творчість Г.Сковороди у критиці.
36. Сатиричне викриття релігійних магнатів у „Посланні до єпископів”.
37. Діяльність І.Вишенського-ченця: закономірна чи суперечлива.
38. Апокрифи та їхня роль у розвитку української літератури.
39. Героїко-громадянські й державотворчі мотиви поезії України X – XVIII століть.
40. Жанри поетичної героїки.
41. Любовна лірика XVI – XVIII століть.
42. Основні мотиви давньої української інтимної лірики.
43. Давня українська любовна лірика і фольклор.
44. Ознаки класицизму в літописній прозі.

45. Українське бароко в контексті європейського: спільні і відмінні риси.
46. Світські мотиви в жанрі псалми Захара Дзюбаревича „Псалма”.
47. Панегірик та його відчуження від національного українського середовища (Митрофан Довгалевський, Михайло Козачинський, Ігнат Максимович).
48. Функції давньоукраїнських версій духовних повістей.
49. Українсько-білоруські редакції західноєвропейських лицарських романів про Трістана, Бову, Атиллу.
50. Мотиви шукання істинного щастя в поезії Г.Сковороди.
51. Від бароко до романтизму (з історії української драматургії кінця XVIII – початку XIX ст.).
52. Сентименталізм і становлення нової української літератури.
53. Романи Г.Квітки-Основ'яненка „Пан Халявський” та Ч.Діккенса „Посмертні записки Піквікського клубу”: спільні мотиви.
54. „Маленький світ”: політопічна структура простору сентименталістського твору (на матеріалі творчості Г.Квітки-Основ'яненка).
55. Постаць І.П.Котляревського крізь призму етико-антропологічної концепції І.Я.Франка.
56. Роль пісні в п'єсі І.Котляревського „Наталка Полтавка”.
57. „Енеїда” І.Котляревського – енциклопедія українознавства.
58. Зародження газетних видань у світі й Україні (XIX ст.).
59. Історія виникнення журналів у Західній Європі й в Україні (XIX ст.).
60. Періодичні видання першої половини XIX ст. в Україні.
61. Мова „Енеїди” і „Наталки Полтавки” (І.П.Котляревського).
62. Реалізм і народність творів І.Котляревського.
63. Основні особливості просвітницького реалізму (на прикладі творів першої половини XIX ст.).
64. П'єси І.Котляревського на сцені.
65. Значення творів І.Котляревського для національного відродження.
66. Літературна критика: її зародження у світі й у нас, основні якості, завдання.
67. Мова нової літератури (її база, евфонічні якості, лексичний склад, синтаксичні особливості, становлення правопису, боротьба за право стати мовою національного письменства).
68. Найважливіші особливості перекладу, його мистецьке та громадське значення, основні якості таланту перекладача.
69. Народні звичаї та обряди в „Енеїді” І.Котляревського.

70. Народні вірування та етнографічні аспекти у повісті Г.Квітки-Основ'яненка.
71. Види комічного та засоби його творення в поемі І.Котляревського „Енеїда”.
72. „Літопис Самовидця”, вірші К.Зіновіїва, І.Некрашевича та поеми Котляревського: подібне й відмінне.
73. Наталка Полтавка та Маруся, Петро і Василь: подібне й відмінне (І.Котляревський „Наталка Полтавка”, Г.Квітка-Основ'яненко „Маруся”).
74. Національний колорит „Наталки Полтавки” І.Котляревського.
75. Пісня 10-та Г.Сковороди і арія возного (І.Котляревський „Наталка Полтавка”): спільне та відмінне.
76. Романтизм і сентименталізм: спільне й відмінне.
77. Афористичні вислови в баладах Л.Боровиковського.
78. Байки Г.Сковороди і Л.Боровиковського: спільне й відмінне.
79. Псевдоісторизм творів Л.Боровиковського.
80. Два романтики: Л.Боровиковський і А.Метлинський.
81. М.Петренко і Слов'янськ.
82. Гурток „Руська трійця”: заснування, мета, діяльність.
83. Зміст і значення альманаху „Русалка Дністровая”.
84. Народний вірш (його основа, ритмотворча ознака, розміри, порядок римування, строфіка).
85. Літературні концепції „Руської трійці”.

Додаток А
Зразок оформлення титульної сторінки реферату

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
„Донбаський державний педагогічний університет”
Кафедра української мови та літератури

**Романтизм і сентименталізм: спільне й
відмінне**

Реферат із дисципліни
„Історія української літератури”
здобувача I курсу філологічного
факультету
спеціальність 014 Середня освіта
(Українська мова і література)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник –

(прізвище, ім'я, по батькові)

Додаток Б

Зразок оформлення списку використаної літератури:

1. Башлик Наталія. Українськими стежками. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 2. С. 30–31.
2. Вервес Г.Д. Адам Міцкевич в українській літературі. Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1952. 128 с.
3. Романько В.И. Чехов и Донбас : личные и творческие связи : уч. пособие. Слов'янськ : ЧП „Канцлер”, 2003. 140 с.
4. Шолом-Алейхем. Пісня пісень. Тев'є-молочник. Оповідання : посібник для 11 класу / [автор-укладач А.І. Шухорова]. Харків : Веста: Видавництво „Ранок”, 2001. 64 с.

РОЗДІЛ II

Словник літературознавчих термінів

Алегорія (грец. allegoria – іносказання) – троп, у якому відбувається заміна абстрактного поняття конкретним життєвим образом.

П. Волинський вважає алегорію видом метафори, Г. Абрамович – окремим видом тропа. Алегоричні образи використовують у байках, прислів'ях, приказках, у ліричних творах. У казках і байках вовк – пожадливий, жорстокий, лисиця – хитра, осел – упертий. Алегоричні образи використовують для називання творів („Досвітні огні” Лесі Українки, „Каменярі” І. Франка, „Кобзар” Т. Шевченка).

На алегоріях побудовані загадки і прислів'я: пастух рогатий; доки сонце зійде, роса очі виїсть; прийде коза до воза.

Алегоричну мову називають езопівською (від імені давньогрецького байкаря Езопа).

Алітерація (лат. ad – до, littera – буква) – повторення однакових приголосних звуків чи звукосполучень для створення звукового образу зображуваного чи посилення інтонаційної виразності мови.

Жужне жах на ножах,
на тривожних рубежах.
(І. Драч)

Наприклад, Володимир Кобилянський – автор вірша із суцільною вертикальною тавтограмою та лінійною алітерацією на „с”, елегантно перемежованою з асонансами:

Сипле, стеле сад самотній
Сірий смуток – срібний сніг, –
Смутно стогне сонний струмінь,
Серце слуха смертний сміх.
Серед саду смерть сміється,
Сад осінній смуток снить, –
Сонно сиплються сніжинки,
Струмінь стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад, –
Срібно стеляться сніжинки –
Спить самотній сад.

Анафора (грец. anaphora – виношу на гору, виділяю) — повторення однакових звуків, слів чи словосполучень на початку

речення чи віршового рядка, строфи. Розрізняють анафору лексичну, строфічну, синтаксичну, звукову.

Лексична:

Без вітру не родить жито,
Без вітру вода не шумить,
Без мрії не можна жити,
Не можна без мрії любити.
(М. Сом)

Строфічна: у вірші Б. Олійника „Мати сіяла сон” строфи починаються словосполученням „Мати сіяла сон, льон, сніг, хміль”.

Звукова: „Любочці нашій складаю співаночку: // Любонько, любь, любов’ю, любляночку” (Любов Голота).

Синтаксична: „А ти десь там, за даллю вечоровою, //А ти десь там, за морем тишини” (Ліна Костенко).

Асонанс (франц. *assonanse* від лат. *assono* – звучу до ладу) – повторення голосних звуків.

Впали роси на покоси,
Засвітилися навколо.
Там дівча ходило босе,
Білу ніжку проколело.
(Д. Павличко)

Повторення голосного о створює враження широкого простору.

Афоризм (грец. *aphorismos* – короткий вислів) – узагальнена думка, виражена в лаконічній формі, яка відзначається виразністю й несподіваністю судження. До афоризмів належать прислів’я і приказки.

Літературні афоризми розрізняють:

- 1) за походженням (анонімні та авторські);
- 2) за способом висловлення (дефінітивні – близькі до визначень, і лозунгові – закличні);
- 3) за змістом (повчально-однозначні й парадоксально-багатозначні).

Анонімні літературні афоризми М. Гаспаров називає грецьким терміном „гнома” (грец. *gnomos* – думка, висновок) і латинським „сентенція”, авторські – грецьким терміном „апофегма”. В античній трагедії гномою закінчувалася трагедія. Сьогодні гномою називають стислий вірш з афористичною думкою: рубаї, катрени.

Афоризм морального спрямування ще називають максима (*див. максима*).

Байка – один із різновидів ліро-епічного жанру, невеликий алегоричний, здебільшого віршовий твір повчального змісту. Пишуться байки переважно так званім вільним віршем.

Байка має здавна сформовану (ще від прозових „притч” легендарного давньогрецького байкаря Езопа – VI ст. до н. е.) структуру, традиційне коло образів, мотивів, сюжетів. Езопівською мовою інколи називають підтекст художнього твору.

Байка – це оповідання, дійовими особами якого, поряд з людьми (точніше – схематичними фігурами людей), виступають тварини, рослини, неживі предмети, які уособлюють певні ідеї та людські характери. Розповідь, переважно, супроводжується на початку чи в кінці твору прямо сформульованим афористичним моралістичним висновком, що надає оповіданню алегоричного звучання. Комізм і сатира – невід’ємні особливості байки.

Відомими авторами байок є Езоп, Барбіус, Федр, Флавій Авіан, Жан Лафонтен, Іван Крилов. Крім античних джерел, байка зазнала впливу індійської „Панчататри” („П’ять книг”, III століття до н. е.).

Байковий жанр має давню й багату традицію у світовій і, зокрема, українській літературі. Байки бувають віршовані та невіршовані. Зразки байок трапляються в шкільних риториках Митрофана Довгалевського, Феофана Прокоповича, Георгія Кониського. Байки використовували у своїх „казаннях” Іоаникій Галятовський та Антоній Радивилівський. Нову літературну байку в Україні започаткував Григорій Сковорода „Баснями харьковськими” (1753–1785).

У перші десятиліття XIX ст. в часи формування нового національного письменства байка була одним із панівних і найпродуктивніших жанрів, який помітно сприяв демократизації літературного процесу. Петро Гулак-Артемівський, Левко Боровиковський та Євген Гребінка збагатили жанр байки структурно й тематично, наповнили новими життєвими реаліями, народним колоритом.

Розквіт жанру в українській літературі пов’язують з іменем Леоніда Глібова. До байки також зверталися Іван Франко, Борис Грінченко.

У XX столітті байки писали Василь Блакитний, Сергій Пилипенко, Микита Годованець, Анатолій Косматенко, Павло Глазовий та ін.

Байка нині зазнає певної еволюції. Крім сюжетних байок, з’являються *байки-приповідки* („ліліпути”), а також *байки-епіграми*, *байки-жарти*, *байки-пародії* тощо.

Балада – зображення героїчної чи фантастичної (переважно – трагічної) події з життя головного героя; висока ліричність; нетривалий час дії; небагато дійових осіб (2–3); наявність героїчних або фантастичних персонажів; стислість розповіді; віршова форма; обсяг

переважно малий. Балада виникла в італійському фольклорі, як пісенька до танцю (з іт. „танцювати”); у літературу введена романтиками.

Билина (від рос. *быль* – те, що справді колись було) чи **старини** (від рос. *старина* – давнина, старовина) – російська народна епічна пісня про богатирів та їхні подвиги. Народні речитативно-мелодійні епічні пісні соціально-побутового змісту, героїко-патріотичного характеру. Билинні наспіви дуже подібні до плавної, співучої народної мови. Основа їх музичної побудови – короткі поспівки, що повторюються багато разів. Билини виконували спокійно й наспівно один чи кілька співців у супроводі гуслів або інших інструментів.

Термін „билина” ввів у фольклористику російський збирач і видавець фольклору П. Сахаров у 1839 р. До того це слово побутувало в народі в іншому значенні – „те, що було”. У такому сенсі воно трапляється в „Слові о полку Ігоревім”. Першопочаткова назва цього жанру була „старина” чи „старинка”. Так свої твори називали виконавці билин. Ця назва досі збереглась у районах їх побутування – північних територіях Росії та на Кавказі (регіонах кавказьких козаків).

Найвідоміші оповідачі билин: Трофим Рябінін, Марія Кривополенова, Василь Щегольонок, Марфа Крюкова. В українському й білоруському фольклорі билинні сюжети трапляються в казках і легендах.

Цикли билинного епосу

Відповідно до часу зображуваних подій та особливостей їх висвітлення билини поділяють на певні цикли. Першу спробу циклізації билин в українській фольклористиці здійснив М. Грушевський. Він виділив такі основні групи:

1. Богатирські цикли із сюжетами, пов’язаними з найпопулярнішими героїчними іменами, які утворюють підцикли: а) з Вольгою (Олегом) Святославичем чи Всеславичем; б) з Добринею, Володимировим опікуном; в) з Іллею, відомим у старих германських переказах як брат Володимира; г) з Альошею Поповичем, з огляду на тісну спільність його подвигів із Добринею та Іллею.

2. Другий тематичний цикл становить так звана Галицько-Волинська група. Підставою для виділення її в окремий цикл є зв’язок деяких імен богатирів з історією Галицько-Волинського князівства і їх паралельні згадки в билинах і літописах. До неї відносять билини про князя Романа; Дуку (Дюка Степановича), Чурила, Михайла Потіка (з Потуки), Дуная.

3. До третьої групи М. Грушевський відносить билини на теми казкові, обрядово-символічні та новелістичні, зараховуючи до них билини: а) Гліба Володієвича; б) Соловія Будимировича

(Гудимировича); в) Хотіня Блудовича; г) Івана Годіновича; д) Івана Гостіва-сина.

Деякі риси циклізації билин, подані у праці М. Грушевського, збереглися в сучасному поділі, у якому виділяють:

1. Міфологічний чи дохристиянський цикл, багатий відголосками язичницького світогляду, древніх вірувань слов'ян. Сюди зараховують билини про Микулу Селяниновича, Святогора, Вольгу Всеславича (які віддзеркалюють мотиви переказів про Київських князів Олега й Ольгу).

2. Київський цикл із центральним образом князя Володимира, у якому поєднано риси Володимира Великого і Володимира Мономаха.

Він поділяється на тематичні підцикли про Іллю Муромця (Муровця) – чернігівського богатиря, Альошу (Олексія) Поповича, Добриню та інших.

3. Волинсько-Галицький цикл про князя Романа, Дюка (Дуку) Степановича, Чурила Пленковича, Михайла Казарина, Дуная та ін.

4. Новгородський цикл про Василя Буслаєва, Садка та ін.

5. Казково-новелістичний цикл про Гліба Володієвича, Соловія Будимировича (Гудимировича), Хотіня Блудовича, Івана Годіновича та ін.

Отже, виокремлено п'ять груп на основі трьох принципів: хронологічного (час подій), географічного (місця подій) та тематичного (самі події і спосіб їх зображення).

Вертеп – пересувний ляльковий театр, популярний в Україні у XVIII–XIX століттях, у якому ставили релігійні та світські п'єси. Їх виконавцями були школярі, дяки, згодом мандрівні групи артистів. Вертепні драми ставили на сільських і міських майданах, ярмарках. Приміщенням театру була найчастіше двоповерхова скринька з прорізами в підлозі. Підлогу застеляли хутром, щоб не було видно щілин, з яких вертепник водив ляльок, тримаючи їх за дріт. За дерев'яних ляльок говорив і співав вертепник, який змінював голос відповідно до ролі: Ангела, Пастуха, Воїна. За спиною перебував хор, який виконував молитви й Духовні кантати. Крім вертепної скриньки вертепний театр використовував восьми- чи дванадцятипроменеву зірку, що засяяла, коли народився Ісус Христос. На верхньому поверсі розігрувався сюжет про народження Христа та Ірода, який звелів винищити всіх немовлят, за це Смерть покарала його. На нижньому поверсі ставили жартівливі побутові сценки, у яких висміювалися недоліки тодішнього життя. У другій частині вертепного дійства використовували прислів'я, приказки, народні пісні.

Гіпербола (грец. *hyperbole* – перебільшення) – це образний вислів, який становить художнє перебільшення. О. Потебня писав, що гіпербола

„є наслідок якогось сп'яніння в почуттях, що перешкоджає бачити речі в їхніх звичайних розмірах”.

А сльоз, а крові!? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх...

(Т. Шевченко)

Протилежний до гіперболи троп має назву *мейозис* (грец. *meiôsis* – зменшення). Це образний вислів, який полягає у навмисному зменшенні міри чи властивості чого-небудь: нічого собі – замість добре.

Дифірамб – урочиста хорова пісня, присвячена богові Діонісу, пізніше – іншим богам давньої Греції, наближається до оди та гімну. У європейській поезії – вірш, пройнятий надмірним величанням, похвалами на честь якоїсь особи чи події.

Драма (від грец. „дія”) – один із родів художньої літератури (поряд з епосом та лірикою). Особливість драми як роду літератури полягає в тому, що вона призначена для сценічного втілення. Явища життя й характери героїв у драмі розкриваються через розмови дійових осіб (діалоги, репліки, монологи). За Аристотелем, драма є „наслідуванням дії дією, а не розповіддю”. Авторська мова в драматичних творах обмежена ремарками. Образи в драмі розкриваються не лише за допомогою мови, а й за допомогою специфічно сценічних засобів: гри акторів, їхньої зовнішності, декорацій, звукового і світлового оформлення тощо. Події в драматичних творах показуються так, ніби вони тільки відбуваються; їх основою є гострий конфлікт, зіткнення протилежних сил та інтересів. Драма як літературний рід ділиться на три основні види: власне драму, трагедію й комедію.

Особливості драматичних творів:

- зображення людини через її вчинки, поведінку, висловлювання;
- рушій дії – гострий конфлікт;
- відтворення подій як живого процесу, що протікає в певний момент;
- діалогічний виклад художнього матеріалу;
- поділ тексту на дії, картини, яви;
- наявність ремарок;
- призначення твору для вистави на сцені;
- прозова форма (зрідка – віршова).

Драма (у вужчому значенні слова) – драматичний твір, в основу якого покладено гострий життєвий конфлікт, але напружена боротьба та складні переживання персонажів не ведуть до трагічної розв'язки. У

драмі можливі елементи трагічного й комічного, але вони не домінують. „Серйозна й зворушлива драма посідає середину між героїчною трагедією та веселою комедією” (П. Бомарше).

Особливості драми:

- художнє відтворення подій повсякденного, громадського чи побутового життя (переважно сучасного письменникові);
- зображення людського горя і страждань без трагедійного загострення;
- викриття й засудження негативних соціальних і побутових явищ та недоліків у характері персонажів без комедійного загострення;
- закінчення твору благополучне чи нещасливе для головного героя;
- діалогічний спосіб викладу художнього матеріалу;
- прозова форма (рідше – віршова);
- обсяг середній.

Дума – народні ліро-епічні пісні переважно героїчного характеру про важливі події історії України (починаючи з XV ст.), виконувані народними співцями речитативом (співом-декламацією) під акомпанемент кобзи чи ліри. За змістом думи близькі до історичних пісень, але відрізняються від них своєрідною формою. У думах немає поділу на строфи (куплети), обов’язкові для пісні. Вони діляться на нерівні періоди, у кожному з яких висловлена закінчена думка. Рядки думи нерівноскладові (від 4 до 20 складів), римування рядків переважно дієслівне й часто охоплює цілий період. Коли в пісні мелодія охоплює куплет і потім повторюється, то в думі вона із зміною весь час міняється. Запам’ятовуванню дум сприяє їхня традиційна композиція: наявність засвіву (початку), розгортання сюжету з частими ліричними відступами і кінцівками („словословія”), епічних повторень чи потроень, епічних чисел, паралелізмів, порівнянь-картин, тавтологічних зворотів тощо. Як змістом, так і формою українські думи нагадують російські билини, але для них не властиві міфічні образи й фантастика.

До дум належать „Козак Голота”, „Маруся Богуславка”, „Самійло Кішка”, „Втеча трьох братів з города Азова”, „Хмельницький та Барабаш” тощо.

Думка – досить поширений в українській і деяких інших слов’янських літературах жанр короткого ліричного вірша елегійного (іноді баладного) змісту. Термін „думка” виник у ХУІІІ столітті в Польщі для позначення ліро-епічних творів баладного типу. Згодом, у першій половині ХІХ ст. польські та українські поети почали називати думками елегії на теми сільського життя.

Елегія – (гр. „скарга”) – ліричний вірш, проіннятий сумним, меланхолійним настроєм. У ньому часто звучать скарги на життєві незгоди, містяться гіркі роздуми про швидкоплинність людського життя.

Елегія має свою специфіку. Не всі сумні твори слід вважати елегіями. Для справжньої елегії журба є концептуальною. Вона є результатом усвідомлення певних закономірностей дійсності, що виявляють себе в протиріччях між життям і смертю, добром і злом. Саме ці моменти свідчать про збагачення елегійного жанру в сучасній літературі.

Епіграма (гр. „напис”) – невеличкий, часто на 2-4 рядочки, злободенний сатиричний вірш, який висміює яку-небудь особу чи негативне явище. Для епіграми характерне карикатурне загострення тих рис, які висміюються, стрімке розкриття теми й несподівана, дотепна кінцівка.

Епістолярій – листування приватного характеру, що має історико-культурне значення. Епістолярний рід у літературі має свою давню історію й бере свій початок ще з античності. Зразками ранньої епістолярної літератури багаті грецька та римська літератури (листи Цицерона, Горація, Сенеки, Плінія Молодшого та ін.).

Давні риторики навіть ввели правила листування і створювали зразки листів. Вони наголошували на відмінності епістолярної й літературно-художньої творчості. Листи могли бути різними за змістом, тому що обслуговували багато сфер людського життя. Тому, з часом, з'явилися так звані „письмовники”, які подавали зразки листів майже для кожного окремого випадку життя.

Упродовж довгих років формувалася канонічна структура листа. У класичному варіанті вона мала містити: привітання (воно включало і звертання); домагання прихильності; розповідь; прохання; закінчення-прощання. Кожний лист мав містити хоч би два з цих компонентів, зокрема й обов'язкові змістові формули: вияв радості з приводу отримання, що прив'язувало цей лист до попереднього; запитання про стан здоров'я і стан справ; перед закінченням листа твердження про те, що „більш нема про що писати” тощо. Із часом з'явилося спеціальне позначення P.S. („post scriptum” – „після написаного”), що означало необхідність суттєвої дописки, важливої інформації.

Український епістолярій почав формуватися ще за часів Київської Русі, на яку мала значний вплив антична традиція. У добу Литовської Русі було введено в листи кліше князівських грамот (називався титул, ім'я адресата). Протягом II пол. XIX ст. епістолярій активно розвивався й здобув популярність у зв'язку з появою полемічної літератури. Популярними були відкриті, стилізовані листи. В епоху бароко лист повернувся до звичайної форми – „закритих листів”. Історія листування

в Україні українською мовою до XIX ст. зберегла лише поодинокі факти. Листи українських культурних діячів XIX ст. сприяли розвиткові української епістолярної традиції. Залишаючись фактом приватного життя своїх авторів, листи культурних діячів стають фактором культурного життя нації. Це засвідчує епістолярна спадщина таких письменників, як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Леся Українка, Василь Стус та інші.

Епіталама, або гіменей (бог шлюбу в давній Греції) – весільна пісня на честь молодого подружжя, що була поширена в античності. Виконувалася хором хлопців та дівчат перед шлюбними покоями молодих.

Епітафія (від гр. – надгробне слово) – вірш, присвячений для напису на пам'ятникові померлої особи, часто у формі епіграми. Пізніше стали писати епітафії на смерть вигаданої особи, щоб осміяти вади певної людини чи людського типу. Такі сатиричні епітафії писав Р. Бернс.

Епітет (грец. epitheton – прикладка) – це художнє означення, яке виділяє в зображуваному характерну ознаку чи рису і викликає певне ставлення до нього. Епітети виражаються прикметниками (ніжний, квітчастий), прислівниками (весело, привітно), дієприкметниками (задиханий, знесилений, пожований, написаний), дієприслівниками (витріщивши, підскакуючи), іменниками (чарівниця-зима, Дніпро-Славутич, зайчик-побігайчик), числівниками: „Це той первий, що розпинав Нашу Україну” (Т. Шевченко „Сон”).

П. Волинський і М. Коцюбинська вважають, що епітет треба відрізнити від логічного означення. „Не можна вважати художнім епітетом означення, яке вказує на якусь невід’ємну органічну ознаку: матеріал, з якого зроблений предмет, родинну приналежність людини (дерев’яний стіл, залізне ліжко, срібний портсигар, батькова сестра тощо). Але ті самі означення в сполученні з іншими поняттями, в іншому контексті можуть набувати художнього, образного значення, ставати метафоричними епітетами (дерев’яне обличчя, залізний характер, срібне сяйво). Отже, зміст епітета можна зрозуміти лише з контексту, лише в сполученні з тим словом, яке визначається епітетом”.

Є різні класифікації епітетів. Виділяють епітети *прості, складні, зорові, слухові, нюхові, живописні, психологічні*. За змістом епітети ділять на *зображувальні чи описові й ліричні*. У ліричних є оцінний елемент (чарівна ніч, сяючі очі).

О. Галич ділить епітети на *характерологічні чи пояснювальні й посилювальні, постійні, контекстуально-авторські, прикрашальні*. Перший підкреслює найхарактернішу ознаку предмета, а другий „не просто виділяє характерну рису предмета, а ще й посилює її”.

Постійними є ті епітети, які часто стоять при тих же словах: „шлях” – битий, „козак” – молоденький, „кінь” – вороненький, „море” – синє. „Контекстуально-авторським називається епітет, який виділяє не постійну – супровідну, канонізовану в межах літературного або індивідуального стилю ознаку предмета, а таку рису, яка видається характерною в предметі за певних обставин у тому конкретному контексті, у якому про цей предмет згадується. Контекстуально-авторський – це епітет, що є переважною прикметою реалістичного стилю, який вимагає точності, а не виключно поетичності висловлювання, відповідності, реалістичності означуваного в предметі самому означеному предметові, тим конкретним обставинам, у зв’язку з якими цей предмет згадується”. Наприклад: „Проса покошено. Спустило тихе поле. // Холодні дні з високою блакиттю // Не повернуть минулого ніколи: // Воно пройшло і вже здається миттю!” (М. Рильський).

Що ж до прикрашальних епітетів, то вони, як зауважує Б. Томашевський, були в широкому вжитку в романтичному й класицистичному стилях.

П. Волинський, крім постійних епітетів, називає *метафоричні*: залізна воля, чорна нудьга, мертва тиша; *метонімічні*: „Той неситим оком за край світа зазирає...” (Т. Шевченко); *гіперболічні*: „Безмежне поле”; *іронічні*: колегіальний ум, мудрий осел, вовк-пастух.

О. Веселовський виділяє *синкретичні епітети*, їхнє виникнення пояснює синкретизмом (злитістю) наших сприймань (зорових, слухових, дотикових). Таке явище називають *художньою синестезією*. У поемі „Похорон друга” П. Тичина використовує образи синього плачу й синього снігу:

Вже сумно вечір колір свій міняв
З багряного на сизо-фіалковий,
Я синій сніг од хати відкидав і зупинився...
Синій, оркестровий долинув плач до мене.

Епіфора (грец. *epiphora* – перенесення, віднесення далі) – стилістична фігура, заснована на поєднанні однакових слів у кінці речень, поетичних рядків чи строфи. Наприклад:

Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.
(В. Симоненко)

Епос (від грец. „слово, мова, розповідь”) – один із родів художньої літератури (поряд із лірикою та драмою); характеризується розповідною, описовою (епічною) формою, широтою зображення подій і характерів. Платон уважав, що в епосі поєднуються ліричні елементи (висловлювання автора) й драматичні (наслідування). На думку

Аристотеля, автор епосу веде розповідь „про події як про щось стороннє, як це робить Гомер, або від самого себе, не замінюючи себе іншим і виводячи всіх зображуваних осіб у дії”. За Гете і Шиллером, автор розповідає про подію, переносючи її в минуле, а в драмі змальовує її такою, що відбувається тепер. На думку Гегеля, епос відтворює об’єктивність в об’єктивізуючій формі. В. Кожинів відносить епос, як і драму, до зображувальних видів мистецтва.

Основні особливості епосу:

- розповідь про події як такі, що вже відбулися;
- зображення людини через її вчинки, поведінку, особливості мови тощо;
- описи різних видів;
- рівний („епічний”) тон викладу;
- менш інтенсивне, ніж у ліриці використання образотворчих засобів;
- прозова форма.

Основні епічні жанри – казка, легенда, епопея, роман, повість, оповідання, новела, нарис.

Класицизм (від лат. „взірцевий, зразковий”) – художній напрям у літературі та мистецтві XVII–XVIII ст., для якого характерним була орієнтація на художню творчість Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, що проголошувалась ідеальною, класичною (зразковою). Автори класицизму брали сюжети з античної міфології та історії, використовували жанри античності, прагнули творити на засадах розуму. Із цим пов’язані нормативність класицизму, спроби встановити непорушні закони й правила мистецтва. Для драматургії проголошується закон трьох єдностей: єдність дії (щоб головна дія не переривалась не пов’язаними з нею подіями та епізодами), єдність часу (щоб події твору відбувалися протягом однієї доби), єдність місця (щоб місце дії не змінювалося). Вимагалось збереження чистоти жанрів, дотримання „трьох штилів” у мові залежно від жанру, використання тільки певних віршових розмірів тощо.

Комедія (від грец. „весела процесія” і „пісня”) – вид драми, у якій конфлікт, дія, характери, ситуації постають у смішних, комічних формах. Комедія висміює негативні суспільні й побутові явища, людські вади. Засобами викриття є сатиричне загострення, карикатура, буфонада, гротеск, іронія, сарказм, гумор.

Особливості комедії:

- викриття та висміювання недоліків і пороків суспільного й побутового життя, а також негативних рис вдачі персонажів;

- зображення подій та характерів у комедійному (сатиричному чи гумористичному) плані;

- відтворення суперечностей між старим, відмираючим і новим, прогресивним, що утверджується в житті;

- наявність комічного героя;

- діалогічний спосіб викладу художнього матеріалу;

- прозова форма (рідше – віршова), обсяг середній.

Жанри комедії. Водевіль (франц. vaudeville) – одноактна жартівлива п'єса комедійного характеру, іноді з танцями й піснями. Як жанр сформувався наприкінці XVII – поч. XIX ст. Назва виникла у Франції. Щодо назви є дві версії. Згідно з першою, назва пішла від „водевілів” – веселих пісень, які складав поет Нормандії Олів'є Баслен. Він жив у долині річки Вір. Згідно з другою версією, назва походить від міських пісень (voix de ville – міські голоси). На початку XVII ст. водевілями називали пісні-куплети з приспівом, які були частиною ярмаркових народних п'єс. Як драматичний жанр водевіль склався наприкінці XVIII ст. Він став популярним жанром бульварного театру. У 1972 р. у Парижі був заснований театр „Водевіль”.

У XIX столітті водевіль втратив політичну гостроту, перетворився на жартівливий твір із заплутаним сюжетом, неочікуваними подіями й перипетіями, непорозуміннями. Жанр водевілю використовував А. Чехов („Одруження”, „Ювілей”, „Ведмідь”). В українській літературі відомі водевілі „Москаль-чарівник” І. Котляревського, „Хуторяночка” Л. Глібова, „Як ковбаса та чарка, то минеться сварка” М. Старицького, „На перші гулі” С. Васильченка, „Номенклатурна одиниця” М. Зарудного.

Героїчна комедія з'явилась у творчості романтиків. Її основоположником є французький поет-романтик Е. Ростан, автор комедії „Сірано де Бержерак”. У героїчній комедії поєднується героїчне й комедійне начало. Розквіт героїчної комедії припадає на 30-ті роки XIX ст. Зразками цього жанру є „Мій друг” М. Погодіна, „Слава” В. Гусєва.

Інтермедія (від лат. intermedius – те, що знаходиться посередині) – комічна п'єса чи сцена, яку виконували між діями основної драми. Ці сценки давали глядачеві можливість розважитися, вони заповнювали час, який відводили артистам для відпочинку. Часто інтермедії були інсценізацією народних анекдотів („Кіт у мішку”), пародіювали повір'я, побутові сценки. У XVI –XVIII ст. інтермедія стала частиною шкільної драми на історичну чи релігійну тему. До нашого часу дійшли інтермедії з великодніх і різдвяних драм М. Довгалевського та Г. Кониського. Інтермедія мала вплив на формування побутової комедії і водевілю.

Сьогодні інтермедія живе в цирку та на естраді, заповнює паузи між номерами програми. Інтермедія – це п'еса, яку виконує клоун на манежі цирку, і конферансьє на естраді. Клоунада бере початок у мистецтві скоморохів, вона використовує репертуар ярмаркових блазнів. Наприкінці XIX століття з'явилися клоунади соло, дуети, тріо. В основі клоунади сюжетний трюк, ексцентрична кінцівка. Текст клоунади містить словесні каламбури, раптовий перехід від однієї теми до іншої, гротеск, сатиру, гумор, буфонаду, фарс, гіперболізацію.

Інтермедію в конферансі може виконувати один актор, який перетворюється в образ літературного персонажа, чи два. У парному конферансі використовуються інтермедії-сценки та інтермедії-діалоги. Історія парного конферансу знає таких талановитих акторів, як Юрій Тимошенко і Юхим Березін.

Інтерлюдія (лат. *inter* – між, *ludus* – гра) – це жанр англійської комедійної драми, яка виникла на рубежі XV–XVI ст. Інтерлюдія відрізняється від інтермедії, вона була самостійним жанром. Персонажі інтерлюдії – священики, селяни, жителі міст. Відомим автором інтерлюдій був Джон Хейвуд („Продавець індульгенцій та чернець”, „Чотири П”).

Трагікомедія – драматичний твір, у якому органічно зливаються трагічне й комічне. Зароджується в III ст. до н.е. в Греції, остаточно формується лише в добу бароко. Трагікомедією був твір Плавта „Амфітріон”. Меркурій, звертаючись до глядачів у пролозі, заявляє, що покаже комедію, але представить у ній богів (а це предмет трагедії), тому називає твір трагікомедією. Особливості жанру трагікомедії обґрунтував італієць Б. Гваріні. „Той, хто пише трагікомедію, – відзначав він, – бере з трагедії дійових осіб, але не дію, її правдоподібний зміст, але не дійсність, розвиток почуттів, але не переживання, задоволення, але не смуток, небезпеку, але не смерть. З комедії взятий помірний сміх, помірна розвага, удавані труднощі, щасливий поворот долі та комічне відчуття дії”.

Українська трагікомедія пов'язана з іменами Ф. Прокоповича („Володимир”), Л. Горки („Іосиф патріарх”), Г. Кониського („Фотій”). Відомими є трагікомедії М. Куліша („Народний Малахій”), С. Беккета („Чекаючи на Годо”), Е. Олбі („Не боюсь Вірджинії Вулф”). Із жанром трагікомедії пов'язана творчість Ж. Жіроду, Ж. Ануй, А. Макайонка, О. Вампілова. Сучасна трагікомедія має іронічний характер.

Видом трагікомедії XX ст. став *трагіфарс*. Трагіфарсами назвав свої твори „Стрільці” і „Носороги” Ежен Йонеско.

Комічне (від грец. „смішний”) – естетична категорія: смішне в житті та його відображення в художній творчості. Основні форми комічного – гумор і сатира. Гумор передбачає зображення комічного в

доброзичливому, жартівливому тоні. Сатира подає комічне як цілковите заперечення й різке висміювання зображуваного. Між гумором і сатирою – ціла гама відтінків: жарт, глузування, іронія, сарказм, гротеск. Засобами створення комічних картин та образів є карикатура, бурлеск, пародія, каламбур, шарж, парадокс, гіпербола та ін.

Лірика – один з літературних родів (поряд з епосом та драмою). Предметом зображення в ліриці є внутрішній світ людини, її роздуми, почуття, переживання. Ліричний твір, переважно, не має фабули, розмір його невеликий, найчастіше пишеться віршами. Ліричні жанри чітко не виділяються. За основним змістом ліричні твори часто групують так: громадянська, філософська, інтимна, пейзажна лірика, але такий поділ дуже умовний.

Основні особливості лірики:

- вираження почуттів і роздумів, викликаних зовнішніми обставинами;

- елементи розповіді, описи;
- висока образність і емоційність;
- інтенсивне використання образотворчих засобів;
- стислість викладу;
- віршова форма;
- малий обсяг.

Ліричний герой – один із засобів вираження ліричного. Це умовна дійова особа, яка виражає настрої та думки, утілені в художньому творі. Часто це – сам поет.

Ліричний портрет – це вірш, у якому дається характеристика певної реально існуючої людини, розкривається її внутрішній світ, належність до якоїсь професії, описується зовнішність тощо. Наприклад, „Шевченко”, „Шопен” М. Рильського, „До портрета Мазепи” Є. Маланюка тощо.

Ліро-епос – міжродове синтетичне жанрове утворення, що полягає в поєднанні суб’єктивних, емоційно-експресивних та об’єктивно-авторських принципів зображення. Ліро-епічні твори є віршовими розповідями про вчинки, особливо, переживання героя чи героїв і водночас у них виражені переживання поста-оповідача. У ліро-епічних творах присутній розгорнутий сюжет, що характерно для епічних творів, а зображення переживань персонажа, думки й почуття самого автора, які теж є в таких творах і, здебільшого, розповідають про його ставлення до зображуваних подій, є ознаками ліричних творів.

Для таких творів характерні позафабульні ліричні відступи, риторичні запитання, вигуки, інтонаційні контрасти тощо, згруповані навколо композиції та головного героя.

До ліро-епічних творів належать співомовки, думи, байки, балади, поеми, романи у віршах. Вплив ліро-епосу помітний у прозі: „Інтермецо”, „Дебют”, зокрема в циклі „З глибини” М. Коцюбинського.

Літота (грец. *litotes* – простота) – надмірне поетичне применшення. У народних казках: хлопчик-мізинчик. Бабуся „малесенька, ледве од землі видно” (Марко Вовчок). Хата на курячих ніжках.

Медитація (від лат. – роздум) – вірш філософського змісту, у якому автор передає свої глибокі роздуми про деякі важливі проблеми, іноді глобального значення (життя і смерть, дружба й кохання, людина і природа).

Метафора (грец. *metaphora* – перенесення) – це образний вислів, у якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю. Метафора є прихованим порівнянням, тому метафору завжди можна розгорнути в порівняння.

У „Словнику лінгвістичних термінів” за ред. Д. Ганича та І. Олійника розрізняються метафори „прості, побудовані на зближенні предметів чи явищ за однією якоюсь ознакою, і метафори розгорнуті, побудовані на різних асоціаціях між предметами і явищами”. Наприклад: „Навшпиньки підійшов вечір. Засвітив зорі, послав на травах тумани, і, на вуста поклавши палець, – ліг” (П. Тичина). Гіперболічна метафора побудована на перебільшенні ознак чи якостей.

Метафора лексична – слово, або одне із значень слова, яке виникло внаслідок метафоричного перенесення (за подібністю форми предметів, їх розміру, зовнішніх чи внутрішніх властивостей тощо). Наприклад: стріла – як назва рухомої частини підйомного крана, парк – місце стоянки, ремонту й обслуговування транспортних засобів. Ці слова чи значення слів є основними назвами відповідних предметів (Д. Ганич, І. Олійник).

Поетичною метафорою Д. Ганич та І. Олійник вважають таку, що виступає як складна різнопланова семантична структура. Наприклад: „О тиха пристане робочого стола, // Де ще на якорях дрімають вірні ріши, // Де мислі щоглами підносяться стрункими, // струмують образи, як понадводна мла!” (М. Рильський).

Видом метафори є **персоніфікація** (лат. *persona* – особа і *facere* – робити) – це надання предметам, явищам природи почуття властивостей людини, олюднення. Іноді персоніфікацію називають **уособленням**.

У словниках літературознавчих термінів ці поняття розрізняють. Уособлення чи прозопея (грец. *prosopopeia*) – це перенесення властивостей живих істот на предмети, явища природи, абстрактні поняття, оживлення їх.

Персоніфікація може бути простою і поширеною (розгорненою). Прості – лаконічні: „Підійшов вечір. Засвітив зорі” (П. Тичина). Вони переносять одну – дві риси живої істоти на предмет чи явище. Розгорнені створюють цілий образ, картину, вони використовуються в тих творах, де є казкові мотиви, у народних баладах.

А. Ткаченко відзначає, що найчастіше зустрічається антропо-, зоо-, ботаноморфна метафоризація.

1. Переживання людей змальовуються як живі, здатні діяти істоти: туга точила серце, ревності штовхали на злочин.

2. Оречевлення (опредмечення) душевних якостей людини: глибокий сум, темна особа.

3. Уподібнення людських переживань, дій, якостей до явищ природи:

Не дивися так привітно, яблуновоцвітно.

(П. Тичина)

4. Ототожнення явищ природи за принципом подібності з частинами людського, тваринного, рослинного організму: вухо відра, підошва гори.

5. З розвитком абстрактного мислення з'явився такий вид оречевлення (опредмечення), у якому абстрактні явища і процеси ототожнюються за принципом подібності з явищами і процесами матеріального життя: крик моди, корінь зла, яблуко розбрату, джерело насолоди, гострота проблем, глибина узагальнень.

Метонімія (грец. *metonimia* – перейменування) – образний вислів, у якому назва одного предмета чи явища замінюється іншою на основі реального зв'язку між ними. Тому метонімію ніколи не можна розгорнути в порівняння. Аристотель помилково ототожнював метонімію з метафорою.

Зв'язки між предметами і явищами – різноманітні, тому є багато різновидностей метонімії:

1. *Метонімія місця*. Заміна найменування людей назвою місця, де вони перебувають, країни, у якій живуть: Африка відстоює свої права. Аплодувала гальорка. Київ вітав переможців олімпіади. Пароплав вибухнув реготом. Борислав сміється.

2. *Метонімія часу*. Заміна назви події назвою часу, коли вона відбувалася: це був найщасливіший день у моєму житті; минув важкий рік.

3. *Метонімія засобів* (органів, знарядь), за допомогою яких щось здійснюється: у нього гостре перо; притримай язик.

4. *Метонімія належності*. Заміна назви предмета іменем його творця, власника: переклав Шекспіра; знає напам'ять Шевченка; купив Маланюка.

5. *Метонімія матеріалу*. Заміна назви речі матеріалом, з якого вона зроблена: ходить у шовках; любить кришталь; платить золотом.

6. *Заміна назви дійової особи назвою дії, яку вона виконує, чи предмета, що її характеризує*: „Чорні зароплені кахтани, лейбики, сіраки та гуні, такі ж сорочки, переперезані то ремнями, то шнурами, то ликом, бліді, пожовклі та позеленілі лиця, пошарпані та зароплені шапки, капелюхи, жовнярські „гольмици”, бойківські повстяні крисані та підгірські соломинки, – все те густою, брудною, сірою хмарою вкривало толоку” (І. Франко). „Туди пішла, поїхала любая розмова” (Народна пісня).

7. *Заміна назви дії одним моментом*: стала на рушничок щастя.

8. *Заміна назви вмісту вмістищем*: з’їв миску, горить лампа, кипить чайник.

Міраклъ (франц. *miracle* від лат. *miraculum* – диво) – один із жанрів середньовічної віршованої драми (XII–XV ст.) релігійно-повчального змісту. В основі сюжету – „чудо”, яке здійснює святий. Однією з перших драм цього жанру була „Гра про Святого Миколая” Жана Боделя. У „Міраклі про Теофіла” Рютбефа використано сюжет про те, як людина продає свою душу дияволу. З часом релігійний елемент з міраклю зникає, драма набуває міщансько-моралізаторського чи рицарсько-авантюрного характеру. У XIV–XV століттях у міраклях розроблялася сімейно-побутова тематика, звучала критика лицарів і феодалів („Міраклъ про Гібур”, „Міраклъ про Роберта-Диявола”). Міраклъ побутував на сцені до XVIII ст. Цей жанр прагнули відновити символісти на рубежі XIX–XX ст. Прикладом є твір М. Метерлінка „Диво святого Антонія”. Український міраклъ представляють твори „Розмова про грішну душу” й „Успенська драма”. Міраклъ дав поштовх розвитку мораліте, побутової драми, комедії.

Містерія (грец. *mysterion* – служба, релігійний обряд на честь якогось божества). Зразком містерії є англонорманське „Дійство про Адама” (про гріхопадіння Адама і Єви), убивство Авеля Каїном. Адам виступає в цій містерії простодушним флегматиком, чорт – хитрим казуїстом, Єва – жінкою, яка легко захоплюється. Містерія поєднує релігійне дійство, народний анекдот, фарс, співи й танці.

Вистави містерій організовували органи місцевого самоврядування. Виконавцями містерій були міські ремісники. У Франції містерії пізнього періоду з’явилися після 1450 р., їх називали циклічними. Найдавніша „Містерія Старого Завіту” нараховує 50 тисяч віршів, це 40 окремих п’єс. У них брало участь 243 актори, п’єса виконувалася кілька тижнів. У „Містерії страстей Господніх” А. Гребана брало участь 400 осіб. Вистави відбувалися на вулицях, майданах, під час свят, ярмарків, вони виконувалися національною мовою.

У містеріях біблійні мотиви набували побутового характеру. Так, Ной поставав у образі бувалого матроса, а його дружина – сварливої баби.

Містерії використовували й історичні факти. У 1429 р. з'явилася „Містерія про облогу Орлеана” з історичними героями, серед яких Жанна д'Арк. Посилення комедійних і сатиричних елементів у містеріях викликало їх осуд, а згодом і заборону, у 1548 р. містерії були заборонені майже в усіх країнах Західної Європи.

В Україні драми-містерії ставили у XVII ст. Авторами містерій були М. Довгаленський („Комічна дія”), Д. Туптало („Комедія на день Різдва Христова”). Відомі анонімні містерії „Слово про збурення пекла”, „Царство Натури Людской”, „Мудрость предвічная”. У XIX–XX ст. з'являються твори, що використовують форму чи назву жанру (В. Маяковський „Містерія Буф”), Т. Шевченко свою поему „Великий льох” назвав містерією. К. Гамсун написав роман „Містерії”.

Мораліте (франц. *moralite* від лат. *moralis* – моральний) – віршована драма алегоричного характеру, вона сформувалася у Франції та Англії в XV ст., поширилася в багатьох європейських літературах. Героями мораліте були алегоричні образи: Дружба, Справедливість, Розум, Нерозум, Багатство, Бідність, Надія, Віра, Любов. Позитивні герої завжди перемагали.

Елементи мораліте входили в містерії, міраклі, історичні драми. До жанру мораліте відносять твори „Трагедокомедія о міді в будущей жизни...” Варлаама Лашевського і „Воскресіння мертвих” Георгія Кониського.

Молитва є своєрідним жанровим різновидом духовної лірики. Генетично вона сходить до гімнографічної творчості. Літературна молитва імітує сакральний діалог з ідеальним адресатом. Вона може набувати розмаїті жанрово-тематичні форми. Найчастіше це віршована молитва, що може мати різні жанрові модифікації.

Новаторство – це пошук нових шляхів у поступальному розвитку літератури, що викликає значні зміни в літературних традиціях. Новаторство – відмова від старих традицій і створення нових. Воно під силу тільки талановитим письменникам, які глибоко відчують вимоги доби, наперед прогнозують хід її розвитку, сміливо кидають виклик майбутньому. Новаторами були всі найвидатніші літератори світу: Гомер – у стародавній Греції, Шота Руставелі – у Грузії, Нізамі – в Азербайджані, Данте – в Італії, В. Шекспір – в Англії, Й.В. Гете – у Німеччині, Т. Шевченко – в Україні, їхній внесок у літературу полягає в тому, що вони зуміли нетрадиційно подивитися на довколишню дійсність, побачити в ній такі явища та конфлікти, які раніше не помічалися, відкрити таких героїв, яких до них ніхто не

зображував. Новий зміст потягнув за собою появу й нових художніх форм. Чим помітнішою є постать художника слова, тим значущішим є його вплив на сучасників і наступні покоління художників. Яскравий приклад новаторства – творчість Т. Шевченка – основоположника нової української літератури. Увібравши в себе традиції української літератури попередніх епох, відштовхуючись від багатющої фольклорної спадщини, вирішив на основі визвольних сподівань покріпаченої України, Шевченко справив величезний вплив на еволюцію духовного розвитку свого народу, спрямованість національної культури в наступні десятиліття. І. Франко зазначав: „Він підноситься до критичного погляду на минуле й доходить висновку, що ідеал суспільних і моральних відносин не за нами, а перед нами. Він звертається до відтворення живої дійсності („Наймичка”, „Відьма”), надихається великим ідеалом слов’янського братання („Послання до Шафарика”) та емансипації від релігійної нетерпимості („Іван Гус”)”. Віртуозно використовуючи можливості української мови, Т. Шевченко створив поетичні шедеври, що навечно закарбувалися в пам’яті народній, відкрили можливості для подальшого поступу національної літератури. „Шевченківське слово, – писав Г. Ключек, – наділене здатністю щоразу оновлюватись, наповнюватись новим змістом. Кожне покоління відкриватиме у творчості Шевченка щось нове. Тому його слово вічне”. Проте було б помилкою вважати, що рух досвіду, традиції в літературі має лише один напрямок – від великого митця до малого, ніби гірський потік, що падає з вершини вниз. „Масовий літературний рух, – зазначив О. Бушмін, – завжди є необхідною історичною передумовою для народження геніальних письменників”. Це нерідко не враховується, коли йдеться про Т. Шевченка. Його досить часто зображують як одну гірську вершину, поблизу якої немає інших височин. Блискуча історія української літератури XIX століття – це підсумки новаторських пошуків не лише Т. Шевченка, а й багатьох інших вітчизняних письменників (М. Костомарова, В. Забіли, М. Петренка, П. Куліша, О. Стороженка, А. Свидницького, С. Руданського, Л. Глібова, І. Манжури, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка та ін.).

Література XX ст. суттєво оновила шляхи творчості, утвердила й збагатила попередньо досягнуті результати в контексті світового літературного процесу (П. Тичина, М. Хвильовий, М. Куліш, І. Багрянний, О. Довженко, О. Гончар, Б. Олійник, І. Драч, Л. Костенко та ін.).

Ода (гр. „пісня”) – первісно – пісня на будь-яку тему, що виконувалася в давній Греції хором під музичний супровід, пізніше – урочистий твір уславлення, написаний на честь якоїсь видатної особи чи події, виражаються почуття поваги, захоплення. Інколи ода прославляє

величні природні явища. Стиль таких творів є особливо урочистим, з елементами патетики.

Оксиморон (оксюморон) – (грец. oxymoron – дотепно-безглузде від oxys – гострий, moros – безглуздий) – це образний вислів, у якому поєднуються ніби несумісні, протилежні за змістом, контрастні поняття.

Наприклад: бідний багач, солодка мука, дзвінка тиша, живий труп, сміх крізь сльози, щасливе горе, веселий цвинтар. З оксимороном споріднена *катахреза* (грец. katachrêsis – зловживання). Катахреза – поєднання понять і виразів усупереч їх буквальному змісту. Це сполучення слів логічно не узгоджених між собою: кольорова білизна, червоне чорнило. У художній літературі використовується як експресивний засіб: „Білим жалем вечір кинув тіні // Білим жалем шум пороші” (В. Чумак). Катахреза трапляється в назвах творів: „Веселий похорон” В. Симоненка, „Ніж у сонці” І. Драча.

Оповідання – невеликий за розміром розповідний художній твір про одну чи кілька подій у житті людини (іноді кількох людей). Характери персонажів в оповіданні показуються у сформованому вигляді, широка мотивація подій відсутня, описів мало. Розповідь часто ведеться від особи оповідача. Оповідання бере свій початок від народних переказів про події і виникло дуже давно. Оповідання за кількістю посідають перше місце серед епічних творів.

Панегірик – урочиста похвальна промова, яка виголошувалася на народних зборах. Панегірик звичайно присвячувався певним видатним особам, суспільним діячам, полководцям та ін., вихваляв їхні діяння чи ж славословив певні знамениті історичні події.

Паралелізм (грец. parallelos – той, що йде поряд) – це розгорнене зіставлення двох чи кількох картинок, явищ з різних сфер життя за подібністю або аналогією. Паралелізм використовується в народних піснях, він пов’язаний з народно-поетичною символікою.

Ой у лузі червона калина Похилилася.
Чого ж наша славна Україна Зажурилася.
А ми ж тую червону калину Підіймемо.
А ми ж нашу славну Україну
Гей, гей, та й розвеселимо.
(Народна пісня)

Крім прямого паралелізму, є паралелізм заперечення. Він побудований на заперечному зіставленні. Наприклад: „То не сива зозуля кувала, // Не дрібна птиця щебетала, // Не у борі сосна шуміла, // То бідна вдова у своєму домі // З своїми дітьми гомоніла...” (Народна дума).

Парафраз (а) (грец. paraphrasis – опис, переказ) – переказ своїми словами чужих думок або текстів. На парафразі будуються пародії, наслідування. Ця стилістична фігура є по суті переливанням

попереднього формозмісту в новий. Л. Тимофєєв і С. Тураєв ототожнюють парафраз із перифразом. Часто прозу перекладають на вірші, а вірші на прозу скорочено чи розширено. Наприклад, є переказ для дітей „1001 ночі”, у скороченій формі роман Ф. Рабле „Гаргантюа і Пантагрюель”.

Перифраз (грец. periphrasis від грец. peri – навколо, phrazo – пояснюю, говорю) – це образний вислів, у якому назва предмета чи явища замінюється описом його ознак. Перифраз використовується в розмовній мові, публіцистиці, художній літературі. Наприклад: автор „Кобзаря”, автор роману „Собор”, батько історії, чорне золото. „Лягло костюми людей муштрованих чимало” (Т. Шевченко).

Пісня – вірш ліричного чи ліро-епічного характеру, мелодичний за своїм інтонаційним малюнком і призначений для співу. Розрізняють два види пісень – народні та літературні, між якими існує тісний взаємозв’язок такого роду, що літературні пісні часто фольклоризуються, стаючи популярними й поширюючись серед народу, а, навпаки, народні пісні часто слугують основою для словесно-мелодійної композиційної побудови літературно-авторських пісень.

Поема – віршована повість чи оповідання з напруженим динамічним розвитком подій, характери розкриваються досить повно, широта охоплення життєвих явищ – від однієї до великої кількості подій. У європейських літературах XII–XIII ст., зокрема й російській, поема була епічною. Сентименталісти внесли в неї елементи лірики (увели ліричні відступи, поглибили відтворення внутрішнього світу героїв тощо), унаслідок чого поема набрала ліро-епічного характеру. Наявність ліричного героя – визначальна ознака ліро-епосу.

Різновиди поеми:

- бурлескно-травестійна (І. Котляревський „Енеїда”) – зміст твору серйозного, нерідко героїчного характеру, викладається в жартівливій формі, вульгарно, грубо;
- героїко-романтична (Т. Шевченко „Гайдамаки”) – розв’язується соціальний конфлікт; відтворюються важливі події історії чи сучасного життя; тон викладу піднесений;
- соціально-побутова (Т. Шевченко „Катерина”);
- сатирична (Т. Шевченко „Сон”).

Поетичне кільце (грец. epistrophe – крутіння) – повторення однакових слів на початку і в кінці речення, абзаца чи строфи.

Ми думаєм про вас в погожі літні ночі,
В морозні ранки, і в вечірній час,
І в свята гомінкі, і в дні робочі
Ми думаємо, правнуки, про вас.
(В. Симоненко)

Порівняння (лат. comparatio) – це троп, у якому один предмет, подія зіставляються з іншими, у яких ці особливості виявлені різко, яскраво. Порівняння виконують зображальну й емоційно-оцінну роль.

У літературознавстві виділяють порівняння прості, поширені, заперечувальні, порівняння-запитання.

Простим порівнянням є таке, у якому порівнювані предмети зіставляються за однією чи кількома однорідними ознаками. Прості порівняння утворюються за допомогою сполучників *як, мов, немов, ніби, наче, нібито, начебто, гейби, буцім*. Безсполучниково:

1) за допомогою предиката: подібний, нагадує, схожий, скидається;

2) формою орудного відмінка: блискавкою промайнула думка;

3) опусканням сполучника: „Книга – морська глибина” (Іван Франко).

А. Ткаченко ділить прості порівняння на *загальноживані*: „Гарна як намальована”, *поле як море та індивідуально-авторські*: „У нього очі – наче волошки в житі” (Андрій Головка); „Моя душа, немов черешня, // Понад снігами зацвіла” (Д. Павличко).

Розгорнені (поширені) порівняння – це такі, у яких порівнювані предмети зіставляються за кількома ознаками. Розкриваючи низку ознак одного чи групи предметів, вони створюють картину, усебічно змальовують предмет: „По обидва боки Руського потоку стояли два високі, але не круті гребені гір, неначе дві велетенські зелені хвилі на морі піднялися рядком, а далі збіглись до купи краями, злилися і тут підскачили вгору білою піною” (І. Нечуй-Левицький).

Особливість *приєднального порівняння*, за словами Б. Томашевського, у тому, що „... спочатку подається предмет, а потім вичерпна тема, яка стосується предмета, після сполучникового слова „так” подається образ”. Наприклад: „Як прихопився чоловік до борщу, як узяв тевкати, як коли добрий кінь із вагою під гору вдирає. Що як він із вагою тягне помало рівненькою дорогою, а під гору як упреться з усієї сили та задрібоче ногами, так іще його й стримувати приходиться... Але зате на самій горі стає віддихатися. Так і Іван: виїв борщ та й віддихується-віддихується аж ізгоді говорить” (Лесь Мартович).

Виділяють порівняння *прямі (позитивні) й заперечувальні (заперечні, зворотні)*. Прямі: очі як зорі. Заперечувальні порівняння побудовані не на зіставленні, а на протиставленні предметів чи явищ:

Ой тож не зоря,
Ой тож не ясна,
Ой тож моя молода дівчина
По водицю ішла.

Порівняння-запитання – це такий вид порівняння, коли порівнюваний образ постає у формі запитання:

Глянь, у скелях височених...

... чи там гнізда ластівок?

Ні, се нори для аскетів.

(І. Франко)

Послання – це ніби відкритий лист, адресований одній особі чи групі людей, проте призначений для широкого кола читачів, бо в такому листі автор розглядає якісь важливі питання моралі або суспільного життя (І. Вишенський). Зачинателем цього жанру вважають римського поета I століття до н.е. Горація.

Приказка – стійкий образний вислів, який характеризує певне життєве явище. На відміну від прислів'я, приказка не формулює життєвої закономірності чи правила. Приказка констатує події, явища, факти або вказує на постійну ознаку предмета. Наприклад: Не мала баба клопоту, так купила порося. Буде й на нашій вулиці свято. П'яте колесо до воза. Сім п'ятниць на тиждень.

Прислів'я – образний вислів, який формулює певну життєву закономірність чи правило і є узагальненням суспільного досвіду. Наприклад: не спитавши броду, не лізь у воду. Не все те золото, що блищить. Під лежачий камінь вода не тече.

Притча – твір із чітко вираженою мораллю, із конкретною повчальною ідеєю. Фабула в притчі є розгорнутою алегорією. Багато притч містять біблійні книги, давньоруські збірники. Чудові притчі складав український письменник і філософ Григорій Сковорода. Нового змісту притча набула в сучасній літературі Європи („Пасажири поїзда” Франца Кафки, „Володар Мух” Вільяма Голдінга).

Проза (від лат. „проста мова”) – літературні твори, написані не віршем, а звичайною мовою. Художня проза у власному розумінні – порівняно пізнє явище. Її формування починається з епохи Відродження (до того існувала ритмічна проза, яка наближалась до вірша й була різновидом поезії). У літературі починають переважати прозаїчні жанри: роман, новела, повість. Прозаїчна організація твору відповідає самій природі цих жанрів. Уявлення про те, що художня проза за своєю організацією не відхиляється від розмовної, є хибним. Дослідники літератури та майстри прози (Микола Кармазін, Гюстав Флобер, Антон Чехов, Михайло Пришвін, Ернест Хемінгуей) зазначали, що і в прозаїчних жанрах є своя складна і внутрішньо закономірна ритмічна структура, яка відрізняється від поезії, але й виводить прозу за межі звичайної мови.

Псалом (від давньогрец. – хвалебна пісня, первісно – ударяти по струнах, спів під акомпанемент струнного інструмента) – жанр духовної

лірики. Перші псалми, зібрані в Псалтирі, приписуються біблійному цареві Давиду.

Псевдонім – ім'я, яке використовує людина замість справжнього (даного при народженні, зафіксованого в документах) у тій чи в тій публічній діяльності.

Ремінісценція (лат. *reminiscencia* – згадка) – відгомін у художньому творі образів, виразів, деталей, мотивів з широко відомого твору іншого автора, перегукування з ним. Запозичені слова і вирази переосмислюються, набуваючи нового змісту. На ремінісценціях з „Лісової пісні” Лесі Українки побудований вірш Платона Воронька „Я той, що греблі рвав”:

Я той, що греблі рвав,
Я не сидів у скалі.

Той, що греблі рве, і Той, що в скалі сидить – персонажі „Лісової пісні”.

Рефрен (грец. *refrain* – приспів) – повторення одного рядка в кінці строфи, речення. У рефрені виражається найважливіша думка. У вірші П. Тичини „Океан повен” після кожної строфи повторюється рядок „океан повен”.

Риторичні фігури. Фігури, пов'язані з відхиленням від комунікативно-логічних норм оформлення фрази, називаються риторичними. Риторичні фігури побудовані на словесних зворотах, які мають умовно-діалогічний характер. Серед риторичних фігур виділяють звертання, запитання, ствердження, заперечення, оклики. Вони не зв'язані з живим спілкуванням і не вимагають відгуку на них – у них самих міститься відгук.

Риторичні запитання – це такі запитання, які не вимагають відповіді. Вони зосереджують увагу на питанні, про яке йдеться у творі.

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше золото-серебро
Плугами кривди переоре?
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?
(М. Рильський)

Риторичні заперечення. Вони мають форму відповіді на вірогідне припущення, думку уявного співрозмовника.

Ні, друже мій, не та родина!
Сучасна пісня – не перина.
(І. Франко)
О недаремно, ні, в степах гули гармати.
(В. Сосюра)

Риторичні звертання – це звертання до абстрактних понять, неживих предметів чи відсутніх людей як до присутніх: „Благословенна будь, моя незаймана дівце Десно... Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі” (О. Довженко).

Земле рідна!
Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.
(В. Симоненко)

Риторичні оклики вживають як засіб заклику, вияву захоплення, радості: „Вставай, хто живий, в кого думка повсталала! / Година для праці настала!” (Леся Українка).

Риторичні ствердження – фігури, які підкреслюють незаперечність сказаного автором. Наприклад: „Так! Я буду крізь сльози сміятись” (Леся Українка).

Романс (ісп. romance, від пізньолат. romanice – по-романськи, тобто по-іспанськи) – сольна лірична пісня, здебільшого про кохання, яку виконують під музичний супровід.

Романтизм – напрям у літературі та мистецтві I чверті XIX ст., який характеризується зображенням ідеальних героїв і почуттів. Для нього характерними є відчуття хиткості світу, розчарування в революції.

Суть романтизму: незвичайні герої в незвичних обставинах.

Уперше термін згадується в 1650 р. В Іспанії це слово спочатку означало ліричну й героїчну пісню-романс. Потім епічні поеми про лицарів – романи. Саме слово „романтичний” як синонім „живописний”, „оригінальний” з’явилося в 1654 р.

Пізніше, на початку XVIII ст., це слово використовувалось уже багатьма письменниками й поетами, зокрема й письменниками-класицистами.

У кінці XVIII ст. німецькі романтики брати Шлегелі висунули опозицію до поняття класичний – романтичний. Цю опозицію підхопили й зробили відомою по всій Європі. Так, поняття „романтизм” стало вживатися як термін теорії мистецтва.

Письменники-романтики відійшли від традицій класицистів, що наслідували все античне. На противагу їм романтики захопилися оспівуванням Середньовіччя. Вони створювали в дусі Середньовіччя нові картини життя, відкидали суворі канони й правила і понад усе цінували натхнення.

Також представники романтизму відмовилися від реалістичного зображення дійсності, тому що були незадоволені її антиестетичним характером.

Романтики уявляли розум ототожненням прагматизму, тому просвітницькому ідеалу розуму був протиставлений культ почуттів.

Романтики зосередились на людських переживаннях, які виражали неповторну індивідуальність.

Сарказм (грец. *sarkasmos* – терзання) – засіб сатиричного викриття негативного в житті, особливо дошкульна викривальна насмішка, вияв крайньої ненависті чи презирства до зображуваних явищ і людей. Сарказм близький до іронії, але не має прихованого значення, крім того, для сарказму характерне поєднання сміху з гіркотою і злістю. Він спрямовується на явища не тільки смішні, а й шкідливі. Наприклад:

Ненавиджу вас всіх і бриджусь вами,
Ви перфумовані плебеї в фракю!
Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загребущі руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишилися тільки хитрощі гадюки!
(І. Франко)

Яскраво виражений сарказм у творах Джонатана Свіфта.

Сентенція (лат. *sententia* – думка, судження) – вислів афористичного змісту. Він поширений у творах повчального змісту (байках) і медитативній ліриці. У байці Л. Глібова „Синиця” є така сентенція: „... ніколи не хвались, Поки гаразд не зробиш діла”.

Сентименталізм – літературний напрям, що виник у середині ХУІІІ ст. в Англії, коли класицизм почав уже занепадати; проте ці дві течії досить довгий час співіснували. Деякі письменники виступали із класицистичними й сентиментальними творами (Й.В. Гете). Свою назву новий напрям одержав від твору одного з перших англійських сентименталістів Л. Стерна – „Сентиментальна подорож”.

Сентименталізм як творчий метод характеризують такі ознаки:

- відтворення почуттів і пристрастей людини як основний предмет зображення;
- зображення сучасного письменникові життя (переважно побутового);
- позитивні герої – представники середніх і нижчих класів суспільства (ремісники, купці, заможні селяни), негативні – розбещені аристократи;
- критика й засудження пороків феодального суспільства;
- заперечення будь-яких правил та канонів, вільна побудова творів;
- підвищена емоційність зображення подій та характерів, нетиповість їх;

- пейзажі сільські, мальовничі, статичні, нерідко – меланхолійні чи тужливі;

- розробка переважно епічних форм; виникнення ліро-епосу як проміжної літературної форми та низки жанрів (психологічний роман, „слізна комедія”, родинна повість, подорожні нотатки, сповідь, щоденник);

- інтенсивне використання пестливої форми та слів, що означають почуття й настрої; певне вдосконалення синтаксичного ладу; використання здебільшого середнього й меланхолійного мовних стилів.

Естетичний ідеал: мир між антагоністичними класами, близьке до природи життя; „середня” людина, наділена високими моральними якостями й здатністю до благородних переживань та поривів; дружні, приязні стосунки між людьми, засновані на християнській моралі, покірність долі.

Представники: в Англії – С. Ричардсон („Памела”, „Клариса Гарлоу”), Л. Стерн; у Франції – Ж.-Ж. Руссо („Сповідь”); у Німеччині – ранній Й.В. Гете („Страждання юного Вертера”); у Росії – М. Карамзін, В. Жуковський; в Україні – І. Котляревський (у п’єсі „Наталка Полтавка”); Г. Квітка-Основ’яненко („Маруся”, „Сердешна Оксана”, „Щира любов” та ін).

Символ (грец. symbolon) – умовний розпізнавальний знак, який полягає в заміні назви життєвого явища, предмета, поняття умовною назвою, знаком, який має щось спільне з ними. Наприклад: весна – символ народження, гроза – символ небезпеки. Дехто ототожнює символ з алегорією. Символом називають заміну абстрактного чи узагальнювального поняття конкретним образом. В алегорії є порівняння, символічний образ абстрактний, умовний, має узагальнювальне значення. Символом може бути художня деталь, порівняння, метафора. Символічний, наприклад, образ камінного хреста з однойменної новели В. Стефаніка. Маючи узагальнювальне значення, символічні образи використовуються в назвах творів („Вершники” Ю. Яновського, „Сонячні кларнети” П. Тичини).

Символічні образи трапляються у фольклорі (зозуля – символ суму, червона калина – дівчина, білий голуб – символ миру, чайка – образ самотньої жінки-матері, чаєнята – діти-сироти). В усній народній творчості символи з’явилися на основі паралелізму.

У художній літературі використовується релігійна символіка: терновий вінок, хрест – символи страждань. Символи часто трапляються у Святому Письмі. Особливе місце займають символічні образи в символістів (стильова течія модернізму).

Близьким до символу є *образ-емблема* (грец. emblemata – вставка, рельєфна оздоба). Образи-емблеми ґрунтуються на асоціаціях, алегорія й

символ – на подібності. Образи-емблеми – статичні. Вони використовуються в графіці, геральдиці, скульптурі. Образами-емблемами є ліра, пронизане стрілою серце тощо.

Емблематичні вірші набули популярності в епоху бароко. Д. Чижевський писав, що емблематичні вірші – це „невеликі епіграматичні вірші до малюнків, „емблем”, тобто зображень речей, що мають якесь символічне значення”. Емблематичні вірші писав Ф. Прокопович. Д. Чижевський цитує уривок одного з таких віршів, присвячених пам’яті митрополита Варлаама Ясинського:

Всі ріки ізначала малиє бивають,
но, текуще путь довгий, води умножають.
Подобні і Варлаам ученія ради
прейде страни многіє і многіє гради.
І тако, од отчества далече странствуя,
зіло себе умножи премудрости струя.

Популярними в Україні були *геральдичні (гербові) вірші*. У таких віршах містилися пояснення до малюнка на гербі особи, котру треба було прославити. Подаємо уривок з вірша на герб Могили:

Два мечі в справах рицерських смілість показують;
лилія з хрестом віру християнськую знаменують.
В тім дому щирая побожність обитаєть,
а слава несмертельна навіки обиваєть.

Традиції емблематичної поезії продовжували поети-авангардисти, зокрема М. Семенко. До нашого часу дожила фігурна поезія. Автори фігурних віршів спершу малювали контур предмета чи емблеми, а потім заповнювали його текстом. Майстром фігурного вірша був Величковський. У багатьох із них уміщував своє прізвище:

И О смерти ПАМЯтай,
и На судь будь чуткий.
ВЕЛЬМИ Час біжить сКОро,
В бігу Своимь прудКИЙ.

Стиль (гр. *stylus* від *stilos* – паличка для письма, грифель) – усталена своєрідність художньої системи (вір, творчість письменника, літературний напрям). Відома формула Жоржа Луї Леклерка Бюффона: „Стиль – це людина”. Мистецтвознавство під стилем розуміє те спільне, що об’єднує творчість певних митців, споріднену тематикою, способом створення художнього світу. Тут стиль збігається з мистецьким напрямом, течією. Оскільки літературно-стильову течію започатковує оригінальний митець із яскраво вираженим світобаченням, неповторним письмом, то найбільш уживаним є поняття **авторського, чи індивідуального, стилю**.

Індивідуальний стиль – це ідейно-художня своєрідність творчості письменника, риси його творчої індивідуальності, зумовлені життєвим досвідом, світоглядом, культурою, характером, уподобаннями тощо.

Кожний визначний письменник має свій стиль, тобто улюблені теми й проблеми, найбільш відповідні жанри, найчастіше вживані засоби побудови творів, ліплення образів і розкриття характерів персонажів, свою творчу манеру, свій почерк, по-своєму підходить до використання досвіду попередників і сучасників, своєрідно користується скарбами загальнонародної мови тощо. Тому ніколи не сплутаєш творів І. Котляревського з творами Г. Квітки-Основ'яненка, М. Вовчка й П. Мирного, І. Франка та ін.

Той літератор, який не виробить свого стилю, буде тільки підлаштовуватися під стиль інших письменників, може стати *епігоном*.

Але стиль письменника – це не щось раз назавжди дане: він розвивається й змінюється, якоюсь мірою залежить від панівних на той час у літературі течій, методів, від змін у суспільному житті.

Індивідуальний стиль письменника визначається сукупністю ідейно-художніх особливостей його творчості:

- ідейна спрямованість;
- творчий метод;
- своєрідність таланту;
- літературні впливи;
- тематика творів;
- добір життєвого матеріалу (конфліктів, подій, ситуацій, характерів, пейзажів тощо) для художнього відтворення;
- своєрідність викладу цього матеріалу (особливості композиції, мовного стилю, зокрема вживання зображувально-виражальних засобів, використання прийомів творення характерів, авторська інтонація тощо);
- найбільш розроблені роди й жанри;
- розвиток традицій і риси новаторства у творчості;
- звертання до фольклору;
- характер ліричного героя (для ліриків);
- особливості віршової форми (для поетів).

Трагедія (від грец. „цапова пісня”) – драматичний жанр, в основу якого покладено особливо напружений, непримиренний конфлікт, який часто завершується смертю героя. Герой трагедії опиняється перед непереборними перешкодами. Зміст трагедії зумовлює гострий конфлікт, який відображає прогресивні тенденції суспільно-історичного розвитку та моральний стан людства. Звідси піднесений характер зображення героя, філософський характер самої трагедії, яка ставить суттєві питання людського буття, руху історії („Гамлет” В. Шекспіра, „Фауст” Й.В. Гете,

„Борис Годунов” О. Пушкіна, „Життя Галілея” Б. Брехта, „Кассандра” Лесі Українки).

Особливості трагедії:

- зображення глибоких трагічних суперечностей суспільного чи побутового життя;
- побудова сюжету на гострому зіткненні протилежних соціальних устроїв, суспільних тенденцій, політичних поглядів чи моральних переконань;
- динамічне розгортання подій, що викликає напруження всіх духовних сил сторін, які конфліктують;
- наявність трагедійного героя – людини великих пристрастей, сильної волі, високих поривань, героїчного складу характеру;
- трагічне завершення дії, сповнене високої патетики;
- діалогічний спосіб викладу художнього матеріалу;
- прозова форма (рідше – віршова);
- обсяг середній.

Традиція – це передавання художнього досвіду від одного покоління письменників до іншого, його творче переломлення в історії культури. У світовому літературному процесі є традиції інтернаціональні, які виявляють себе в багатьох окремих національних літературах, виходять із творчих здобутків певних письменників, дістаючи навіть їхнє ім'я. У цьому зв'язку дослідники називають ім'я англійського поета Дж. Г. Байрона, що дав початок традиції в поетичній творчості європейських ліриків ХІХ століття (Байрон – Словацький – Міцкевич – Віньї – Лермонтов – Шевченко). В українській літературі стійкою виявилася шевченківська традиція співчутливого зображення долі селян (Шевченко – Марко Вовчок – Нечуй-Левицький – Панас Мирний – Франко – Тесленко – Васильченко). „Художні традиції, – зазначав О. Бушмін, – які беруть початок у творчості окремих письменників, перебувають у постійній взаємодії, схрещуванні, у процесі оновлення і збагачення”. Пошуки спадкоємності нових традицій досить часто обмежуються родом літератури. У творчості О. Гончара шукають перш за все відголоски М. Коцюбинського та Ю. Яновського, у драматургії О. Коломійця – Г. Квітки-Основ'яненка та І. Карпенка-Карого, в ліриці Д. Павличка – Т. Шевченка та І. Франка. Безумовно, такі спадкоємні зв'язки між письменниками є, але існує набагато більше прикладів руху традицій на перехресті родових і жанрових форм, коли на прозаїка впливає поет, а на драматурга – прозаїк тощо.

Літературні традиції бувають різними за характером: одні існують недовго, інші, змінюючись, удосконалюючись, розвиваються протягом кількох століть. Традиції нерозривно пов'язані з новаторством.

Шкільна драма – жанр церковної драматургії. Шкільна драма з'явилася у XV ст., поширилася в Італії, Франції, Нідерландах, Австрії, Німеччині, Польщі. В Україні шкільні драми створювали у XVII–XVIII ст. переважно викладачами піітики, а використовували вчителі й учні духовних шкіл. Для шкільних драм використовувалися біблійні сюжети, а згодом історичні явища і факти. Шкільна драма мала віршовану форму, строгу композицію, вона складалася з 3-5 актів, після кожного виступав хор, який розважав глядачів.

Драма включала пролог і епілог. Вистави відбувалися до Різдва і Великодня. Історія шкільної драми пов'язана з такими творами, як „Олексій, Божий чоловік” (1674 р.), „Милість Божа, од неудоб носимих обид лядских чрез Богдана Зиновія Хмельницького, преславного войск Запорозких, свободившая...” (сценізована у 1728 р.). Найвиразніший твір цього жанру – трагікомедія „Володимир” (1705 р.) Феофана Прокоповича.

Щоденник – літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньої пережитої події, яка щойно сталася.

Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, у ньому нотуються переважно явища особистого життя, здебільшого в монологічній формі, хоча може бути й внутрішньо діалогічна (полеміка із самим собою, з уявним опонентом тощо). Ці ознаки особистого щоденника сприяли його поширенню в художній літературі, особливо наприкінці XVIII ст., коли поглиблювався інтерес до людської душі, що притаманне сентименталізму („Сентиментальна подорож” Л. Стерна). Певні особливості щоденника використовувались у пригодницькій літературі, скажімо, у Ж. Верна, філософських текстах („Щоденник знадника” С. К'єркегора) тощо.

Щоденники здавна існують в українській літературі. Класичними зразками цього жанру стали „Журнал” Т. Шевченка, а в літературі ХХ сторіччя щоденники В. Винниченка, П. Тичини, О. Довженка, Остапа Вишні, М. Драй-Хмари, В. Стуса. Це щоденні чи такі, що не мають певної періодичності, записи автором певних подій, учасником і свідком яких він був. Жанрова специфіка щоденників полягає в тому, що в них відсутній єдиний сюжет, немає єдиного спільного ідейного задуму. Естетичної цілісності щоденникам надає сам автор. Його роздуми день за днем нанизуються на єдиний стрижень, унаслідок цього щоденник набуває певної, досить умовної закінченості. Нормою в цьому жанрі є уривчастість, фрагментарність, необробленість оповіді, стилістична незавершеність фрази. Щоденникам притаманне поєднання фотографічного спостереження над життям і широке узагальнення дійсності.

Г. Костюк виділив чотири жанрових типи щоденників. По-перше, це щоденники, автори яких „обдуманно пишуть з розрахунком на публікацію. У таких записах вони оминають свідомо різні особисті, побутові, часто прикрі й негативні деталі, навіть і суспільні дрібниці, та акцентують увагу... на головних питаннях часу, визначаючи своє місце в ньому”. Своє ставлення до подій навколишнього життя автори подібних мемуарів, а до них Г. Костюк зараховує Т. Шевченка, Л. Толстого, А. Жіда, висловлюють у публіцистичних чи філософських коментарях або відступах. По-друге, це щоденники, що містять „нотатки глибоко особисті, виповнені інтимними фактами, переживаннями, почуваннями, побутово-психологічними сценами, часто оголеними, дразливими, „непристойними”. Зовнішній світ, уважає Г. Костюк, таких авторів не цікавить. Набагато більший інтерес викликають у них власні переживання, пристрасті, болі, трагедії. По-третє, серед щоденників трапляються й такі, котрі схожі на „докладні, але сухі, телеграфні нотатки: місцевість і дата перебування, інколи – дата й місце зустрічей, усякі події, факти, дрібні епізоди, дні, логічно ніби між собою не пов’язані, для читача незрозумілі”. Публіцистичні чи філософські пасажі тут зайві. Американський літературознавець як приклади подібних щоденників називає твори М. Куліша та М. Шагінян. По-четверте, трапляються щоденники, властиві переважно письменникам. Це нотатки щоденних спостережень, записи рідкісних вуличних висловів, народних говорів, професіоналізмів, схоплених характеристичних портретів, пейзажів і навіть нових тем, інколи з розгорнутою схемою сюжету. Саме такими щоденниками Г. Костюк вважає записні книжки М. Коцюбинського.

Згідно з іншою класифікацією, що її запропонувала Т. Бовсунівська, бувають такі типи щоденників: „Щоденник-свідчення (С. Єфремов, С. Васильченко); щоденник, породжений нарцистичними мотивами (В. Поліщук, О. Кобилянська); щоденник – документ самоаналізу та самонавчання (В. Винниченко, Л. Толстой); щоденник – пам’ять про себе самого (О. Кобилянська, Т. Шевченко, Ф. Кафка)”.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ I. Курс „Історія української літератури: від давнини до першої половини XIX століття”	5
1.1. Тематика лекційного курсу	5
1.2. Практичні заняття	29
1.3. Матеріали для перевірки набутих знань	59
1.4. Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни	73
РОЗДІЛ II. Словник літературознавчих термінів	91

Наталія Василівна Лисенко

Історія української літератури: від давнини до
першої половини ХІХ століття

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 19.11.2020 р.
Папір офс. Гарнітура Times New Cyr.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 7,75.
Наклад 100 прим. Зам. № 1743.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним
комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
